

Coronapandemins konsekvenser för universitet och högskolor

Slutredovisning av ett regeringsuppdrag

Coronapandemins konsekvenser för universitet och högskolor
Slutredovisning av ett regeringsuppdrag
Rapport 2022:18

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2022

Diarienummer: 51-00435-20

Universitetskanslersämbetet • Hammarbybacken 31 • Box 6024, 121 06 Johanneshov
tfn 08-563 085 00 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning	7
Uppdraget	7
Metod och genomförande	8
Disposition.....	12
Författare.....	13
Beslut och insatser med anledning av pandemin	14
En översikt av beslut och insatser	14
Lärosätenas omställning	16
Närvaron och aktiviteten på campus	17
Högskolans utbyggnad och dimensionering	21
Statens insatser för att bygga ut högskolans utbildning	21
Förändringar av utbildningsvolymen under pandemin.....	24
Ekonomisk uppföljning	33
Breddad rekrytering.....	37
Undervisning och examination	41
Studenternas syn på omställningen till distansundervisning	41
Lärarnas syn på omställningen	43
Digitala examinationer under pandemin.....	45
Utbildningens genomförande och kvalitet ett år in i pandemin	47
Verksamhetsförlagd utbildning inom sjukvården under pandemin	53
Studenternas prestationer och avhopp under pandemin.....	57
Forskarutbildning	61
Forskarutbildning på distans	61
Doktorandernas forskning under pandemin	66
Doktoranders syn på forskarutbildningens kvalitet	69
Rättssäkerhet.....	71
Bedömningar i rättsliga frågor kopplade till pandemin.....	71
Fusk och disciplinärenden.....	73
Överklagade antagningsärenden	76
Studie- och arbetsmiljö.....	78
Arbetsmiljön under pandemin.....	78
Förseningar i utbildningen.....	83
Internationalisering och studentmobilitet	85
Beslut och insatser	85

Lärosätenas arbete med studentmobiliteten.....	86
Statistik om studentmobilitet.....	88
Studentutbytena inom Erasmus+	93
Arbetsmarknaden och de nytexaminerades situation	97
Examinerade från högskolan.....	97
Arbetsmarknaden för nytexaminerade	99
Arbetslösa och permitterade som började i högskolan.....	103
Forskning vid universitet och högskolor.....	106
Forskningen under pandemin.....	106
Ekonomiska resurser till forskning.....	115
Internationella kontakter	117
Den vetenskapliga produktionen under pandemin	119
Nationella återhämtningsplanen	121
EU:s återhämtningsinstrument.....	121
Mål för återhämtningsplanen.....	121
Förändringar på längre sikt	123
Internationalisering och internationell mobilitet.....	124
Undervisning och examination	125
Doktorander och juniora forskare	128
Avslutande diskussion.....	132
Genomförda undersökningar.....	136

Sammanfattning

UKÄ har fått i uppdrag att följa upp konsekvenserna för högskolans verksamhet av beslut och insatser som vidtagits med anledning av det nya coronaviruset. Syftet med uppföljningen är att kunna följa resultaten av insatserna och dra lärdom av effekterna på högre utbildning och forskning på både kort och lång sikt. Den här rapporten är slutredovisningen av uppdraget.

Många av de effekter på högre utbildning och forskning som UKÄ har sett kommer med största sannolikhet att vara kortvariga, men vissa kommer att vara mer långvariga och i en del fall kommer de kanske att permanent förändra högskolan. Minskningen av den internationella studentmobiliteten under pandemin var till stor del tillfällig, men fortfarande är utbytesstudenterna färre än de var innan pandemin. Ökningen av disciplinärenden under pandemin har varit starkt kopplad till övergången till digitala examinationer, som inneburit en kraftig ökning av framför allt otillåtna samarbeten.

Utbyggnaderna och det kortsiktigt ökade inflödet av studenter under pandemin har inte bidragit till en breddad rekrytering till högskolan. Inte heller har det skett någon stor tillströmning till högskolan av arbetslösa eller permitterade. Studenter med högutbildade föräldrar har ökat sitt deltagande i högre utbildning mer än studenter med förgymnasialt utbildade föräldrar. Därmed har tidigare mönster av social snedrekrytering förstärkts under pandemin. Det är också kvinnor i högre grad än män som börjat studera under pandemin. Samma mönster syns inom alla studieformer och gäller också dem som blev arbetslösa eller permitterade under pandemin och som började läsa i högskolan. Samtidigt har pandemin haft en begränsad påverkan på arbetsmarknaden för de nyutexaminerade.

UKÄ konstaterar att utbildningen har expanderat i en omfattning som i stort sett motsvarar tillskotten av anslagsmedel. Totalt sett har antalet helårsstudenter ökat något mer än regeringens utbyggnader. I vissa fall hade utbyggnadsmedlen kunnat fördelas på ett sätt som bättre svarade mot lärosätenas förmåga att skala upp sin utbildningsverksamhet. Många lärosäten har också kortsiktigt haft svårt att omsätta medlen fullt ut i en utbyggd utbildningsorganisation, vilket tillsammans med lägre kostnader under pandemin har gett ekonomiska överskott i verksamheten och ett ökat myndighetskapital.

I andra avseenden kan pandemin ha förändrat högskolan permanent. Det gäller inte minst undervisningen, där den storskaliga omställningen till undervisning på distans under pandemin har skyndat på utvecklingen av digitala undervisnings- och examinationsformer. UKÄ konstaterar att

lärosätena har klarat omställningen väl. Studenternas bild är däremot delad – vissa har fått en mer positiv syn på digital undervisning, men alla delar inte den uppfattningen. Samtidigt som de flesta ger sin utbildning ett gott betyg, har omställningen enligt studenterna påverkat kvaliteten negativt. Det är troligt att studenternas förväntningar på flexibilitet i undervisningen inte bara kommer att öka på kort sikt, utan även långsiktigt, som en följd av pandemin. Samtidigt kommer det att krävas en utveckling av den didaktiska synen på när olika undervisningsformer är lämpliga.

För många studenter och även för personalen inom högskolan har omställningen under pandemin inneburit problem och svårigheter. Många har upplevt en ökad arbetsbelastning och hos både studenter och anställda syns en ökning av bland annat stress och oro. En tydlig förändring är den minskning av sociala interaktioner som blev följden av distansundervisning och distansarbete. Effekterna syns inom snart sagt alla delar av högskolans verksamhet – från undervisning till forskning och forskarutbildning samt internationella utbyten.

För en del individer riskerar pandemin att leda till mer långvariga konsekvenser. UKÄ:s undersökningar om pandemins effekter på längre sikt visar att doktorander och juniora forskare kan vara en grupp av forskare som drabbats hårdare av pandemin. För dem är meriteringen avgörande, och det avbräck som pandemin har inneburit är mer kännbart för dem än för mer seniora forskare med fasta anställningar samt välutvecklade meriter och nätverk. Pandemin tycks också ha påverkat forskarutbildningen negativt.

Undersökningarna pekar även på en fortsatt tilltro till att internationaliseringen är en viktig del av den högre utbildningen, men den kan behöva utvecklas med tanke på de senaste årens erfarenheter och insikter. Inte minst finns förhoppningar om att använda digitaliseringen för att bredda och förbättra de internationella samarbetena. Precis som inom undervisningen kommer studenterna förmodligen att ställa högre krav på flexibilitet och relevans i utbytena. I ett längre perspektiv kommer sannolikt andra faktorer än pandemin, exempelvis ett ökat hållbarhetsfokus och den globala utvecklingen, att ha en större inverkan inte bara på internationalisering och studentutbyten utan på hela högskolans verksamhet.

Inledning

Uppdraget

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) har sedan 2020 följt pandemins konsekvenser för lärosätenas verksamhet. UKÄ fick genom ändring i regleringsbrevet den 2 juli följande uppdrag:

Universitetskanslersämbetet ges i uppdrag att följa upp konsekvenserna för högskolans verksamhet med anledning av beslut och insatser som vidtagits med anledning av det nya coronaviruset. Uppföljningen ska inkludera effekterna av övergången till distansundervisning och de insatser som har beslutats av regeringen i fråga om t.ex. högskolans utbyggnad.

Syftet är att kunna följa resultaten av insatserna och dra lärdom av effekterna på högre utbildning och forskning på både kort och lång sikt. Uppföljningen ska bland annat ta hänsyn till frågor om kvalitet, rättssäkerhet och dimensionering. Uppdraget ska genomföras i dialog med universitet och högskolor.

Universitetskanslersämbetet ska hålla Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) löpande informerat om uppdragets genomförande och löpande redovisa resultaten av uppföljningen samt lämna en slutrapport senast den 1 december 2022.

Genom ändring i regleringsbrev den 22 juli 2021 kom följande tillägg till uppdraget:

Uppföljningen ska även ta hänsyn till frågor om breddad rekrytering.

Bakgrund till uppdraget

Spridningen av det nya coronaviruset har sedan våren 2020 inneburit stora påfrestningar och en omställning av verksamheter inom olika delar av samhället.¹ Universitet och högskolor har varit hårt belastade och på kort tid tvingats ställa om verksamheten till nya arbetsformer.

Regeringen och de berörda myndigheterna har genomfört olika åtgärder och fattat beslut som påverkat lärosätena i syfte att hantera den uppkomna situationen och mildra de negativa effekterna av pandemin. Åtgärderna har riktats mot lärosätena direkt eller mot myndigheter och grupper som verkar i anslutning till högskolans verksamhet, exempelvis

¹ Namnet på det nya coronaviruset är sars-cov-2 och namnet på sjukdomen som orsakas av viruset är covid-19. Covid-19-pandemin definierar vilken pandemi det handlar om. I den här rapporten används omväxlande coronapandemin och pandemin som beteckning.

studenter. Samtidigt har lärosätena fattat en mängd egna beslut och genomfört åtgärder med anledning av pandemin.

UKÄ fick mot den här bakgrunden tidigt i pandemin, i juli 2020, genom en ändring i regleringsbrevet, i uppdrag att följa upp konsekvenserna för högskolans verksamhet av dessa olika beslut och insatser. Genom en ändring i regleringsbrevet den 22 juli 2021 kom ett tillägg till uppdraget som betonade att uppföljningen även skulle ta hänsyn till frågor om breddad rekrytering.

Motsvarande uppdrag har givits till flera andra myndigheter. Skolverket har under större delen av pandemin haft i uppdrag av regeringen att genomföra såväl stödjande insatser som uppföljning och utvärdering specifikt med anknytning till pandemin. Myndigheten för yrkeshögskolan (MyH) har haft i uppdrag att följa upp konsekvenser för pandemin för yrkeshögskolan, konst- och kulturutbildningar samt tolkutbildningar.

Metod och genomförande

UKÄ har inom uppdraget följt upp konsekvenserna för högskolans verksamhet av beslut och insatser som vidtagits med anledning av det nya coronaviruset. Besluten och insatserna kan vara regeringens, myndigheters eller lärosätenas egna. Syftet har varit att följa resultatet av insatserna och dra lärdom av effekterna på högre utbildning och forskning både på kort och lång sikt.

Uppföljningen har omfattat konsekvenserna för högskolans verksamhet inom både utbildning och forskning. Inom utbildningen har UKÄ särskilt följt upp effekterna av övergången till distansundervisning, och bland annat undersökt hur olika studentgrupper och deras prestationer har påverkats av situationen. En del har varit att belysa konsekvenserna för kvaliteten i utbildningen. I arbetet har ingått att belysa övergripande juridiska konsekvenser och påverkan på rättssäkerheten i verksamheten.

En viktig del i uppdraget har också varit att följa upp hur pandemin har påverkat forskningsverksamheten och forskarutbildningen vid universitet och högskolor. UKÄ har också försökt bedöma vilka effekter av pandemin som blir bestående i lärosätenas olika verksamheter.

Redovisning av uppdraget

I uppdraget har ingått att löpande informera Utbildningsdepartementet om uppdragets genomförande och redovisa resultaten av uppföljningen. UKÄ har på eget initiativ bestämt att under uppdragsperioden utöver slutrapporten göra tre delrapporteringar enligt följande tidsplan:

- 16 mars 2021 (delrapport 1)

- 1 december 2021 (delrapport 2)
- 15 mars 2022 (delrapport 3).

Slutrapporten sammanfattar de viktigaste resultaten tillsammans med UKÄ:s slutsatser för att samlat besvara regeringsuppdraget. De fullständiga underlagen finns i de tre delrapporterna och underlagen till dem.

Temaområden

UKÄ har organiserat arbetet med uppdraget i åtta temaområden för att undersöka olika aspekter av pandemins påverkan på universitetens och högskolornas olika verksamheter:

- Grundläggande projekt
- studie- och arbetsmiljö
- utbildningskvalitet
- forskning
- rättssäkerhet
- arbetsmarknad
- ekonomi och finansiering
- mobilitet och internationalisering.

Inom varje tema har resultat både från UKÄ:s reguljära verksamhet och särskilt genomförda studier gett underlag som bidragit till att belysa uppdragets frågor. I vissa fall har lärosätens, myndigheters och andra organisationers egna uppföljningar bidragit med underlag.

Data och metod

Sammantaget har UKÄ på egen hand eller i samarbete med andra myndigheter genomfört ett trettiotal olika delundersökningar för att besvara regeringsuppdragets frågor. Omfattningen av publikationerna varierar – från längre rapporter till kortare analyser och sammanställningar. En fullständig lista med genomförda undersökningar finns längst bak i rapporten.

Undersökningarna är av olika slag och bygger på olika metoder. För att belysa hur pandemin har påverkat dem som är verksamma vid universitet och högskolor genomförde vi tillsammans med SCB under våren och sommaren 2021 två stora enkätundersökningar riktade till studenter och doktorander. De anknyter till nationella undersökningar som UKÄ och

Högskoleverket tidigare gjort om studenters och doktoranders syn på sin utbildning och forskarutbildning.

Frågorna behandlade studie- och arbetsmiljö, undervisning och examination, forskning och handledning, upplevd kvalitet i utbildningen, samarbeten och internationalisering. Med data från universitets- och högskoleregistret skapades urvalsramar där stratifierade slumpmässiga urval drogs på 11 000 studenter och 4 000 doktorander. Enkäterna hade svarsfrekvenser på 35,4 procent respektive 41,5 procent. UKÄ bedömer att resultaten ger en god bild av studenternas och doktorandernas situation under pandemin. En tredje undersökning, som riktade sig till den forskande personalen, var mindre omfattande. Den baserade sig inte på ett oberoende slumpmässigt urval, utan lärosätena ombads i stället att distribuera enkäten till relevanta mottagare. Resultaten bör därför tolkas med försiktighet.

Utöver enkätundersökningarna har flera kvantitativa registerstudier genomförts. Det handlar om undersökningar som bygger på speciellt utformade underlag som tagits fram med uppgifter ur SCB:s olika register. En viktig grupp registerundersökningar har behandlat studenternas prestationer och genomströmning i utbildningen vid universitet och högskolor. Vi har också undersökt pandemins följder för nytutexaminerades arbetsmarknad, utbyggnaden och dimensioneringen av olika utbildningar och breddad rekrytering med hjälp av registerdata. För att få en uppfattning om lärosätenas omställning till undervisning och arbete på distans, har vi följt aktiviteten på några campusområden med data om mobiltelefonanvändare.

Som ett komplement till enkät- och registerundersökningarna har vi genomfört intervjuundersökningar. De har bidragit med information om hur pandemin och beslutade insatser har påverkat verksamheten vid universitet och högskolor bortom det som går att belysa med kvantitativt och statistiskt underlag. I inledningen av uppdraget tog UKÄ initiativ till en intervjustudie, genomförd med konsultstöd, som undersökte lärosätenas hantering och kartlade deras genomförda åtgärder under 2020. Konsekvenserna för högskolans forskningsfinansiering och forskningsinfrastrukturer undersöktes också tidigt genom intervjustudier. Det gäller även planeringen och genomförandet av undervisningen, den verksamhetsförlagda utbildningen i vården samt pandemins effekter på studentmobiliteten och internationaliseringen.

Ett viktigt underlag har också varit de undersökningar som lärosäten och andra organisationer har genomfört under pandemin. UKÄ publicerade tidigt i uppdraget en rapport om studenternas studiemiljö och hälsa efter omställningen till distansundervisning, baserat på material och sammanställningar från lärosätena. En motsvarande undersökning genomfördes av personalens arbetsmiljö under pandemin.

För att identifiera möjliga framtida och långsiktiga effekter av pandemin genomförde UKÄ under sommaren och hösten 2022 framåtblickande studier med experter inom tre prioriterade områden: internationalisering och internationell mobilitet, undervisning och examination samt doktorander och juniora forskare. Experterna rekryterades genom befintliga nätverk eller nominerades av lärosätena. Studierna genomfördes med enkäter i två steg där experterna först fick föreslå långsiktiga konsekvenser och sedan ta ställning till samtliga föreslagna konsekvenser. Svarefrekvenserna var genomgående höga.

Slutligen har vi använt resultat och uppgifter som kommer ur UKÄ:s löpande verksamhet och andra regeringsuppdrag. Det handlar om underlag av två olika slag. Till att börja med bygger rapporteringen på ordinarie statistik och analyser som bidrar till att belysa konsekvenser av pandemin på högskolans olika verksamheter. I uppdraget har också underlag från UKÄ:s tematiska utvärdering av färdighet och förmåga i sjuksköterskeutbildning använts.

Samarbeten och dialog med intressenter

Dialog med universitet och högskolor samt andra myndigheter och organisationer har varit en viktig del av uppdraget. Det gäller inte minst kontakter med lärosätena, som utsett kontaktpersoner för projektet. De har löpande hållits informerade om arbetet och har även fungerat som ingångar vid delprojekt som involverat kontakt med anställda vid universitet och högskolor.

Två av delundersökningarna har genomförts i samarbete med andra myndigheter. Det handlar om en undersökning om arbetslösa och permitterade under pandemin och deras övergång till eftergymnasial utbildning, som bedrivits i samarbete med Myndigheten för yrkeshögskolan (MyH), och en undersökning av pandemins påverkan på EU:s utbytesprogram Erasmus+ som genomförts tillsammans med Universitets- och högskolerådet (UHR).

Förutom med dessa två myndigheter har UKÄ under uppdraget haft en kontinuerlig kontakt med Vetenskapsrådet, Skolverket och Centrala studiestödsnämnden (CSN). I inledningen av uppdraget hade vi också kontakt med våra nordiska motsvarigheter, bland annat Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU) och Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT) i Norge. UKÄ:s två referensgrupper för det nationella kvalitetssäkringssystemet och UKÄ:s insynsråd har blivit informerade och har lämnat synpunkter på uppdraget.

UKÄ har inom ramen för uppdraget organiserat seminarier och andra aktiviteter. I anslutning till att de tre delrapporterna publicerades har UKÄ anordnat externa seminarier. Ett motsvarande seminarium om slutrapporten äger rum i december 2022. Ett dialogseminarium hölls den 27 januari 2021 om rättssäkerhetsfrågor i samband med digitala

examinationer. Det var också ett av ämnena på UKÄ:s rättssäkerhetskonferens den 21 oktober 2021. På konferensen var Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) med och redogjorde för sina rekommendationer om digital examination på distans med stöd av realtidsströmning.

Internationella undersökningar

I arbetet med uppdraget har UKÄ gjort internationella utblickar och jämförelser. Det har varit möjligt tack vare att organisationer och myndigheter i andra länder har gjort liknande undersökningar om hur pandemin har påverkat undervisning och forskning vid universitet och högskolor. I rapporten presenteras resultat från några viktigare internationella undersökningar som faktarutor.

Disposition

Rapporten är indelad i tematiska kapitel som behandlar hur högskolans verksamhet har påverkats inom olika områden. Indelningen utgår från projektets temaområden, med vissa undantag. Inledningsvis ger vi en kort översikt av de beslut och insatser som fattats och genomförts med anledning av pandemin. Sedan följer ett kapitel som följer upp de utbyggnader av högskolan som gjorts under pandemin samt konsekvenserna för utbildningens dimensionering och breddad rekrytering. Inom utbildningen har UKÄ särskilt följt upp konsekvenserna av övergången till distansundervisning för undervisning och examination, som behandlas i ett eget kapitel. Sedan följer ett kapitel som behandlar forskarutbildningen och doktorandernas situation.

UKÄ:s uppföljning av rättssäkerheten har fokuserat på juridiska frågor som aktualiserats med anledning av pandemin och övergången till distansundervisning. De diskuteras i ett eget kapitel, som skiljer sig lite från de övriga genom att UKÄ också är en aktör som i viss mån har påverkat händelseutvecklingen. Studie- och arbetsmiljön för studerande, doktorander och anställda har påverkats kraftigt av pandemin. Eftersom det finns ett eget kapitel om studie- och arbetsmiljö, tar vi inte upp de frågorna i kapitlet om undervisning och examination samt forskarutbildning.

Internationalisering och internationell studentmobilitet samt arbetsmarknad är områden där utvecklingen i samhället under pandemin fört med sig konsekvenser som motiverar en fördjupad diskussion i särskilda kapitel. Forskningen vid universitet och högskolor behandlas i ett eget kapitel. När den här rapporten skrivs ser det ut som att pandemins mest intensiva fas är över, men det är fortfarande för tidigt att överblicka de långsiktiga konsekvenserna i alla avseenden.

UKÄ har fått ett nytt uppdrag om att delta i genomförandet av Sveriges återhämtningsplan, vilket ger möjlighet att fortsatt följa frågor som rör

lärosätenas återhämtning efter pandemin. Ett kort avsnitt diskuterar det fortsatta arbetet inom återhämtningsuppdraget. I rapportens avslutning blickar vi framåt och försöker besvara frågan om vilka långsiktiga konsekvenser som pandemin eventuellt kan komma att föra med sig inom internationalisering och studentmobilitet, undervisning och examination samt situationen för de som var doktorander och juniora forskare under pandemin.

Författare

Ett stort antal personer har varit inblandade i arbetet med att skriva slutrapporten i uppdraget. Johan Gribbe har redigerat rapporten och skrivit kapitlen om beslut och insatser med anledning av pandemin och utbyggnader och dimensionering. Torsten Blomkvist och Kristina Tegler Jerselius har skrivit kapitlen om undervisning och examination samt forskarutbildning, Carl Braunerhielm rättssäkerhet, Oskar Kindberg studie- och arbetsmiljö, Anna Lundh internationalisering och studentmobilitet, Anna Bengtsson arbetsmarknad och de nytexaminerades situation och Johan Dahlberg forskning vid universitet och högskolor.

Flera andra av UKÄ:s medarbetare har lämnat bidrag under arbetet. Jonas Lundstedt har skrivit avsnittet om breddad rekrytering och Heléne Fröborg har bidragit med underlag om den nationella återhämtningsplanen. Kapitlet om förändringar på längre sikt bygger på underlag från de långsiktiga undersökningar som UKÄ kommer att publicera under 2023.

Beslut och insatser med anledning av pandemin

Under en tvåårsperiod från våren 2020 och framåt har pandemin påverkat i stort sett alla delar av det svenska samhället. För att hantera smittspridningen och begränsa dess konsekvenser, har regeringen och de centrala myndigheterna fattat beslut och genomfört insatser som på ett genomgripande sätt har påverkat verksamheten vid universitet och högskolor.

Med anledning av dessa beslut och insatser har lärosätena på olika sätt agerat för att samtidigt bidra till att begränsa smittspridningen i samhället och upprätthålla sin verksamhet inom högre utbildning och forskning. Det här kapitlet ger en kort översikt över de viktigaste besluten och insatserna som fattats och genomförts på nationell nivå och lärosätenas omställning i början av pandemin. För att ge en bild av hur omfattande övergången till undervisning och arbete på distans varit i olika skeden av pandemin, redovisar vi också resultat från de undersökningar av aktiviteten på några campusområden, som UKÄ gjort med hjälp av mobiltelefondata under de senaste två åren.

En översikt av beslut och insatser

Smittspridningen under pandemin har haft ett förlopp som varit svårt att förutse. Det har inneburit att regeringen och de centrala myndigheterna under 2020–2022 vid upprepade tillfällen har återkommit med olika insatser för att hantera pandemin. Det har både handlat om nya insatser och om beslut om lättnader, skärpningar eller förlängningar av befintliga insatser och rekommendationer.

Den 11 mars 2020 beslutade regeringen med stöd av 2 kap. 15 § ordningslagen (1993:1617) om en ny förordning (2020:114) om förbud mot att hålla allmänna sammankomster och offentliga tillställningar. Från och med den 12 mars 2020 blev det förbjudet att anordna allmänna sammankomster och offentliga tillställningar med fler än 500 deltagare. Antalet deltagare begränsades ytterligare när smittspridningen ökade. Folkhälsomyndigheten utfärdade också fortlöpande allmänna råd och rekommendationer om distansundervisning och arbete hemifrån. De allmänna råden bestod av generella rekommendationer om hur man borde agera för att följa smittskyddslagen (2004:168).

Därmed är det befogat att inte enbart tala om vågor av smittspridning, utan också om vågor av insatser och restriktioner för att hantera smittspridningen i samhället. I tabell 1.1 finns en sammanställning av några

av de beslut och insatser som genomförts med anledning av pandemin som påverkat lärosätena mest.

Tabell 1.1. Några beslut och insatser av regeringen och centrala myndigheter, för att begränsa smittspridningen och hantera konsekvenserna av pandemin under perioden 2020–2022.

Datum	Beslut och insatser
12 mars 2020	Deltagartak för antalet personer vid allmänna sammankomster och offentliga tillställningar om 500.
14 mars 2020	UD avråder från icke-nödvändiga resor till alla världens länder.
17 mars 2020	Folkhälsomyndigheten uppmanar till fjärr- och distansundervisning på gymnasieskolor, den kommunala vuxenutbildningen samt universitet och högskolor.
29 mars 2020	Deltagartaket för antalet personer vid allmänna sammankomster och offentliga tillställningar sänks till 50 personer.
30 mars 2020	Fribeloppet som reglerar hur mycket en studerande får tjäna utan att studiemedlen minskas tas bort under 2020. Det förlängdes senare vid flera tillfällen fram till och med första halvåret 2022.
1 april 2020	Folkhälsomyndigheten utfärdar allmänna råd, som bland annat innebär att arbetsgivare bör se till att arbetstagare arbetar hemifrån om det är möjligt och undviker icke-nödvändiga resor.
7 april 2020	Förordningen (2020:201) om studiestöd vid spridning av viss smitta träder ikraft. Den innebär att studiemedel får behållas för den tid de redan har beviljats, om den studerande inte kan bedriva sina studier på grund av åtgärder för att förhindra smittspridning.
29 maj 2020	Folkhälsomyndigheten häver rekommendationen om distansundervisning från och med den 15 juni.
24 november 2020	Deltagartaket för allmänna sammankomster sänks till 8 personer.
3 december 2020	Folkhälsomyndigheten rekommenderar att gymnasieskolor övergår till distansundervisning. Rekommendationen förlängdes och justerades från och med den 25 januari 2021 till en kombination av fjärr- och distansundervisning och viss undervisning på plats till och med den 1 april.
22 december 2020	Regeringsuppdrag till statliga myndigheter om hemarbete.
10 januari 2021	En tillfällig lag (2021:4) och förordning (2021:8) om särskilda begränsningar för att förhindra spridningen av sjukdomen covid-19 träder i kraft. Upphörde att gälla den 1 april 2022.

25 mars 2021	Folkhälsomyndigheten meddelar att rekommendationen om distansundervisning för gymnasieskolan inte kommer att förlängas.
27 maj 2021	Folkhälsomyndigheten utfärdar nya allmänna råd som börjar gälla den 1 juni. De allmänna råden om att utbildningar för vuxna bör erbjuda distansundervisning upphör då att gälla. Det betyder att studerande vid universitet och högskolor stegvis kan återgå till undervisning på plats.
24 september 2021	UD lyfter den pandemirelaterade reseavrådan. I takt med att läget förbättrats har UD hävt avrådan från resor till en rad länder, framför allt inom Europa. Från och med den 1 oktober hävs den pandemirelaterade avrådan från resterande länder.
3 februari 2022	De flesta pandemirestriktioner och allmänna råd som utfärdats med anledning av pandemin upphör att gälla från och med den 9 februari.
14 februari 2022	Regeringens uppdrag till statliga myndigheter om hemarbete upphör att gälla.

Dessutom har regionernas smittskydd och de regionala rekommendationerna och allmänna råden för minskad smittspridning inneburit begränsningar i lärosätenas verksamhet.

Regeringen har också tagit initiativ till att bygga ut den högre utbildningen. Med anledning av den väntade lågkonjunkturen förslög regeringen i vårändringsbudgeten som lades fram i april 2020 tillskott av särskilda medel för utbyggd utbildning vid universitet och högskolor. Flera utbyggnader utökades eller tillkom senare. Sammantaget innebar detta både permanenta och tillfälliga höjningar av utbildningsanslagen. Under 2021 fick lärosätena också särskilda tillskott av anslagsmedel för att begränsa de negativa konsekvenserna för forskningen och utbildning på forskarnivå.

Lärosätenas omställning

För att teckna en bild av omställningen vid universitet och högskolor har UKÄ beställt en kartläggning av de viktigaste åtgärder som lärosätena genomförde i inledningen av pandemin. Kartläggningen visar att de beslut och insatser som hade störst betydelse för lärosätenas verksamhet var:

- avrådan från icke nödvändiga resor
- övergången till distansundervisning

- förbuden mot allmänna sammankomster
- utökningen av antalet utbildningsplatser
- genomförandet av högskoleprovet hösten 2020.

Etableringen av en krisorganisation

En av de första åtgärderna som många lärosäten genomförde som en följd av pandemin var etableringen av en intern krisorganisation. Sammansättningen av krisorganisationen var likartad vid de olika undersökta lärosätena. I den ingick typiskt lärosätens universitetsdirektör eller förvaltningschef, chefsjurist eller motsvarande, säkerhetschef, stöd från personal- och kommunikationsfunktioner samt ansvarig för studentadministration. På några av de undersökta lärosätena ingick rektorn i krisorganisationen, medan rektorn vid andra hade en tät dialog med krisorganisationen, utan att formellt ingå i den.

Uppgiften för krisorganisationen var främst att hantera pandemirelaterade frågor med en omedelbar och akut påverkan på lärosätets verksamhet. Inledningsvis kom i snabb takt nya beslut och rekommendationer som krävde skyndsam hantering. Det ställde krav på omvärldsbevakning och en höjd beredskap för snabbt agerande från lärosätens sida. I början av pandemin hade krisorganisationerna täta möten.

SUHF har fungerat som en samordningspunkt för informationsdelning mellan lärosätena. Lärosätena har även sinsemellan haft mycket kontakt i olika frågor – för att utveckla effektiva lösningar, tolka regerings- och myndighetsbeslut, formulera likartade riktlinjer och utbyta erfarenheter. Dessa kontakter har skett via olika typer av funktionsnätverk. Till exempel har rektorer, universitetsdirektörer, säkerhetschefer och kommunikationschefer kommunicerat via sina respektive nätverk.

Utformningen av krisorganisationen har ändrats med tiden. Vid de flesta undersökta lärosätena omvandlades krisorganisationen till en samordningsfunktion under perioden maj till augusti 2020. Samordningsgrupperna hade andra funktioner och en något annan sammansättning än krisorganisationerna. Efter våren hade lärosätens kunskaper om pandemin ökat. Förutom akuta insatser arbetade samordningsfunktionerna med långsiktiga frågor som integrering av pandemirelaterade frågor i ordinarie processer. I det arbetet deltog också linjechefer, ansvariga för utbildningsorganisationen och studentrepresentanter.

Närvaron och aktiviteten på campus

En omedelbar och direkt följd av lärosätens insatser för att hantera pandemin var att en stor del av verksamheten i mars 2020 började bedrivas på distans. För att teckna en bild av omställningen, har UKÄ

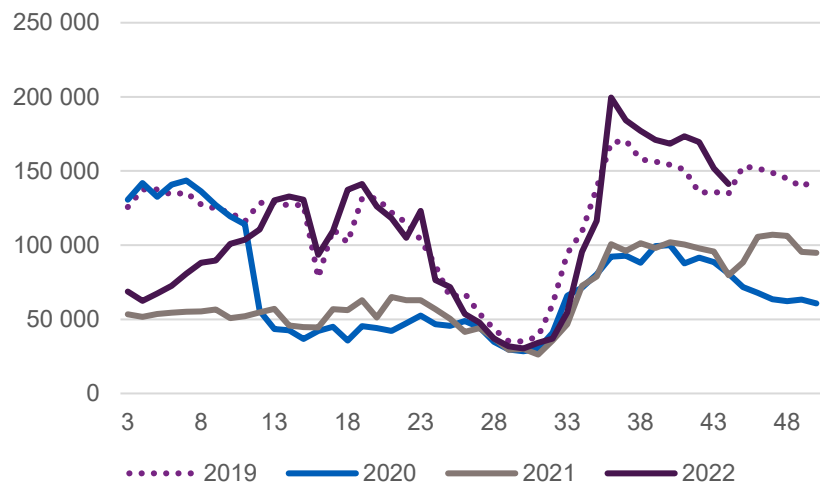
med hjälp av mobiltelefondata löpande följt aktiviteten på några campusområden under perioden mars 2020 till oktober 2022.

Snabbt minskad aktivitet i mars 2020

Undersökningen visar att lärosätena i pandemins inledningsskede genomförde en kraftig omställning av verksamheten till hemarbete för anställda och undervisning på distans för studenterna. Den visar också att flytten från campus och omställningen till andra verksamhetsformer gick snabbt.

Under några dagar i mars 2020 etablerades en ny och betydligt lägre nivå av aktivitet på campus. Förändringen har en tydlig koppling till rekommendationen att övergå till distansundervisning från och med den 18 mars 2020. Sammantaget minskade aktiviteten till omkring en tredjedel jämfört med samma period året innan. Den kvarstod sedan på den lägre nivån under april och maj 2020.

Figur 1.1. Veckovis aktivitet på sju campusområden från den 1 januari 2019 till och med den 31 oktober 2022. Måndag till fredag. Vecka 3 till vecka 50.

Återgången avbryts på senhösten 2020

Under sommaren 2020 minskade smittspridningen och även i början av hösten var smittspridningen låg. Det fanns förhoppningar om att det inte skulle bli någon andra våg av smittspridning. Den 15 juni hävdades rekommendationen om distansundervisning för universitet och högskolor, vilket innebar undervisning och examination fick genomföras i lärosätenas lokaler, under förutsättning att råd och rekommendationer för minskad smittspridning kunde följas.

Uppgifterna om campusaktivitet visar att närvaron ökade under den första halvan av höstterminen, men att den sedan minskade under senhösten när smittspridningen i samhället åter tilltog. När regeringen den 24 november förbjöd allmänna sammankomster och offentliga

tillställningar med fler än 8 deltagare var aktiviteten på de undersökta campusområdena redan låg.

Förbudet verkar inte ha lett till ytterligare minskningar i aktiviteten på campus, utan lärosätena hade själva agerat för att minska smittspridningen redan innan regeringsbeslutet. Undersökningen visar att aktiviteten på campus fortsatt var låg under hela vårterminen 2021.

Successiv återgång hösten 2021

Den 27 maj 2021 presenterade regeringen en plan i fem steg för anpassning och avveckling av de restriktioner som införts med anledning av pandemin. Från och med den 1 juni tog Folkhälsomyndigheten bort rekommendationen om distansundervisning vid bland annat universitet och högskolor.

En återgång till undervisning och examination på campus inleddes hösten 2021. En kartläggning av lärosätenas planer för återgången som UKÄ genomförde vid terminsstarten visar att universitet och högskolor valde delvis olika strategier. Återgången skedde vid de flesta lärosäten successivt i en blandning av campusförlagd undervisning och distansundervisning, men det fanns skillnader dem emellan både i takt och genomförande. Medan några lärosäten snabbt återgick till en huvudsakligen campusbaserad verksamhet, valde andra att behålla distansundervisning som en huvudinriktning under längre tid. Dessa skillnader ska också ses i ljuset av lärosätenas dialog med det regionala smittskyddet.

Många av lärosätena hoppades på och planerade för att vara tillbaka i en undervisningssituation med få eller inga kvarvarande begränsningar antingen under senare delen av höstterminen eller vårterminen 2022, men det fanns fortsatt en stor osäkerhet om utvecklingen. Uppgifterna om campusaktivitet visar att det i inledningen av terminen skedde en återgång som motsvarade återgången under hösten 2020 och som sedan höll i sig under hela höstterminen.

Borttagna restriktioner våren 2022

Efter nästan två år av varierande restriktioner togs de flesta pandemirestriktioner och allmänna råd som syftade till minskad smittspridning bort den 9 februari 2022. I samband med det ökade aktiviteten på campus snabbt, för att i slutet av mars stabiliseras på nivåer som liknade dem före pandemin. Precis som nedstängningen två år tidigare gick återgången snabbt – på två månader ökade aktiviteten från motsvarande 50 procent till 100 procent av den före pandemin.

Under den första delen av höstterminen 2022 var aktiviteten på campus något högre än motsvarande period innan pandemin. Att aktiviteten stabiliserat sig på en högre nivå kan förklaras av ett större antal registrerade studenter än innan pandemin.

Läs mer

Lärosätenas hantering av coronapandemin. Utmaningar och åtgärder med anledning av beslut från regeringen och myndigheter. Rapport, 2021-03-11, Snowflake Education AB.

Skillnader mellan lärosätena i återgången till undervisning och examination på campus. Rapport, 2021-09-09, UKÄ.

Kraftigt minskad aktivitet på campus under coronapandemin. Statistisk analys, 2021-05-25, UKÄ.

Aktiviteten på campus på väg tillbaka – men långt kvar till nivån före pandemin. Rapport, 2021-11-24, UKÄ.

Aktiviteten på campus tillbaka till nivån före pandemin. Rapport, 2022-06-21, UKÄ.

Högskolans utbyggnad och dimensionering

En insats som regeringen tog initiativ till var utbyggnader av utbildningen vid universitet och högskolor genom höjningar av utbildningsanslagen. Syftet var att möta den ökade efterfrågan på utbildning under pandemin, mot bakgrund av de försämrade förutsättningarna på arbetsmarknaden. Flera olika tillfälliga och permanenta höjningar av anslagen till utbildning på grundnivå och avancerad nivå har genomförts med en tyngdpunkt under perioden 2020–2022.

I det här kapitlet följer vi upp utbyggnaderna och konsekvenserna för högskolans dimensionering och den breddade rekryteringen.

Statens insatser för att bygga ut högskolans utbildning

Initiativ till att bygga ut den högre utbildningen togs tidigt under pandemin. Med anledning av den väntade lågkonjunkturen och de försämrade förutsättningarna på arbetsmarknaden, föreslog regeringen i vårandringsbudgeten som lades fram i april 2020 (prop. 2019/20:99) tillskott av särskilda medel för utbyggd utbildning vid universitet och högskolor.

Flera av utbyggnaderna utökades under sommaren och i budgetpropositionen för 2021 (prop. 2020/21:1) och senare i vårandringsbudgeten 2021 (prop. 2020/21:99) föreslogs ytterligare tillskott av medel. Sammantaget innebär detta flera olika utbyggnader, både permanenta och tillfälliga.

Permanent utbyggnad av bristyrkesutbildning

Två av utbyggnaderna är permanenta, vilket innebär att lärosätena får behålla anslagsökningarna även efter att pandemin är över. Den första och större av de permanenta utbyggnaderna är inriktad mot bristyrkesutbildningar. Den genomfördes med anslagshöjningar på drygt 220 miljoner under 2020 och ytterligare lika mycket under 2021.

Medlen ska i första hand användas till att bygga ut programutbildningar där det bedöms råda brist på kompetens på arbetsmarknaden. Men de kan också användas för att öka antalet platser på utbildningar där det bedöms bli ett högt söktryck och till utbildningar som kan underlätta för personer som är i behov av omställning med anledning den ökade arbetslösheten under pandemin. Utöver det anger regeringen inte någon inrikt-

ning för utbyggnaden, utan lämnar till lärosätena att bestämma vilka utbildningar som ska byggas ut.

Den andra permanenta utbyggnaden som regeringen tog initiativ till är inriktad mot yrkesläro-utbildningen. Den är betydligt mindre och omfattar anslagshöjningar med totalt 26 miljoner.

Flera tillfälliga anslagshöjningar

Till detta kommer fem större tillfälliga anslagshöjningar för att möta en väntad ökning i efterfrågan på högre utbildning under den tid som pandemin varar. Den största är inriktad mot behörighetsgivande och högskoleintroducerande utbildning och innebär anslagshöjningar med 210 miljoner under 2020, och ytterligare lika mycket under 2021. Utbyggnaden trappas sedan ner och avslutas under 2022.

Tabell 2.1. Utbyggnader av högskolan under pandemin. Förändringar i anslag till universitet och högskolor under 2020–2023, miljoner kronor.

	2020	2021	2022	2023	Permanent effekt	Slutår
Bristyrken	223	447	447	447	447	-
Yrkesläro-utbildning		17	26	26	26	-
Livslångt lärande	130	260	260	260		2024
Sommarkurser	127	130				2021
Utbildning på avancerad nivå		356	356			2022
Behörighetsgivande utbildning	210	420	140			2022
Kompletterande pedagogisk utbildning		47	70	70		2024
Hela landet		167	167	170		2025
Totalt	690	1 843	1 466	973	473	

En stor anslagshöjning med 356 miljoner för 2021 och 2022 genomfördes också för att ge lärosätena möjlighet att under två år bygga ut utbildning på avancerad nivå. Lärosätena får också tillfälligt ökade anslag med 170 miljoner varje år under perioden 2021–2025, för att bygga ut utbildning i hela landet och 260 miljoner varje år för livslångt lärande. Den senare anslagshöjningen genomfördes i två steg under 2020 och 2021, och skulle enligt det ursprungliga förslaget gälla under två år. I budgetpropositionen för 2022 förlängdes den till 2024. Slutligen tilldelades lärosätena 130 miljoner till sommarkurser under 2020. Motsvarande medel för sommarkurser under 2021 tilldelades lärosätena enligt förslag i vårändringsbudgeten.²

² Under 2020 tilldelades lärosätena även 50 miljoner som förstärkning i samband med övergången till distansundervisning och för att möjliggöra ett ökat utbud av öppen nätbaserad utbildning. Under 2020 och 2021 tilldelades de 30 miljoner för korta kurser till yrkesverksamma.

Tillskotten är framför allt koncentrerade till perioden 2020–2022. Sammantaget innebar utbyggnaderna att utbildningsanslagen höjdes med som mest 1,8 miljarder under 2021. En del av den ökningen, totalt 690 miljoner, tillfördes lärosätena som bidrag via Kammarkollegiet redan under 2020. De permanenta utbyggnaderna omfattar totalt 470 miljoner. Detta kan jämföras med den tillfälliga utbyggnaden med anledning av finanskrisen under 2010–2011, som innebar anslagshöjningar med totalt 700 miljoner. De utbyggnader som gjorts med anledning av pandemin är alltså både större och mer långvariga.

Utbyggnaden finansieras delvis av EU

Regeringen har ansökt om finansiering via EU-medel till en del av utbyggnaden av utbildningen vid universitet och högskolor med anledning av pandemin, inom ramen för Sveriges återhämtningsplan. Stödet ska ge resurser till universitet och högskolor för att möta en ökad efterfrågan på högre utbildning. Det totala stödet för perioden 2021–2025 är 3,1 miljarder, vilket motsvarar ungefär hälften av de extra anslagsmedel som tillförs lärosätena inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå.

Ökad utbildningskapacitet

Den permanenta delen av utbyggnaden kommer enligt regeringens beräkningar i budgetpropositionen för 2021 innebära att lärosätena tillförs medel som motsvarar 5 500 helårsstudenter. Till detta kommer resurser motsvarande ytterligare som mest nära 15 000 helårsstudenter genom tillfälligt höjda utbildningsanslag. När de är som mest omfattande under 2021 innebär de tillfälliga och permanenta utbyggnaderna att lärosätena tillförts anslagsmedel motsvarande 20 400 helårsstudenter.

Tabell 2.2. Utbyggnader av högskolan under pandemin. Regeringens bedömning av utbyggnadernas storlek under 2020–2026, helårsstudenter.

	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026
Sommarkurser	1 500	1 500					
Bristyrkesutbildning	2 600	5 200	5 200	5 200	5 200	5 200	5 200
Hela landet		1 920	1 920	1 960	1 960	1 960	
Utbildning på avancerad nivå		4 100	4 100				
Behörighetsgivande och högskoleintroducerande utbildning	2 000	4 000	1 300				
Livslångt lärande	1 500	3 000	3 000	3 000	3 000		
Yrkeslärarutbildning		175	263	263	263	263	263
Kompletterande pedagogisk utbildning		500	750	750	750		
Totalt	7 600	20 395	13 533	11 173	11 173	7 423	5 463

Dessutom pågår vissa utbyggnader som är beslutade sedan tidigare. De utbyggnader av lärar- och förskolläraryrkesutbildningar samt bristyrkesutbild-

ningar som inleddes 2017 respektive 2018 hade till stor del redan genomförts när pandemin bröt ut. För åren 2020 och 2021 tillfördes lärosätena medel motsvarande omkring 3 000 helårsstudenter, och för 2022 och 2023 tillkommer medel för ytterligare omkring 500 helårsstudenter.

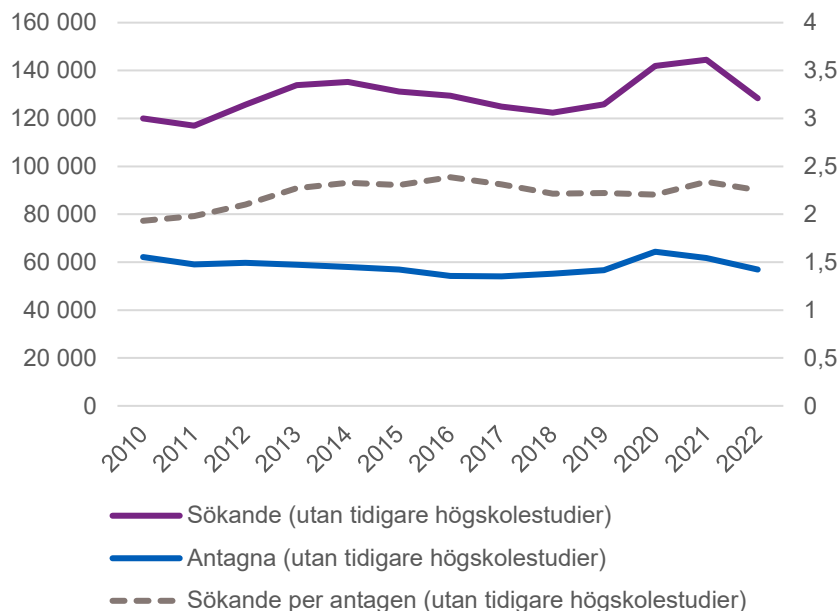
Förändringar av utbildningsvolymen under pandemin

Regeringen ville med anslagshöjningarna göra det möjligt för lärosätena att bygga ut den högre utbildningen för att möta ett väntat ökat intresse för högre studier i befolkningen.

Fler sökande och antagna till högskolan

Ett sätt att mäta studieintresset och hur det förändras över tid är genom att följa upp antalet sökande som inte studerat i högskolan tidigare. I inledningen av pandemin sökte betydligt fler till utbildningar vid universitet och högskolor. Totalt sökte knappt 142 000 personer till högskolan höstterminen 2020, vilket var nära 16 000 fler jämfört med höstterminen innan.

Figur 2.1. Antal sökande och antagna utan tidigare högskoleerfarenhet, höstterminerna 2010–2022. Antal sökande per antagen ska avläsas på högra axeln.

Det totala antalet sökande ökade ytterligare något till höstterminen 2021 när närmare 142 000 personer utan tidigare högskoleerfarenhet sökte till högskolan. Det är en ökning med knappt 19 000 jämfört med höstterminen 2019, och det högsta antalet sökande någonsin till utbildning vid universitet och högskolor.

Eftersom antalet platser vid universitet och högskolor är begränsat, görs i många fall ett urval av de sökande till respektive utbildningar. Samtidigt har lärosätena tillförts medel för att de snabbt ska kunna bygga ut vissa utbildningar och ta emot fler sökande.

I pandemins inledande skede, mellan höstterminerna 2019 och 2020, ökade antalet nya sökande till utbildning vid universitet och högskolor med 13 procent. Samtidigt steg antalet antagna i ungefär samma omfattning. Mellan höstterminerna 2019 och 2020 ökade antalet antagna som inte tidigare hade läst i högskolan med 14 procent. Till höstterminen 2021 fortsatte antalet sökande att öka, med 2 procent. Samtidigt minskade antalet antagna utan tidigare högskoleerfarenhet med 4 procent.

Sammantaget ökade antalet sökande under den här perioden mer än antalet antagna. Sökande utan tidigare högskoleerfarenhet ökade mellan höstterminerna 2019 och 2021 med 15 procent, medan antalet antagna utan tidigare högskoleerfarenhet ökade med 9 procent. Det betyder att pandemin innebar en viss ökad konkurrens om utbildningsplatserna i högskolan, trots utbyggnaderna.

Samtidigt finns det stora skillnader mellan olika utbildningar. Mellan höstterminen 2019 och höstterminen 2021 ökade antalet behöriga förstahandssökande stort framför allt på olika vårdutbildningar – utbildningar mot sjuksköterskeexamen, specialistsjuksköterskeexamen och läkarexamen – samt till socionomutbildningen. Också till de olika lärarutbildningarna och utbildningar inom teknikområdet ökade antalet sökande, men inte i samma omfattning.

Det har skett en tydlig minskning av både sökande och antagna till höstterminen 2022. Jämfört med höstterminen 2021 har antalet sökande utan tidigare högskoleerfarenhet minskat med 11 procent och antalet antagna utan tidigare högskoleerfarenhet med 8 procent. Det innebär att antalet antagna är tillbaka på samma nivå som innan pandemin, medan antalet sökande är något högre.

Fler studenter inom alla studieformer

Det ökade studieintresset i kombination med tillskotten av anslagsmedel och lärosätenas ansträngningar för att bygga ut utbildningen har inneburit betydligt fler studerande vid universitet och högskolor.

Sammantaget ökade antalet helårsstudenter vid universitet och högskolor betydligt under pandemin – med totalt 25 900. Innan pandemin, under kalenderåret 2019, var det totala antalet helårsstudenter i utbildning på grundnivå och avancerad nivå vid universitet och högskolor 303 500. Under 2020 ökade antalet till 321 600 och under 2021 fortsatte ökningen till totalt 329 500 helårsstudenter. Det motsvarar en ökning med 9 procent mellan 2019 och 2021.

Tabell 2.3. Studentvolym inom olika studieformer. Totalt antal helårsstudenter 2019–2021 samt förändring 2019–2021 i antal helårsstudenter och procent.

Studieform	2019	2020	2021	Förändring 2019–2021	Procent
Fristående kurser	69 690	77 740	77 920	8 230	12 %
Kvinnor	42 360	47 890	48 410	6 050	14 %
Män	27 330	29 850	29 500	2 180	8 %
Generella program	91 030	96 670	100 960	9 930	11 %
Kvinnor	49 660	53 070	56 370	6 710	14 %
Män	41 370	43 600	44 590	3 220	8 %
Konstnärliga program	3 100	3 190	3 330	230	7 %
Kvinnor	1 780	1 850	1 950	170	9 %
Män	1 320	1 340	1 380	60	5 %
Yrkesexamensprogram	139 720	144 010	147 290	7 570	5 %
Kvinnor	87 340	90 180	92 800	5 470	6 %
Män	52 380	53 820	54 480	2 100	4 %
Totalt	303 540	321 600	329 490	25 950	9 %
Kvinnor	181 140	192 980	199 530	18 390	10 %
Män	122 400	128 610	129 960	7 560	6 %

Studenterna har blivit fler inom samtliga studieformer. De största ökningarna – totalt och relativt sett – har skett på fristående kurser och generella program, där antalet helårsstudenter ökade med 8 200 respektive 9 900 mellan 2019 och 2021. På yrkesexamensprogrammen ökade under samma period antalet helårsstudenter med 7 600, och på de konstnärliga programmen med lite drygt 200.

Under pandemin har kvinnor i högre grad än män börjat studera. Av den totala ökningen med 25 900 helårsstudenter var 18 400 kvinnor och 7 600 män, motsvarande 71 procent kvinnor och 29 procent män. Det betyder att andelen kvinnor vid universitet och högskolor har ökat med en procentenhet under pandemin, till totalt 61 procent av helårsstudenterna. Samma mönster syns inom alla studieformer och antalet kvinnor ökade genomgående mer än antalet män på både programutbildningar och fristående kurser.

Totalt sett har antalet helårsstudenter vid universitet och högskolor därmed ökat mer än utbyggnaderna, som enligt regeringens beräkningar under 2021 ska innebära en ökad utbildningskapacitet med omkring 20 000 helårsstudenter jämfört med 2019.³ Samtidigt går det inte att på något enkelt sätt koppla förändringen i antalet helårsstudenter till de olika specifika höjningar av utbildningsanslagen som regeringen har tagit initiativ till. Regeringens utbyggnader lämnar stor frihet till lärosätena att besluta om vilka utbildningar som ska byggas ut. De olika

³ I den siffran ingår tidigare beslutade utbyggnader, men inte studenter i basårutbildning, som inte ingår i statistiken om helårsstudenter vid universitet och högskolor.

utbyggnader som pågår överlappar samtidigt varandra delvis till sin inriktning.

Det är därför svårt att följa upp de olika utbyggnaderna enskilt. Uppföljningen nedan görs i stället samlat med utgångspunkt i dimensioneringsförändringarna totalt sett, per studieform, för hela högskolan. Eftersom lärosätena i sin återrapportering av utbyggnaderna till regeringen ska redovisa förändring av antalet helårsstudenter mellan 2019 och 2021, bygger UKÄ på samma indelning.

Fler studenter på stora yrkesexamensprogram

Regeringens utbyggnad av bristyrkesutbildningar är permanent. Den har en bred utformning som lämnar stort utrymme till lärosätena att besluta om vilka utbildningar som ska byggas ut. I första hand ska medlen användas till att bygga ut programutbildningar där det bedöms råda brist på kompetens på arbetsmarknaden, men de kan också användas för att öka antalet platser på utbildningar där det bedöms bli ett högt söktryck, och till utbildningar som kan underlätta för personer som är i behov av omställning med anledning den ökade arbetslösheten under pandemin.

I den här gruppen finns flera av de olika yrkesexamensprogram som ges vid universitet och högskolor, och som redan innan pandemin var föremål för riktade utbyggnader. Enligt regeringens beräkningar ska utbyggnaden av bristyrkesutbildningar med anledning av pandemin fullt ut genomförd 2021 motsvara 5 500 fler helårsstudenter.

Totalt sett har antalet helårsstudenter på de olika yrkesexamensprogrammen ökat med 7 600 mellan 2019 och 2021. Tabell 2.4 visar utvecklingen av antalet helårsstudenter på de 30 största yrkesexamensprogrammen. Framför allt på några av de största yrkesexamensprogrammen har antalet helårsstudenter ökat. På de olika lärarprogrammen ökade antalet helårsstudenter med 2 300 mellan 2019 och 2021 och på civilingenjörsprogrammen ökade antalet helårsstudenter under samma period med 1 600. Två andra stora utbildningsprogram där studenterna blivit fler är socionomutbildningen och juristutbildningen. Tillsammans står dessa fyra utbildningar för 70 procent av det ökade antalet helårsstudenter på yrkesexamensprogram under pandemin.

Samtidigt har antalet helårsstudenter ökat brett med stora relativa ökning inom flera olika yrkesexamensprogram. På 6 av 30 yrkesexamensprogram ökade antalet helårsstudenter med mer än 10 procent mellan 2019 och 2021. Vid ytterligare 9 program ökade antalet helårsstudenter med 5–10 procent och vid 9 program med 1–5 procent. På två program var antalet helårsstudenter oförändrat (plus/minus 1 procent). Slutligen minskade antalet helårsstudenter med mer än 1 procent vid 4 program.

Tabell 2.4. Studentvolymen på de 30 största yrkesexamensprogrammen. Totalt antal helårsstudenter 2019–2021 samt förändring 2019–2021 i antal helårsstudenter och procent.

Yrkesexamensprogram de 30 största	2019	2020	2021	Förändring 2019–2021	Procent
Läraryrkesprogram	35 630	36 700	37 930	2 300	6 %
Civilingenjörsexamen	25 430	26 420	27 010	1 580	6 %
Sjuksköterskeexamen	15 290	15 370	15 140	-140	-1 %
Högskoleingenjörsexamen	10 660	10 670	10 780	120	1 %
Socionomexamen	8 450	8 860	9 310	870	10 %
Läkarexamen	8 410	8 630	8 600	190	2 %
Juristexamen	6 840	7 090	7 370	520	8 %
Civilekonomexamen	4 530	4 780	5 000	470	10 %
Psykologexamen	3 170	3 230	3 310	140	4 %
Specialistsjuksköterskeexamen*	2 530	2 650	2 970	440	17 %
Fysioterapeutexamen	1 760	1 860	1 870	110	6 %
Tandläkarexamen	1 560	1 640	1 620	60	4 %
Arbets terapeutexamen	1 280	1 400	1 340	60	4 %
Biomedicinsk analytikerexamen	1 220	1 250	1 310	100	8 %
Arkitektexamen	1 230	1 280	1 250	20	2 %
Apotekarexamen	1 080	1 120	1 110	30	3 %
Specialpedagogexamen*	840	860	910	70	8 %
Yrkeslärarexamen	730	820	840	110	15 %
Receptarieexamen	710	750	780	70	10 %
Speciallärarexamen*	780	790	730	-40	-6 %
Studie- och yrkesvägledarexamen	670	660	700	30	5 %
Logopedexamen	570	640	620	60	10 %
Röntgensjuksköterskeexamen	550	550	600	50	9 %
Barnmorskeexamen*	540	530	530	-10	-2 %
Veterinärexamen	500	510	510	10	3 %
Landskapsarkitektexamen	500	500	500	<10	1 %
Tandhygienistexamen	430	440	470	40	9 %
Officersexamen	350	430	470	120	33 %
Agronomexamen	490	490	430	-70	-13 %
Psykiaterexamen*	400	330	320	-80	-21 %
Övriga	2 610	2 760	2 960	350	13 %
Totalsumma	139 720	144 010	147 290	7 570	5 %

*Påbyggnadsutbildning.

Flera av de utbildningar där studentvolymen ökat kraftigt är kortare utbildningar, där en utbyggnad snabbt får ett större genomslag på det totala antalet helårsstudenter. Inom vård- och omsorgsområdet har antalet studenter på specialistsjuksköterskeutbildningen och röntgensjuksköterskeutbildningen ökat kraftigt, liksom på utbildningar mot receptarieexamen och tandhygienistexamen. En annan utbildning där antalet studenter har ökat kraftigt under pandemin är yrkesläraryrkesutbildningen. Också officersutbildningen har vuxit kraftigt, mot bakgrund av de beslutade förstärkningarna av försvaret.

Den här bilden stämmer väl överens med den som lärosätena ger i sin återrapportering av utbyggnaden av bristyrkesutbildningar. De nämner ett stort antal olika utbildningar, och vilka utbildningar som byggts ut varierar mellan lärosätena. Det stärker bilden av en bred utbyggnad. Några utbildningar som många lärosäten nämner är socionomutbildningar, lärarutbildningar, civilingenjörsutbildningar och specialistsjuksköterskeutbildningar. Inom andra områden har antalet helårsstudenter däremot inte ökat, trots ansträngningar att bygga ut utbildningen. En utbildning där många lärosäten uppger att de har utökat antalet utbildningsplatser är högskoleingenjörsutbildningen. Där har antalet helårsstudenter bara ökat marginellt. Inom sjuksköterskeutbildningen har antalet helårsstudenter blivit något färre under pandemin och detsamma gäller barnmorskeutbildningen.

Det stora flertalet av det ökade antalet studenter på yrkesexamensprogram under pandemin är kvinnor. Mellan 2019 och 2021 ökade antalet kvinnor med 5 500 helårsstudenter och antalet män med 2 100 helårsstudenter. Medan kvinnorna fördelade sig mer jämnt mellan olika programutbildningar, ökade männen framför allt på några stora utbildningar. Till 90 procent beror ökningen av antalet män på fler helårsstudenter på utbildningar mot lärarexamen, civilingenjörsexamen eller civilekonomexamen. På några program är skillnaderna i utvecklingen av antalet män och kvinnor stora. På socionomutbildningen ökade antalet kvinnor med 13 procent medan antalet män var oförändrat. Också på juristutbildningen var det stora flertalet av de tillkommande studenterna kvinnor. Inom lärarutbildningen ökade antalet män framför allt på utbildningar mot grundlärarexamen och ämneslärarexamen.

Masterprogrammen har expanderat

I sin återrapportering uppger många lärosäten också att de har ökat antalet utbildningsplatser på generella program som ett led i bland annat utbyggnaden av bristyrkesutbildningar. Totalt sett ökade antalet helårsstudenter på generella program med 9 900 mellan 2019 och 2021.

Flest helårsstudenter tillkom på programmen mot kandidatexamen, 5 300, medan antalet helårsstudenter på program mot magisterexamen och masterexamen ökade med 400 respektive 4 200. Relativt sett är det dock på de kortare programmen på avancerad nivå som antalet helårsstudenter har ökat mest.

Precis som på yrkesexamensprogrammen är de flesta av de tillkommande studenterna kvinnor. Mellan 2019 och 2021 ökade antalet kvinnor på generella program med 6 700 helårsstudenter, medan antalet män ökade med 3 200 helårsstudenter. Det betyder att antalet kvinnor ökade med 14 procent och antalet män ökade med 8 procent. Samma mönster syns också om man ser till utvecklingen av antalet kvinnor och män inom de olika programmen på grundnivå och avancerad nivå.

Tabell 2.5. Studentvolym på generella program. Totalt antal helårsstudenter 2019–2021 samt förändring 2019–2021 i antal helårsstudenter och procent. Ett mindre antal ej klassade helårsstudenter gör att delposterna inte summerar till totalsumman.

	2019	2020	2021	Förändring 2019–2021	Procent
Högskoleexamen	1 740	1 840	1 740	0	0 %
Kandidatexamen	60 300	63 200	65 650	5 340	9 %
Magisterexamen	3 290	3 540	3 720	430	13 %
Masterexamen	25 640	28 080	29 850	4 210	16 %
Totalsumma	91 030	96 670	100 960	9 930	11 %

Också på de konstnärliga programmen har antalet helårsstudenter ökat under pandemin, med totalt 230 helårsstudenter mellan 2019 och 2021. De flesta av dem finns på program mot konstnärlig kandidatexamen, men i relativa termer har den största ökningen skett på program mot konstnärlig masterexamen.

Sett till samtliga konstnärliga utbildningsprogram är det framför allt kvinnorna som har blivit fler. Mellan 2019 och 2021 ökade antalet kvinnor på konstnärliga program med 170 helårsstudenter, medan antalet män ökade med 60 helårsstudenter. På program mot konstnärlig kandidatexamen är det framför allt kvinnorna som blivit fler, medan antalet kvinnor och män har ökat i samma utsträckning på program mot konstnärlig masterexamen.

Tabell 2.6. Studentvolym på konstnärliga program. Totalt antal helårsstudenter 2019–2021 samt förändring 2019–2021 i antal helårsstudenter och procent.

	2019	2020	2021	Förändring 2019–2021	Procent
Konstnärlig högskoleexamen	50	50	50	0	
Konstnärlig kandidatexamen	2 280	2 360	2 430	140	6 %
Konstnärlig magisterexamen	20	20	10	0	
Konstnärlig masterexamen	750	770	840	90	11 %
Totalsumma	3 100	3 190	3 330	230	7 %

Fler studenter i kurser på grundnivå

Under pandemin har antalet helårsstudenter på fristående kurser ökat betydligt – med totalt 8 200. Innan pandemin, under 2019, var det totala antalet helårsstudenter på fristående kurser 69 700. Under 2020 ökade antalet kraftigt till 77 700 helårsstudenter, för att sedan öka svagt till 77 900 helårsstudenter under 2021. Antalet kvinnor ökade med 6 100 helårsstudenter och antalet män med 2 200.

Tabell 2.7. Studentvolym på fristående kurser. Totalt antal helårsstudenter 2019–2021 samt förändring 2019–2021 i antal helårsstudenter och procent.

	2019	2020	2021	Förändring 2019–2021	Procent
Grundnivå	59 790	68 250	68 000	8 210	14 %
Avancerad nivå	8 940	8 990	9 560	630	7 %
Ej klassad nivå	960	490	350	-610	
Totalsumma	69 690	77 740	77 920	8 230	12 %

I stort sett skedde hela ökningen av antalet helårsstudenter på fristående kurser under pandemins första år. Det beror på att en utbyggnad av antalet utbildningsplatser snabbare får genomslag på det totala antalet helårsstudenter om utbyggnaden gäller kortare fristående kurser, än längre utbildningsprogram.

Flest helårsstudenter tillkom i kurser på grundnivå, totalt 8 200, medan antalet helårsstudenter i kurser på avancerad nivå ökade med 600. Resterande del av förändringen beror på att antalet helårsstudenter på kurser som inte klassas till någon utbildningsnivå har minskat kraftigt under de senaste åren.

Större utbyggnad på avancerad nivå

Sammantaget för samtliga studieformer, både fristående kurser och utbildningsprogram, har utbildningsvolymen ökat mest på avancerad nivå.

Totalt ökade antalet helårsstudenter i utbildning på grundnivå och avancerad nivå med 25 900 mellan 2019 och 2021. Av dem var 20 100 helårsstudenter i utbildning på grundnivå medan 7 000 var helårsstudenter i utbildning på avancerad nivå. Det motsvarar ökning med 9 procent respektive 11 procent. Resterande delen av förändringen beror på färre helårsstudenter i kurser som inte klassats till någon utbildningsnivå.

Det generella mönstret med fler kvinnor som har börjat studera under pandemin gäller också om man ser till förändringen av studentvolymen per utbildningsnivå. I utbildning på både grundnivå och avancerad nivå ökade antalet kvinnor snabbare än antalet män.

En av de utbyggnader regeringen tog initiativ till med anledning av pandemin syftade specifikt till att öka utbudet av utbildning på avancerad nivå. Den överlappande inriktningen mellan de olika utbyggnaderna och friheten för lärosätena att använda utbildningsmedlen gör att man inte kopplar förändringen av antalet helårsstudenter totalt sett till just den utbyggnaden. Också andra utbyggnader av kurser och program har bidragit till att antalet helårsstudenter på avancerad nivå har ökat.

Tabell 2.8. Studentvolym efter utbildningsnivå. Totalt antal helårsstudenter 2019–2021 samt förändring 2019–2021 i antal helårsstudenter och procent.

	2019	2020	2021	Förändring 2019-21	Procent
Grundnivå	234 560	250 760	255 470	20 880	9 %
Kvinnor	141 790	152 160	156 320	14 540	10 %
Män	92 810	98 600	99 150	6 340	7 %
Avancerad nivå	65 020	69 050	71 970	6 950	11 %
Kvinnor	37 110	39 770	42 030	4 920	13 %
Män	27 910	29 280	29 940	2 030	7 %
Ej klassad nivå	3 920	1 790	2 050	-1 880	
Kvinnor	2 250	1 050	1 180	-1 070	
Män	1 680	730	870	-810	
Totalsumma	303 540	321 600	329 490	25 950	9 %
Kvinnor	181 140	192 980	199 530	18 390	10 %
Män	122 400	128 610	129 960	7 560	6 %

Fler studenter på basårsutbildningar

Utöver medel till utbildning på grundnivå och avancerad nivå innehåller de utbyggnader som regeringen tagit initiativ till också tillskott för behörighetsgivande och högskoleintroducerande utbildning, med målet att öppna upp fler vägar till studier vid universitet och högskolor under pandemin. Studenter ska få möjlighet att läsa in högskolebehörighet för att sedan utbilda sig till ett bristyrke inom bland annat teknik och vård.

Sammantaget tillfördes lärosätena medel för motsvarande 2 000 helårsstudenter under 2020 och 4 000 helårsstudenter under 2021. Under 2022 trappas utbyggnaden ned och avslutas därefter helt. Tillskotten av anslagsmedel skulle under 2021 medge en fördubbling av antalet utbildningsplatser på behörighetsgivande och högskoleintroducerande utbildning jämfört med innan pandemin, om de utnyttjades fullt ut.

I sin åiterrapportering uppger de flesta lärosäten att de har utökat antalet platser på olika behörighetsgivande och högskoleintroducerande utbildningar. Det har skett på olika sätt. Många lärosäten uppger att de har ökat antalet platser på befintliga basårsutbildningar och även tagit initiativ till basårsutbildningar på distans. För att öka tillgängligheten har några lärosäten inrättat basårsutbildningar på nya orter. Utbyggnaderna handlar om tekniska och naturvetenskapliga basårsutbildningar, men även hälsovetenskapliga basårsutbildningar har byggts ut. Några lärosäten med specialiserade utbildningar har byggt ut basårsutbildningar anpassade till dessa, bland annat skoglig basårsutbildning och basårsutbildning inom teknik och textil.

Samtidigt uppger många lärosäten att de har haft problem att fylla platserna på utbildningarna. Totalt sett ligger antalet tillkommande helårs-

studenter under regeringens mål för utbyggnaden. Tillsammans rapporterar lärosätena att omkring 2 000 helårsstudenter har tillkommit under 2021 jämfört med 2019. Endast några få lärosäten uppger att de har ökat antalet helårsstudenter i linje med regeringens mål för utbyggnaden. I genomsnitt motsvarar åiterrapporteringen ungefär hälften av det antal utbildningsplatser som lärosätena fått tillskott för.

Samma bild framgår av UKÄ:s statistik om basårsutbildning. Uppgifterna avser registrerade studenter per läsår och kan därför inte jämföras rakt av med lärosätenas åiterrapportering, som gäller antalet helårsstudenter per kalenderår. För några lärosäten saknas också statistik. Under läsåret 2019/20 fanns enligt UKÄ:s statistik totalt 4 100 registrerade studenter på basårsutbildningen vid de lärosäten som berördes av utbyggnaden. Av dem var 1 560 kvinnor och 2 540 män. För läsåret 2020/21 var motsvarande antal registrerade studenter 6 370, varav 2 630 kvinnor och 3 740 män. Det betyder att antalet registrerade studenter ökade med 2 300 och att kvinnor i något högre grad än män registrerade sig på en basårsutbildning under pandemin. Också de statistiska uppgifterna pekar alltså på att antalet studenter i basårsutbildningen ökat med ungefär 50 procent jämfört med före pandemin, vilket motsvarar hälften av statens resurstillskott.

Behov av långsiktig uppföljning

Det finns ett behov av att följa upp effekterna av utbyggnaderna också på längre sikt, inte minst mot bakgrund av genomförandet av Sveriges återhämtningsplan och de mål för antalet helårsstudenter under perioden 2021–2025 som den innehåller. En viktig fråga att följa blir om de studenter som påbörjade en utbildning under pandemin också fullföljer den eller om de hoppar av i högre grad. I dialogen med UKÄ har flera lärosäten rapporterat att de ser ett minskat antal helårsstudenter på olika utbildningar under hösten 2022.

Ekonomisk uppföljning

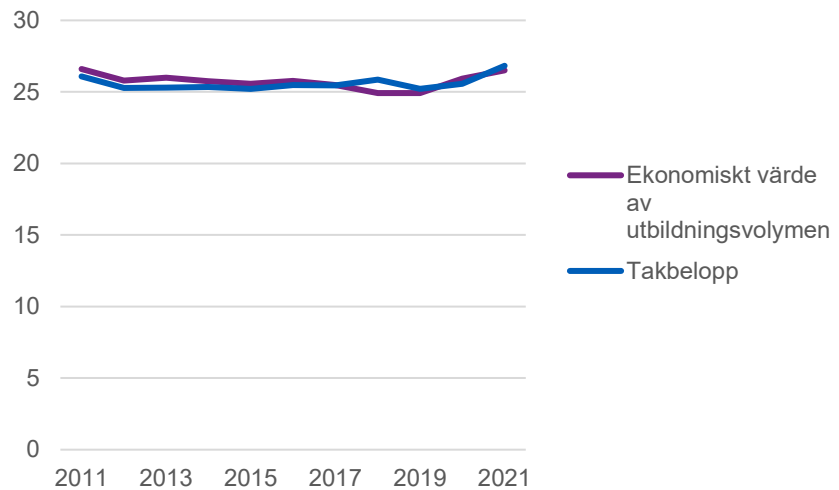
De medel som universitet och högskolor har tilldelats för de olika utbyggnaderna har lagts till de ordinarie utbildningsanslagen, vilket för de flesta lärosäten har inneburit höjningar av takbeloppen. Totalt sett har nivån på lärosätenas takbelopp för 2021 höjts med omkring 1,7 miljarder genom de olika tillfälliga och permanenta utbyggnader som genomförs med anledning av pandemin.

Lärosätena ligger nära sina takbelopp

Under pandemin har det ekonomiska värde som utbildningsvolymen vid universitet och högskolor motsvarar i stort sett legat i nivå med de samlade takbeloppen, men utvecklingen har varierat något mellan åren. Det finns också skillnader mellan lärosätena.

Universitet och högskolor gick in i pandemin med ett visst utnyttjat utrymme under takbeloppen – under 2019 var den samlade underproduktionen 280 miljoner. Det betyder att lärosätena tillsammans utbildade något färre studenter än vad anslagen egentligen skulle ha räckt till att finansiera. Intresset för högre utbildning ökade kraftigt i inledningen av pandemin mot bakgrund av det försämrade arbetsmarknadsläget och under 2020 överproducerade lärosätena med totalt 320 miljoner, trots tillskotten av anslagsmedel.

Figur 2.2. Lärosätenas takbelopp och ekonomiskt värde av utbildningsvolymen 2011–2021, miljarder kronor (2021 års priser).

Under 2021 vände situationen återigen till underproduktion och lärosätena utnyttjade inte hela sina utbildningsanslag. Den samlade underproduktionen var totalt 360 miljoner under 2021.

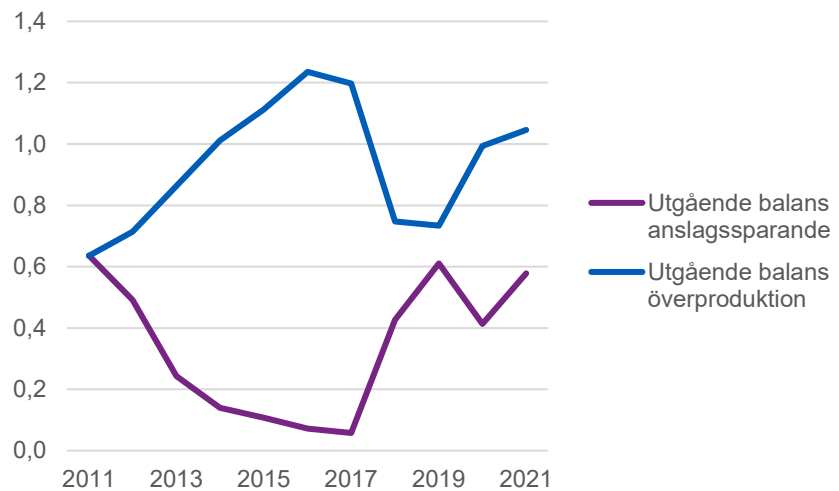
Sammantaget betyder det att lärosätena har skalat upp sin utbildning i en omfattning som i stort sett motsvarar tillskotten av anslagsmedel. De balansmöjligheter som finns i resurstilldelningssystemet innebär att flera lärosäten under 2020 kunde använda överproduktionen för att räkna av sparade anslagsmedel från tidigare år. Under 2021 var det däremot flera lärosäten som inte kunde avräkna hela sina takbelopp på grund av stor underproduktion.

Skillnaderna mellan lärosätena i det avseendet har ökat under pandemin. Om man jämför med situationen innan pandemin var det under 2021 betydligt färre lärosäten där utbildningsvolymens värde låg i nivå med takbeloppen. Framför allt har de underproducerande lärosätena blivit fler. Vid flera av dem ligger utbildningsvolymens värde långt under takbeloppen och vid några är underproduktionen större än de anslagshöjningar som gjorts med anledning av pandemin. Men det finns också några lärosäten som har en betydande överproduktion. En stor överpro-

duktion fanns bland annat vid Karlstads universitet, Gymnastik- och idrottshögskolan, Mälardalens högskola och Högskolan Dalarna.⁴

Det här är ingen unik situation. Också vid flera tillfällen tidigare, senast under 2018, har det funnits stora skillnader mellan lärosätenas takbelopp och värdet av utbildningsvolymen. I efterhand kan man dock konstatera att det skulle ha varit möjligt att fördela utbyggnadsmedlen på ett sätt som bättre svarar mot lärosätenas förmåga att skala upp sin utbildningsverksamhet.

Figur 2.3. Lärosätenas anslagssparande och sparade överproduktion 2011–2021, miljarder kronor i löpande priser.

Utvecklingen under pandemin har inneburit att den sparade överproduktionen har ökat under de senaste två åren, medan anslagssparandet är oförändrat. För att ge lärosätena större utrymme och frihet att bygga ut sin utbildning under pandemin, har regeringen från och med 2021 höjt gränsen för upparbetad överproduktion till 15 procent av takbeloppen. Det är en åtgärd som genomförts utöver höjningen av utbildningsanslag- en. Totalt sex av de lärosäten som överproducerade under 2021 utnyttjade den nya möjligheten att spara upparbetad produktion upp till 15 procent av takbeloppen. De kunde därmed spara produktion till ett värde av 60 miljoner som de annars inte hade fått ersättning för.

Fler studenter finansieras under takbeloppen

Utbyggnaderna och tillströmningen av studenter har inneburit att fler studenter finansieras under takbeloppen. Den totala ökningen mellan 2019 och 2021 är 25 000 helårsstudenter. Till detta kommer en ökning med omkring 1 000 helårsstudenter vid de lärosäten som inte omfattas av systemet med takbelopp.

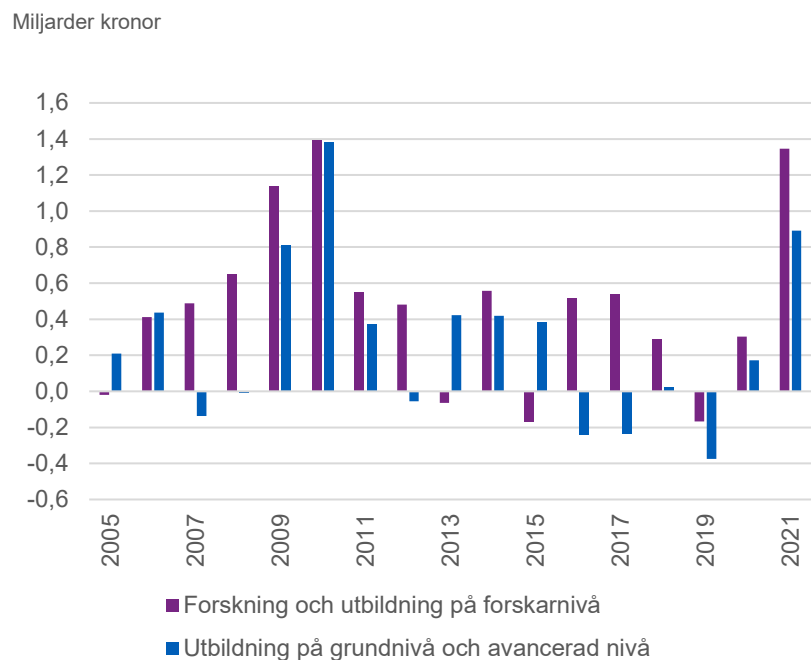
⁴ Mälardalens högskola benämns från den 1 januari 2022 Mälardalens universitet.

Den teoretiska utbildningskapaciteten vid universitet och högskolor har samtidigt ökat mer än utbyggnaderna.⁵ Det beror på att studenter i större utsträckning har tillkommit inom utbildningsområden med lägre ersättningsbelopp. Därmed minskar den genomsnittliga ersättningen per helårsstudent och anslagen räcker teoretiskt till att finansiera fler studenter.

Ekonomiska överskott

Samtidigt tycks många lärosäten ha haft svårt att snabbt omsätta hela tillskotten av anslagsmedel i en utbyggd utbildningsorganisation. Det finns i resurstilldelningssystemet inget direkt samband mellan verksamhetens kostnader och dess intäkter i form av avräknade anslag. Under pandemin har intäkterna inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå ökat kraftigt genom utbyggnader och studenttillströmning, samtidigt som verksamhetens kostnader inte har ökat i motsvarande utsträckning.

Figur 2.4. Lärosätenas ekonomiska resultat (årets kapitalförändring) per verksamhetsområde, åren 2005–2021, miljarder kronor (löpande priser).

Det har resulterat i ekonomiska överskott. Under 2020 var överskottet inom verksamhetsområdet utbildning på grundnivå och avancerad nivå 0,2 miljarder och under 2021 var det 0,9 miljarder. Fler studenter verkar alltså ha blivit utbildade inom ramen för en organisation som inte har byggts ut i samma omfattning som studenttillströmningen. Också inom forskning och utbildning på forskarnivå uppvisar lärosätena överskott – 0,3 miljarder under 2020 och 1,3 miljarder under 2021. Till överskotten

⁵ Den teoretiska utbildningskapaciteten är det antal studenter till genomsnittlig ersättning som anslagen skulle räcka till om de utnyttjades fullt ut.

bidrar dessutom lägre kostnader under pandemin, inte minst inom forskning och utbildning på forskarnivå, där driftskostnaderna har minskat betydligt. Forskningsanslagen har samtidigt höjts, både tillfälligt och permanent, under 2021.

Överskotten innebär att lärosätenas myndighetskaper har ökat efter att ha minskat några år i följd. Under 2019 var det skattade myndighetskapitalet (summan av balanserad kapitalförändring och årets kapitalförändring) 13,1 miljarder och vid utgången av 2021 var det 15,7 miljarder. Som andel av verksamhetens kostnader var det därmed tillbaka på samma nivå som 2014.

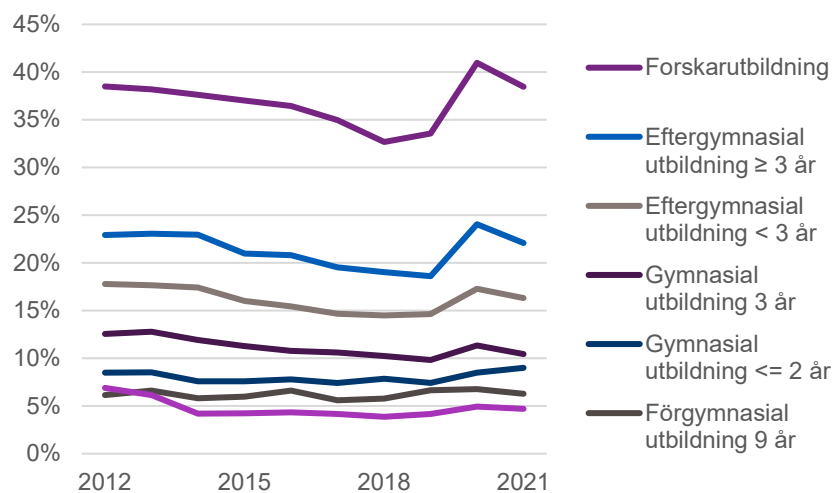
Breddad rekrytering

Under pandemin har alltså den högre utbildningen byggts ut kraftigt och studenterna har blivit fler. UKÄ har mot den bakgrunden följt upp om den breddade rekryteringen till högskolan har förändrats under pandemin, med ett speciellt fokus på social snedrekrytering och social sammansättning bland högskolenybjörarna.

Större direktövergång från gymnasiet till högskolan

En tydlig effekt av pandemin är att direktövergången från gymnasieskolan till högskolan har ökat. Under 2019 hade 12,7 procent av 19-åringarna födda 2000 påbörjat en högskoleutbildning. Motsvarande uppgifter för pandemiåren 2020 och 2021 var 16,1 procent respektive 15,5 procent.

Figur 2.5. Andelen som påbörjat högskolestudier senast vid 19 års ålder uppdelat på social bakgrund (årskullar födda 1993–2002).

Ökningen har inte varit lika stor i alla sociala grupper. Det mått som UKÄ använder för social bakgrund är den högst utbildade föräldrarnas utbildningsnivå. Sedan tidigare vet vi att studenter med högutbildade

föräldrar i större utsträckning än studenter med lågt eller medelhögt utbildade föräldrar börjar studera vid universitet och högskolor.

Detta mönster har förstärkts under pandemin för direktövergångar från gymnasieskolan till högskolan. Som framgår av figur 2.5 skedde ingen tydlig förändring i direktövergången för de två grupperna med förgymnasialt utbildade föräldrar. För de två grupperna med de högst utbildade föräldrarna, som redan hade en stor övergång till högskolan, ser man däremot en ökad direktövergång under pandemin. Det sker även en tydlig ökning bland dem som har föräldrar med en kortare eftergymnasial utbildning (mindre än 3 år). På det sättet har den sociala snedrekryteringen förstärkts.

UKÄ har även undersökt den direkta övergången från gymnasieskolan till högskolan för studenter med olika social bakgrund uppdelat på kvinnor och män. Sammantaget har den sociala snedrekryteringen till högskolan förstärkts något för både kvinnor och män. Om vi fokuserar på grupperna med störst och minst övergång till högskolan, har det skett en tydligt ökad övergång till högskolan bland både kvinnor och män vars föräldrar är högutbildade (längre eftergymnasial utbildning inklusive forskarutbildning) samtidigt som motsvarande ökning inte kan skönjas om föräldrarna endast har en förgymnasial utbildning. Även om en viss ökning har skett för kvinnor vars föräldrar har den allra kortaste utbildningen (förgymnasial utbildning mindre än 9 år), är ökningen samtidigt speciellt stor bland kvinnor med högutbildade föräldrar.

Tabell 2.9. Andelen som påbörjat högskolestudier senast vid 19 års ålder uppdelat på kön, nybörjarår och social bakgrund mätt med den högst utbildade föräldrarnas utbildningsnivå (årskullar födda 2000–2002).

		2019	2020	2021
Forskarutbildning	Kvinnor	34,8 %	42,1 %	40,7 %
	Män	32,4 %	39,9 %	36,3 %
Eftergymnasial utbildning ≥ 3 år	Kvinnor	19,8 %	26,6 %	24,4 %
	Män	17,5 %	21,7 %	19,9 %
Eftergymnasial utbildning < 3 år	Kvinnor	16,3 %	20,5 %	19,4 %
	Män	13,1 %	14,3 %	13,4 %
Gymnasial utbildning 3 år	Kvinnor	12,0 %	14,2 %	13,1 %
	Män	7,8 %	8,7 %	7,9 %
Gymnasial utbildning ≤ 2 år	Kvinnor	9,4 %	11,1 %	11,7 %
	Män	5,6 %	6,0 %	6,5 %
Förgymnasial utbildning 9 år	Kvinnor	8,8 %	8,8 %	8,2 %
	Män	4,7 %	4,9 %	4,4 %
Förgymnasial utbildning < 9 år	Kvinnor	5,4 %	6,9 %	6,2 %
	Män	3,1 %	3,2 %	3,3 %

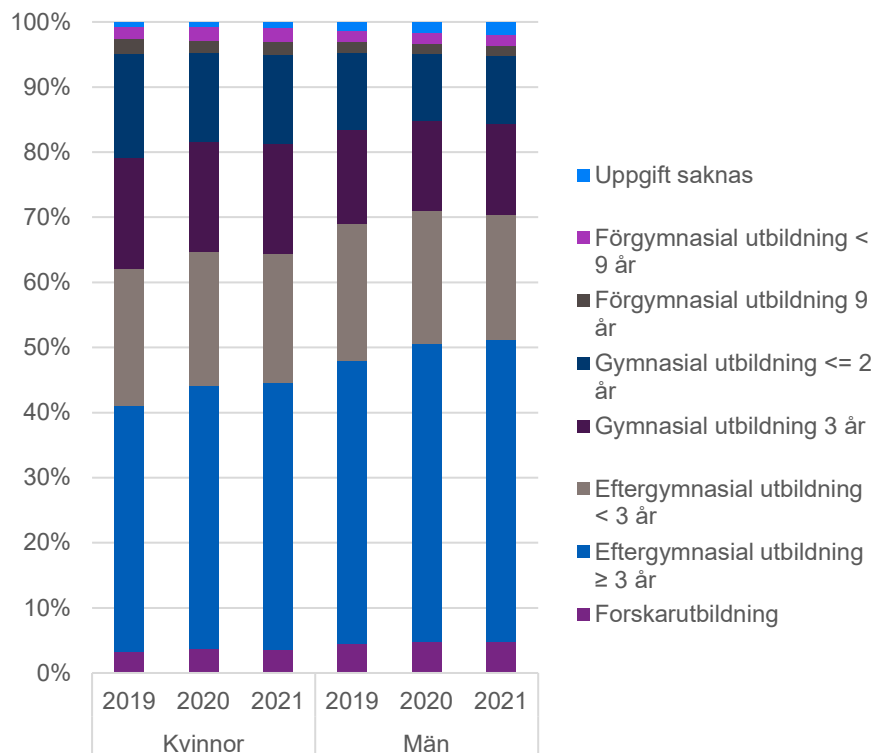
Fler nybörjare med högutbildade föräldrar

Under pandemin har även den sociala sammansättningen förändrats sett till alla högskolenyborjare som var 30 år eller yngre. År 2019 hade 44 procent av högskolenyborjarna minst en högutbildad förälder. Motsvarande uppgifter för pandemiåren 2020 och 2021 var 46,8 procent respektive 47,3 procent. Samtidigt sjönk andelen studenter med lågutbildade föräldrar från 18,2 procent 2019 till 16,0 procent och 16,1 procent 2020 och 2021.

Det är viktigt att komma ihåg att en förändring i samma riktning långsiktigt sker också i befolkningen som helhet – andelen med högutbildade föräldrar ökar, medan andelen med lågutbildade föräldrar minskar. Det betyder att förändringen i den sociala sammansättningen av studentpopulationen inte enbart beror på en förstärkt social snedrekrytering, utan också på förändringar i befolkningen.

Under hela den studerade perioden är det en större andel män bland studenterna i högskolan som har minst en högutbildad förälder jämfört med kvinnor. Bland kvinnorna hade 41 procent av högskolenyborjarna minst en högutbildad förälder under 2019, och motsvarande uppgift för män var 48 procent. Under pandemiåren 2020 och 2021 hade 44,2 procent respektive 44,5 procent av kvinnorna minst en högutbildad förälder. Motsvarande uppgift för män var 50,6 procent respektive 51,2 procent.

Figur 2.6. Högskolenyborjare (30 år eller yngre) och andelarna av dessa från respektive social bakgrund uppdelat på kön.

För tidigt att slå fast om tendensen blir bestående

UKÄ har bara observerat mindre förändringar under pandemin av den breddade rekryteringen till högskolan med avseende på social bakgrund. Undersökningarna visar att den sociala snedrekryteringen har förstärkts och att den sociala sammansättningen av studentpopulationen därmed har blivit skevare. Men det är ännu för tidigt att slå fast om tendensen är tillfällig eller om den blir bestående.

I den officiella statistiken om social bakgrund och högre studier följer UKÄ regelbundet upp övergången till högskolan för olika födelsekullar fram till och med 25 års ålder. Det ger en kompletterande bild, eftersom endast en del av studenterna går direkt från gymnasieskolan till högskolan. Här har UKÄ valt uppföljningsåldern 19 år eftersom det är för tidigt att göra en uppföljning till och med 25 års ålder, och det finns därför ett behov av fler uppföljningar. Dessutom behöver utvecklingen av den sociala sammansättningen bland nybörjarna i högskolan i förhållande till sammansättningen av befolkningen fortsatt följas upp.

Fler yngre högskolenybörjare

Under pandemin har fler yngre personer sökt sig till högskolan. Även antalet äldre har ökat, men inte i samma utsträckning. Som en konsekvens av detta sjönk medianåldern för svenska högskolenybörjare till 21,4 år läsåret 2020/21, jämfört med 21,6 år läsåret innan. UKÄ har i sin årsrapport undersökt hur ålderssammansättningen bland högskolenybörjarna förändrats i samband med pandemin.

Resultatet visar att antalet högskolenybörjare som var 21 år eller yngre ökade kraftigt under pandemin. Läsåret 2020/21 ökade antalet nybörjare som påbörjat högskolestudier senast vid 19 års ålder med 25 procent jämfört med läsåret innan. Samtidigt ökade antalet nybörjare i åldersgruppen 20–21 år med drygt 12 procent. Även antalet äldre nybörjare har ökat något. Läsåret 2020/21 ökade antalet högskolenybörjare 30 år eller äldre med drygt 7 procent jämfört med läsåret innan. Antalet nybörjare i åldersgruppen 25–29 var däremot oförändrat.

Läs mer i *Universitet och högskolor: årsrapport 2022*, Rapport 2022, UKÄ.

Läs mer

Inflödet till högskolan under coronapandemin. Rapport, 2021-12-20, UKÄ.

Den sociala snedrekryteringen till högskolan förstärktes i pandemins första fas. Rapport, 2021-07-01, UKÄ.

Den sociala snedrekryteringen till högskolan ökade under pandemin, Rapport, 2022-10-11, UKÄ.

Undervisning och examination

Samtidigt som inflödet av studenter till universitet och högskolor har ökat kraftigt, är utbildningen ett av de områden som påverkats mest av de restriktioner som införts med anledning av pandemin. I mitten av mars 2020 utfärdade Folkhälsomyndigheten rekommendationer om att undervisning på högskolenivå skulle genomföras på distans till följd av pandemin. Samtliga högskolor och universitet hörsammade rekommendationen och övergick under mars till att bedriva distansundervisning.

Omställningen skedde snabbt och innebar en brant inlärningskurva för både lärare och studenter i nya sätt att genomföra undervisning och examination med hjälp av digitala hjälpmedel. Folkhälsomyndighetens rekommendationer för distansundervisning har varierat under pandemin och från och med hösten 2020 har distansundervisning blandats med campusundervisning vid de flesta lärosätena.

Studenternas syn på omställningen till distansundervisning

De flesta lärosätena genomförde under våren och hösten 2020 enkätundersökningar om hur studenter och lärare uppfattade omställningen till distansundervisning och hur de ansåg att den ändrade undervisningsformen hade påverkat utbildningarnas kvalitet.

I november 2020 skickade UKÄ en förfrågan till samtliga lärosäten om att ta del av de undersökningar som lärosätena själva genomfört för att följa upp pandemins konsekvenser för verksamheten. 24 lärosäten bidrog med material från egna student- och lärarenkäter. UKÄ har sammanställt resultatet och i följande avsnitt redogör vi för det.

Studenterna var överlag nöjda med omställningen till distansundervisning...

Inledningen av pandemin präglades av snabba förändringar och en stor osäkerhet. Men trots ett stort mått av stress och oro var de flesta studenter under våren 2020 nöjda med omställningen till distansundervisning. Enkäterna visar att studenterna var positiva till de digitala verktygen. De digitala föreläsningarna (både direktsända och förinspelade), seminarierna och handledningen upplevdes också fungera väl. Många tyckte att lärarna hanterade tekniken väl och uttryckte förståelse för de utmaningar som lärarna ställts inför. Flera lyfte fram betydelsen av lärarnas

engagemang och uttryckte uppskattning över den arbetsinsats som deras lärare hade lagt ner på att få undervisningen att fungera. Många uppgav också att de ansåg att lärosätena överlag hanterat situationen på ett rimligt och bra sätt utifrån förutsättningarna.

... men upplevde också problem

Många upplevde ändå att den första fasen av pandemin var rörig och kaotisk. De menade att de inte fick tillräckligt med information av lärosätet om hur studierna skulle bedrivas, att informationen de fick var ostrukturerad och bristfällig samt att den var svår att hitta och inte sällan motsägelsefull. Flera studenter menade att den bristfälliga informationen påverkat deras studier negativt.

Minskat antal undervisningsdagar på campus i många länder

I juni 2021 släppte OECD en rapport om hur den högre utbildningen i de olika OECD-länderna svarat på den stora omställning som skedde under pandemin.

När campusområdena stängde ner under pandemin minskade antalet undervisningsdagar på de flesta håll. I mars 2020 hade alla länderna som ingick i undersökningen förutom Japan helt stängt ner sina campusområden. Antalet dagar när den campusförlagda undervisningen var stängd varierade stort mellan länderna. I genomsnitt var det stängt i 78 arbetsdagar under 2020.

I en andra våg av nedstängningar under 2021 såg lösningarna betydligt mer varierande ut. Då var 50 procent av campusområdena helt stängda för fysisk undervisning och 42 procent var delvis öppna, vilket betyder att de var öppna i vissa regioner, för vissa utbildningsnivåer eller för viss hybridundervisning. Sverige, Norge och Finland är exempel på länder som var delvis öppna.

I vissa länder anpassades terminsplanering och kursplaner. Över 60 procent av länderna uppgav att de gjorde anpassningar av terminsplaneringen under 2020, och 55 procent uppgav att de gjorde anpassningar under 2021. Som exempel kan nämnas Tyskland och Israel där det blev möjligt för universitetet att förlänga terminen. I Litauen fick förstaårsstudenter möjlighet att starta det akademiska året två veckor senare än planerat.

Det gjordes även anpassningar av regler och rutiner för bedömning. Studenter i Tjeckien tilläts genomföra tentamina och uppsatsseminarier på distans. På vissa lärosäten i Danmark förenklades betygsskalan, så att det blev möjligt att bara ge godkänt eller underkänt som betyg.

Läs mer i *The state of higher education: One year into the COVID-19 pandemic*, OECD.

Många studenter uppgav att avståndet till lärarna inte bara ökade fysiskt genom distansundervisningen, utan att det också blev svårare att be om stöd. En vanlig uppfattning var också att föreläsningarna höll ett högre tempo och att det var svårare att ställa förtydligande frågor i det digitala formatet jämfört med när undervisningen genomförts på campus. En del uppgav att undervisningen blivit mer krävande när den övergick till att ges på distans.

Omställningen till distansundervisning innebar också att kontakten mellan studenterna minskade. Erfarenhetsutbytet mellan dem försvårades av att de fick mindre synkroniserade vanor, och genom att de på ett annat sätt än tidigare genomförde sina studier under olika tidpunkter på dygnet. Den fördröjning i kommunikationen som det ledde till upplevde flera studenter som ett hinder i lärandet.

Ett annat problem som många studenter upplevde handlade om att det var svårt att upprätthålla studieteknik, rutiner och motivation när undervisningen övergick till att ges på distans. Det var svårare att koncentrera sig framför en skärm jämfört med i en undervisningssal. Många uppgav att deras fokus vid föreläsningar och i seminariediskussioner försämrades, att de känt ett minskat intresse och engagemang för sina studier samt att de varit mindre delaktiga i undervisningen.

Många studenter uppgav att de saknade campusundervisningen under våren 2020, men det fanns också de som såg fördelar med distansstudierna. Det var i första hand den ökade flexibiliteten som flera tyckte var positiv, med fördelar som ett minskat resande, mer tid till självstudier och större möjlighet att själva lägga upp studierna. Också möjligheten att själva kunna välja när och var det passade att lyssna på en förinspelad föreläsning och att kunna repetera och lyssna igen tills de förstått uppskattades av många. Men även bland dem som var mest positiva till distansundervisningen framfördes önskemål om att ha kvar en del lärandeaktiviteter på campus även efter pandemin.

Lärarnas syn på omställningen

Trots att majoriteten av studenterna uppgav att mycket fungerat väl under våren 2020, är det tydligt att viktiga delar som rörde kommunikation, interaktion, engagemang och delaktighet blev lidande genom övergången till distansundervisning. Men hur såg då lärarna på övergången till distansundervisning? Stämmer lärarnas bild överens med studenternas? Nedan redogör vi för resultaten från några av de lärarenkäter som lärosätena genomförde under våren och hösten 2020.

Högre arbetsbelastning för lärarna

I likhet med studenterna gav lärarna en överlag positiv bild av omställningen till distansundervisning i pandemins inledning. Bara det faktum att det mesta av undervisningen gått att genomföra trots pandemin,

framhölls av nästan alla som en stor bedrift. Många tyckte att distansundervisningen kunnat genomföras på ett tillfredsställande sätt, att de digitala verktygen fungerat bra och att de hade fått det stöd de behövde för att använda dem. Flera lärare framhöll också att studenterna varit tålmodiga, att de visat förståelse för komplexiteten i den uppkomna situationen och ansträngt sig för att omställningen skulle fungera bra.

Men den snabba omställningen hade ett pris. Många lärare uppgav att övergången till distansundervisning hade inneburit en högre arbetsbelastning än normalt. En orsak var att många saknade tidigare erfarenheter av distansundervisning och därför tvingades att på kort tid själva lära sig att behärska de digitala verktygen. Samtidigt skulle de planera och genomföra undervisning och examinera studenter på nya sätt. Situationen var särskilt svår för de lärare som hade mycket undervisning och stora studentgrupper. För dem innebar omställningen till distansundervisning stor stress och en hög arbetsbelastning.

Tekniken var en utmaning för många

Även om många lärare var nöjda med de tekniska lösningarna för att bedriva distansundervisning, fanns det under våren 2020 också många lärare som upplevde tekniken som en utmaning. Flera uttryckte behov av kompetensutveckling för att lära sig att använda de digitala verktygen på ett bättre och mer ändamålsenligt sätt. De efterfrågade ett tydligare stöd samt fler riktlinjer och råd om hur de skulle genomföra undervisningen digitalt. Och när lärarna själva värderade kvaliteten i sin undervisning under våren 2020 var många självkritiska. De menade att kvaliteten blivit lidande av att de inte haft tid att anpassa undervisningen till det nya digitala formatet.

Samtidigt har omställningen medfört att stora lärargrupper utan tidigare erfarenhet av distansundervisning nu behärskar de digitala verktygen. Flera lärare uttryckte också under våren 2020 önskemål om att fortsätta att bedriva en viss del av undervisningen digitalt även efter pandemin.

Försämrad kommunikation påverkade kvaliteten i undervisningen negativt

Många lärare upplevde alltså att kvaliteten på föreläsningar, seminarier, gruppdiskussioner och vid praktiska övningar sjönk genom omställningen till distansundervisning. En orsak till det var den uteblivna direkta responsen från studenterna i undervisningen, och flera lärare upplevde att det var svårare att i det digitala rummet veta hur det de sade togs emot av studenterna. Även om närvaron vid föreläsningar och seminarier inte hade sjunkit upplevde många lärare att studenterna var mindre delaktiga, att deras engagemang i diskussioner sjunkit och att de var mindre koncentrerade. Flera lärare ansåg också att erfarenhetsutbytet och lärandet mellan studenterna gått förlorat i det digitala formatet och att detta haft en negativ inverkan på utbildningens kvalitet.

Nästan alla lärare framhöll att de saknade den direkta kontakten och interaktionen med studenterna. De tyckte att det var svårare att fördela ordet till studenterna i gruppdiskussionerna och att skapa utrymme för spontana samtal med studenterna när undervisningen genomfördes digitalt. Många lärare framhöll också att det blivit svårare att skapa energi och engagemang under föreläsningarna och att anpassa tempot i undervisningen efter studentgruppen. Avsaknaden av vardaglig och spontan kontakt, försämrade möjligheter att läsa av kroppsspråk och försämrade möjligheter till informella samtal upplevdes av många lärare ha påverkat undervisningens kvalitet på ett negativt sätt.

Pedagogiskt utvecklingsarbete i pandemins spår

Trots de svårigheter som många lärare upplevde vid omställningen till distansundervisningen fanns det under våren 2020 också lärare som såg fördelar med distansupplägget. De menade att digitaliseringen drivit på kreativiteten bland lärarna och bidragit till ett förnyat fokus på pedagogisk utveckling. Flera lärare uppgav att pandemin förändrat deras arbets sätt. Omställningen till distansundervisning hade inneburit ”en annan sorts förberedelse”, ”ett annat upplägg” och att undervisningen bedrivits på ”ett annat sätt” jämfört med innan pandemin. För flera lärare ledde övergången till distansundervisning till ökad pedagogisk reflektion och en utveckling av den pedagogiska praktiken.

Även om digitaliseringen gav nya möjligheter till pedagogisk utveckling, konstaterade flera lärare att användningen av tekniska hjälpmedel i undervisningen inte per automatik innebar aktivare studenter eller en ökad grad av interaktion mellan studenter och lärare. För att studenterna skulle utveckla ett högre engagemang i sina studier och ta större ansvar för sitt lärande menade flera att pedagogisk och teknisk utveckling behövde gå hand i hand. Här konstaterade flera lärare att den snabba omställningen hade inneburit att den tekniska utvecklingen föregått den pedagogiska. De betonade att det tog tid att utveckla undervisning i det digitala formatet och många efterfrågade också under pandemins inledande fas mötesplatser för erfarenhetsutbyte mellan lärare för att stimulera pedagogisk utveckling. Flera framhöll att det behövdes en bättre balans mellan pedagogisk och teknisk utveckling för att säkerställa en utbildning av hög kvalitet.

Digitala examinationer under pandemin

UKÄ:s sammanställning av lärosätenas egna enkätundersökningar visar att en svårighet som lärosätena brottades med, framför allt under början av pandemin, var att genomföra digitala examinationer. Det framgår också av det kraftigt ökade antalet disciplinären den som rörde fusk vid examination under pandemin, som diskuteras i kapitlet om rättssäkerhet. Svårigheterna var störst för de ämnen där salstentamen hade varit den dominerande examinationsformen. Särskilt där examinationen haft som

huvudsakligt syfte att kontrollera studenternas faktakunskaper medförde övergången till digital examination flera problem.

Problemen handlade i hög utsträckning om att digitalt pröva studenternas kunskaper på ett rättssäkert sätt. Det hade bland annat att göra med svårigheter att avgöra vem som genomgick den digitala examinationen (var det studenten eller någon annan?), svårigheter att avgöra om studenterna använde otillåtna hjälpmedel (exempelvis kurslitteratur eller information på webben) och svårigheter att avgöra om studenterna tog hjälp av varandra och samarbetade för att lösa examinationsuppgifter.

Både studenter och lärare var oroliga för fusk

Lärosätena försökte på olika sätt att minska risken för fusk i samband med examination. Något lärosäte höjde gränsen för godkänt när examinationen genomförts digitalt, vilket en del studenter tolkade som ett sätt att försöka motverka fusk. Ett annat sätt som prövades var att öka tidspressen under examinationen för att därigenom minska risken att studenterna använde otillåtna hjälpmedel. Detta kritiserades från studenthåll eftersom flera studenter påpekade att den ökade tidspressen snarare prövade studenternas stresstålighet än deras kunskaper. Ytterligare ett sätt att motverka fusk var att använda kameraövervakning vid tentamen, genom att studenterna filmade sig själva när de besvarade tentamensfrågorna. Men flera studenter upplevde det som integritetskränkande att behöva filma sig själva i hemmet.

Ett problem med de digitala examinationerna som lyftes fram från studenthåll var svårigheten att anonymisera tentamensuppgifter. Anonymiteten sågs av många studenter som avgörande för att bedömningen skulle vara rättvis. Flera studenter uppgav att de hade haft problem att koncentrera sig i hemmiljön och många hade känt oro för att deras internetuppkoppling inte skulle vara tillräckligt stark för att klara de tekniska krav som ställdes vid genomförandet av den digitala examinationen. De var oroliga för att de därför skulle underkännas. Sammantaget innebar detta att både studenter och lärare upplevde olika former av problem i samband med digitala examinationer, och att studenterna var oroliga att det inte skulle gå att genomföra examinationerna.

Studenterna tycker att examinationerna har blivit svårare

Många lärare ändrade under våren 2020 examinationsformen, så att den bättre skulle passa distansformatet. Ett sätt var att konstruera en ny typ av examinationsuppgifter med fokus på analysförmåga snarare än faktakunskaper. Studenternas tillgång till kurslitteraturen innebar då inte några problem, eftersom svaren inte gick att slå upp. En del lärare ersatte salstentamen med en muntlig examination. På så sätt kunde lärarna skapa frågor som byggde på varandra, som var mer komplexa och krävde motiverade svar, och som krävde reflektion och diskussion. Flera lärare

menade att detta gjorde det möjligt att pröva studenternas kunskaper på ett djupare sätt än tidigare.

Många studenter upplevde att examinationerna blev svårare under pandemin och att kraven hade höjts som följd av den förändrade examinationsformen. Examinationsuppgifter som ställde krav på förmåga att resonera och kunna motivera svar upplevdes av många studenter som svårare än en ren faktakontroll. En del studenter upplevde också att tentamina rättades hårdare av lärarna. Men svårigheterna hade även med andra saker att göra. Många studenter upplevde att informationen om hur examinationer skulle genomföras var otydlig. Flera studenter kände sig osäkra på vad som krävdes av dem för att de skulle få godkänt på kursen. Ibland hade examinationsformen ändrats, vilket hade gjort det svårare för studenterna att förbereda sig.

Behov av reflektion kring grunderna för examination

Tidigare i kapitlet beskrevs hur omställningen till distansundervisning bidragit till pedagogisk utveckling. En liknande bild framträder också specifikt när det gäller examination. UKÄ har under 2022 genomfört intervjuer med bland annat studenter, lärare och personer från högskolepedagogiska funktioner vid lärosätena om deras erfarenheter av pandemin. Flera svarande beskriver hur tekniska förutsättningar och fokus på kontroll varit en stor utmaning och fått stor inverkan på hur studenterna examineras. Samtidigt visar intervjuerna flera exempel på att digitaliseringen föranlett pedagogiska reflektioner kring examination, bland annat om förhållandet mellan examinationens form och vilka kunskaper som examinationen avser att testa.

I intervjuerna framträder också ett behov av att diskutera själva grunderna för examination. Vad är en examination och vad är den till för? Använder vi en examination för att den ska vara enkel och funktionell eller för att på bästa sätt pröva den aktuella kunskapen? En av de svarande från de högskolepedagogiska funktionerna efterlyser en professionalisering av examinationsförfarandet och skulle gärna se en nationell satsning på detta.

Utbildningens genomförande och kvalitet ett år in i pandemin

Redan i inledningen av pandemin identifierade alltså lärosätena själva en rad problemområden som omställningen till distansundervisning hade medfört. Men hur såg situationen ut efter det att pandemin pågått ett år? Kvarstod svårigheterna, eller hade lärosätena lyckats lösa de problem som övergången till distansundervisning medförde?

För att försöka få svar på de här frågorna genomförde UKÄ under våren 2021 en enkätundersökning av hur studenter uppfattade att utbildningens genomförande och kvalitet hade påverkats av pandemin. Undersökningen presenterades i Studentspeglarn 2021. Nedan redogör vi för resultatet av undersökningen.

Huvuddelen av undervisningen bedrevs fortsatt på distans

Sammantaget för alla utbildningar uppgav lite mindre än två tredjedelar av studenterna (63 procent) att all undervisning hade ställts om till distansundervisning. I undersökningen syns dock att det finns skillnader mellan utbildningarna. Inom samhällsvetenskap samt humaniora och teologi svarade ungefär tre fjärdedelar av studenterna att all deras undervisning bedrivits på distans. Inom utbildningar till läkare, tandläkare och apotekare var motsvarande andel betydligt lägre (14 procent).

Figur 3.1. Sammantaget, hur stor del av din undervisning har ställts om till distansundervisning? Andel (procent) av antalet svarande studenter.

Samtidigt tycks inte undervisningens omfattning ha minskat i någon större utsträckning. Mängden lärarledd undervisning verkar för de flesta studenter i stort sett ha varit oförändrad eller något mindre jämfört med

före pandemin. Ungefär hälften (52 procent) av studenterna svarade att mängden lärarledd undervisning varit ungefär densamma som före pandemin. Ungefär en tredjedel av studenterna (34 procent) uppgav att mängden lärarledd undervisning minskat något, medan 10 procent svarade att den varit mycket mindre än före pandemin.

Det finns dock skillnader mellan olika utbildningsområden även här. Inom civilingenjörsutbildning, läkare, tandläkare och apotekare, samt inom konstnärliga utbildningar hade studenter upplevt störst minskning av lärarledd tid. Bland studenter inom dessa utbildningar svarade ungefär hälften att mängden lärarledd tid hade minskat något eller mycket under pandemin.

Delade uppfattningar om distansundervisningen

De flesta studenter uppgav att de fått det lärarstöd de behövt. Ungefär en tredjedel (35 procent) instämde helt eller till stor del i påståendet att de under pandemin hade blivit mer positiva till distansundervisning. Omkring en fjärdedel av studenterna (23 procent) instämde inte alls i påståendet. Det finns en viss skillnad mellan kvinnor och män i synen på distansundervisning. En något större andel av kvinnorna instämde helt eller till stor del i påståendet att pandemin gjort dem mer positiva till distansundervisning.

Samtidigt som studenterna överlag var positiva till hur undervisningen var organiserad och bedrevs, var uppfattningarna om distansundervisningen som sådan alltså delade. Detsamma gäller frågan om ifall fysiska möten behövs för lärande. En stor grupp studenter (42 procent) instämde helt eller till stor del i påståendet att situationen under pandemin har visat att fysiska möten är absolut nödvändiga för lärande. Men det fanns också studenter (17 procent) som inte instämde alls i påståendet. Drygt en tredjedel av studenterna (37 procent) instämde helt eller till stor del i påståendet att online-föreläsningar till stor del kan ersätta fysiska föreläsningar utan att påverka studieresultaten. En något större del (42 procent) instämde till liten del eller inte alls.

Ungefär en tredjedel (31 procent) av studenterna svarade att lärarnas brist på digital kompetens hade påverkat undervisningens kvalitet negativt. 42 procent av studenterna instämde inte alls eller till liten del i påståendet att lärarna har varit bra på att engagera studenter i diskussioner på distans. Flera av de svårigheter som lärosätena i sina undersökningar identifierade under våren 2020 bekräftas alltså av svaren från UKÄ:s studentspegel.

Studenterna var mindre motiverade

Ett annat problemområde som identifierades under inledningen av pandemin var bristande engagemang och motivation bland studenterna när undervisningen genomfördes på distans. En majoritet av studenterna

(61 procent) svarade våren 2021 att de tyckte att undervisning på distans varit mindre motiverande än undervisning på campus. En majoritet (71 procent) svarade också att de sällan eller aldrig har bidragit spontant till diskussioner i undervisningen under pandemin.

Det finns vissa skillnader mellan hur kvinnor och män svarat på frågorna. En något högre andel kvinnor än män (26 procent respektive 21 procent) har svarat att de till liten del eller inte alls instämmer i påståendet att distansundervisning varit mindre motiverande.

Minskning av praktiska undervisningsmoment

De specifika problem som pandemin har fört med sig har sett olika ut inom olika utbildningar. Utbildningar som innehåller många praktiska och färdighetstränande moment ställdes inför särskilda svårigheter genom övergången till distansundervisning.

Ungefär en tredjedel uppgav att mängden fältarbeten, exkursioner, laborationer eller egen datainhämtning minskat under pandemin. Nästan hälften av studenterna uppgav att övriga praktiska övningar hade minskat i omfattning. Även de praktiska undervisnings- och arbetsformerna inom de konstnärliga utbildningarna påverkades negativt under pandemin. Resultaten visar att svårigheterna att genomföra praktiska undervisningsmoment för många kvarstod ännu ett år in i pandemin.

Även omfattningen av verksamhetsförlagd utbildning och praktik har minskat. Störst minskning återfinns inom läkar-, tandläkar- eller apotekarutbildningar. Där har 59 procent av studenterna svarat att omfattningen av praktik och verksamhetsförlagd utbildning har minskat något eller mycket under pandemin. Inom lärarutbildning uppgav däremot en majoritet (67 procent) att omfattningen av praktik och verksamhetsförlagd utbildning har varit ungefär desamma som före pandemin.

Konstnärliga utbildningar har påverkats negativt av pandemin

Resultaten från UKÅ:s studentspegel visar att de konstnärliga studenterna var mindre nöjda med sin utbildning under våren 2021 än andra studentgrupper. Studenter inom dans, musik, konst och teater behöver ha tillgång till ändamålsenliga lokaler. De behöver verkstäder, studior och scener för att kunna träna på att utöva sin konstform i samspel med andra studenter och under ledning av en erfaren lärare samt inför publik. Nedstängningen av campus och övergången till distansundervisning har därför inneburit extra utmaningar för den här studentgruppen.

Olika bilder av krav och studietakt

Samtidigt som de praktiska undervisningsmomenten har minskat uppgav många studenter (37 procent) att studierna var för krävande under

pandemin. Detta gäller nybörjarstudenter (42 procent) i högre utsträckning än icke-nybörjare (34 procent). Men bilden är splittrad och en majoritet av studenterna (61 procent) upplever inte att kravnivåerna har ökat i någon större bemärkelse under pandemin.

En liknande bild framträder när det gäller studietakten där en majoritet av studenterna (61 procent) inte har upplevt några större problem under pandemin. Men samtidigt har en stor andel av studenterna (37 procent) svarat att studietakten ofta eller alltid var för hög. Kvinnor har i högre grad än män (39 procent jämfört med 34 procent) ofta eller alltid upplevt studietakten som för hög. Dessutom har nybörjarstudenterna i högre grad (44 procent) än icke-nybörjarna (34 procent) upplevt en högre studietakt under pandemin.

Hemtentamen har passat utbildningar inom humaniora och samhällsvetenskap

Utöver den omställning till distansundervisning som skett under pandemin, har examinationsformerna behövt anpassas. Hemtentamen har i många fall fått ersätta andra former av examination. En majoritet av studenterna (57 procent) uppger att hemtentamen har passat bra för deras utbildning eller kurs.

Men det finns skillnader mellan utbildningar. De studenter som i högst grad svarat att hemtentamen passat deras utbildning eller kurs studerar inom humaniora och teologi (75 procent), lärarutbildning (71 procent) och samhällsvetenskap (68 procent). De som i minst utsträckning har svarat så är studenter på konstnärliga utbildningar (32 procent) och läkar-, tandläkar- och apotekarstudenter (45 procent). Det finns också skillnader mellan kvinnor och män. Kvinnor (62 procent) uppger i högre grad än män (50 procent) att hemtentamen passar deras utbildning eller kurs.

Samtidigt som hemtentamen upplevs passa utbildningarna väl anger en stor andel av studenterna (40 procent) att nätbaserade hemtentamina har haft mer utmanande uppgifter än en vanliga salstentamina. De studenter som i högst grad svarat så finns inom utbildningar till högskoleingenjör eller annan teknisk utbildning samt inom civilingenjörsutbildningar (54 procent respektive 53 procent). Vård- och receptarieutbildningar samt utbildningar i naturvetenskap, matematik och data har störst andel studenter som menar att hemtentamen inte i någon högre utsträckning är mer utmanande än en vanlig salstentamen (30 procent respektive 28 procent).

Hanteringen av examinationer har varit en viktig fråga under pandemin. De flesta av studenterna (82 procent) instämmer i hög utsträckning i påståendet att de under pandemin har fått information om vilka betygskriterier som gällt. Samtidigt har enbart 20 procent av studenterna svarat att påståendet att lärarna under pandemin gått igenom resultaten av

examinationerna med studenterna stämmer mycket bra eller ganska bra. Hela 73 procent av studenterna har svarat att påståendet stämmer ganska dåligt eller mycket dåligt.

När det gäller examinationernas innehåll har de flesta studenterna (72 procent) upplevt att innehållet i examinationerna har varit väntat i förhållande till kurslitteraturen eller undervisningen, medan ungefär en fjärdedel (24 procent) inte delar den uppfattningen. En majoritet av studenterna (58 procent) har uppgett att frågor och problem de mött i samband med examinationer har varit klart formulerade. Men en ganska stor andel (35 procent) uppger att frågor och problem har varit oklart formulerade.

Trots svårigheter ger de flesta utbildningen ett gott betyg under pandemin

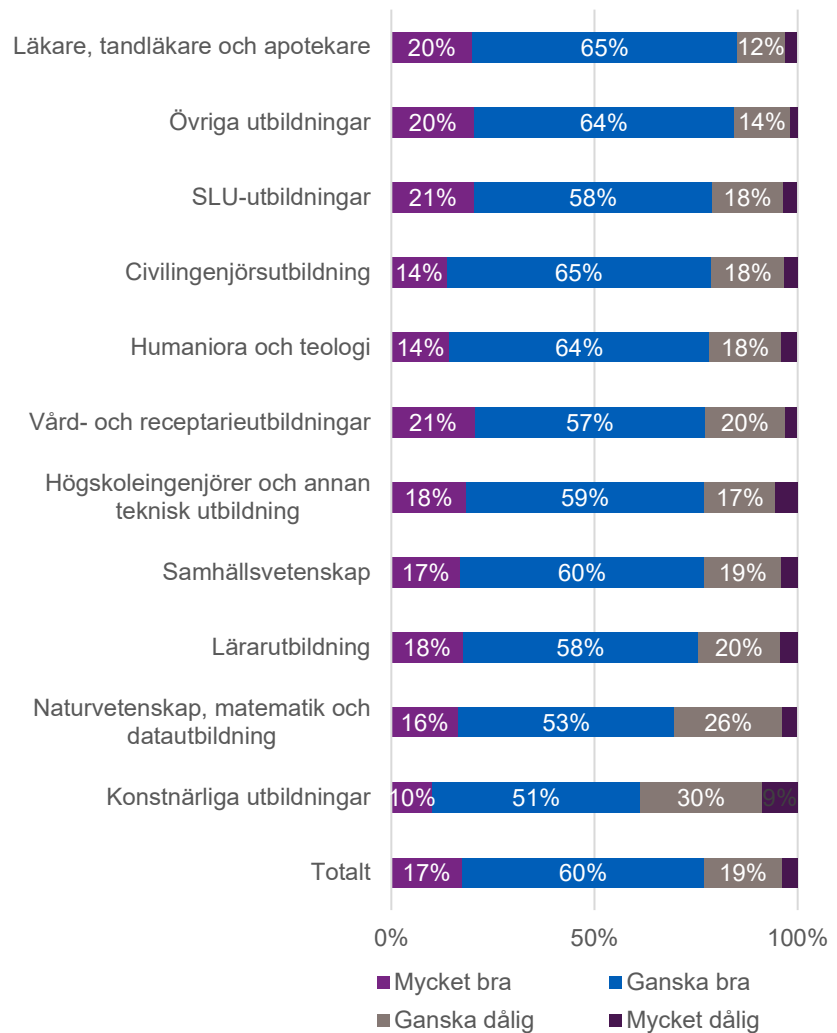
Den bild som ges i studentspegeln påminner i mycket om resultaten från lärosätenas egna undersökningar från våren 2020. Tydligt är att ett år in i pandemin kvarstod många av de problem som identifierades inledningsvis.

Det fanns också områden där märkbara förbättringar har skett. Ett sådant område är informationsspridning, som tidigt under pandemin identifierades som ett problemområde. Under pandemins inledande och mest kaotiska fas fanns det många studenter som upplevde att informationen de fick om hur undervisningen skulle gå till var rörig och motsägelsefull. Ett år in i pandemin var situationen förändrad. Då var de flesta studenter nöjda med hur lärarna informerat dem om hur undervisningen skulle gå till.

Trots att många studenter varit kritiska till distansundervisningen och känt sig mindre motiverade och engagerade, ger en majoritet av studenterna sin utbildning ett gott betyg också under pandemin. Sammantaget uppgav 77 procent av studenterna att de upplevt kvaliteten på utbildningen under pandemin som ganska eller mycket bra. En något högre andel av kvinnorna (79 procent) jämfört med männen (74 procent) har svarat att de upplevt utbildningens kvalitet som mycket eller ganska bra. Den överlag positiva bilden gäller studenter inom alla utbildningsområden. Skillnader finns dock och mest nöjda är studenter inom läkar-, tandläkar- eller apotekarutbildning, där 85 procent av studenterna upplever att kvaliteten på utbildningen under pandemin har varit ganska eller mycket bra. Minst nöjda är studenter inom konstnärliga utbildningar där motsvarande andel är drygt 60 procent.

Samtidigt har andelen studenter som gett sin utbildning ett gott betyg sjunkit jämfört med tiden före pandemin. I studentspegeln som publicerades 2016 gav hela 91 procent sin utbildning betyget bra eller mycket bra.

Figur 3.2. Sammantaget, hur har du upplevt kvaliteten på din utbildning under pandemin? Andel (procent) av antalet svarande studenter.

Studentinflytande

Studenterna har rätt att utöva inflytande över utbildningen vid universitet och högskolor. Samtidigt ska lärosätena verka för att studenterna tar aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen.

UKÄ har inte undersökt effekterna av pandemin på studentinflytandet inom ramen för uppdraget. I dialog med lärosätena har det dock framkommit synpunkter som tyder på att pandemin kan ha inverkat negativt på studentinflytandet. Flera lärosäten uppger att det har blivit betydligt svårare att rekrytera studentledamöter till olika organ inom högskolan.

Verksamhetsförlagd utbildning inom sjukvården under pandemin

När pandemin drabbade Sverige under våren 2020 innebar detta stora utmaningar för sjukvården. Kliniker som tidigare tagit emot studenter för

verksamhetsförlagd utbildning stängde sina dörrar. UKÄ har därför undersökt hur pandemin har påverkat den verksamhetsförlagda utbildningen inom sjukvården för sjuksköterskestudenter och läkarstudenter. I undersökningen ingår intervjuer med företrädare för läkarprogrammet respektive sjuksköterskeprogrammet och studenter från de båda programmen. Resultatet av undersökningen redovisas nedan.

De flesta verksamhetsförlagda moment har gått att genomföra

Undersökningen visar att ett stort arbete lades ner av lärosätena på att hitta nya verksamhetsförlagda utbildningsplatser som ersättning för de platser som drogs in på grund av pandemin. Osäkerheten och de stränga smittskyddsrestriktionerna gjorde också att en del lärosäten valde att skjuta fram den verksamhetsförlagda utbildningen till hösten 2020. Andra ersatte praktiska utbildningsmoment med teoretiska kurser eller digitaliserade de färdighetstränande övningarna.

Under hösten 2020 fanns det därför en grupp vårdstudenter som behövde ta igen uppskjutna verksamhetsförlagda utbildningsmoment, ibland parallellt med att de läste teoretiska kurser. För dem blev hösten en påfrestande och stressig period. Men när våren 2021 infann sig och pandemin pågått ett år hade, enligt de intervjuade lärarna, det mesta av den verksamhetsförlagda utbildningen gått att genomföra. Det fanns inga vårdstudenter som på gruppnivå hamnat efter i utbildningen.

Framtidens sjuksköterskor behöver digital kompetens

I samband med UKÄ:s tematiska utvärdering av utbildning som leder till sjuksköterskeexamen ställdes en fråga till lärosätena om vilka delar av den kliniska delen av utbildningen de trodde eller önskade skulle kvarstå efter pandemin.

Utifrån svaren framgår att dagens studenter behöver ha en förmåga att använda digitala verktyg och arbetssätt i mötet med patienter, anhöriga och kollegor, men också för att analysera data och utvärdera vårdprocesser. En del sjuksköterskor kommer även att arbeta på arbetsplatser som bara erbjuder digitala patientmöten. Det lanseras även nya tekniska lösningar som sjuksköterskorna måste kunna förhålla sig kritiska till. Digital undervisning ger studenterna en naturlig ingång i att använda teknik för att lösa problem som de sedan tar med sig ut i arbetslivet.

Utredningen *Tryggare i vårddyrket – en översyn av vissa frågor inom utbildning till sjuksköterska och barnmorska* (SOU 2022:35) föreslår att förmåga att använda digitala arbetssätt samt teknisk utrustning i vård- och hälsoarbetet ska införas som ett eget färdighetsmål för sjuksköterskeexamen.

Trots att det mesta av den verksamhetsförlagda utbildningen hade gått att genomföra tillstod lärarna att de vårdstudenter som gått sin utbildning under pandemin fått mindre praktisk färdighetsträning än tidigare studentkullar. En del praktiska moment förkortades under pandemin, andra ställdes in, ersattes av teoretiska övningar eller digitaliserades. Många studenter upplevde att de var sämre förberedda inför den verksamhetsförlagda utbildningen, eftersom de färdighetstränande momenten på campus begränsats. En del menade att det blev svårare att möta de kliniska handledarnas förväntningar på progression och självständighet.

Genomförandet av den verksamhetsförlagda utbildningen försvårades också under pandemin på grund av patientbrist inom delar av sjukvården. Bristen på patienter minskade studenternas möjlighet till mängdträning, det vill säga upprepad övning på samma moment. Det har enligt flera av de intervjuade studentgrupperna påverkat kvaliteten i den verksamhetsförlagda utbildningen negativt.

Parallellt med låg belastning inom vissa delar av vården har andra delar varit överbelastande som följd av pandemin. Överbelastningen har bland annat minskat studenternas tillgång till handledning under den verksamhetsförlagda utbildningen. Samtidigt visar undersökningen på stora regionala skillnader. Även om många studentgrupper berättar om en pressad sjukvård finns det andra som har genomfört sin verksamhetsförlagda utbildning relativt opåverkade av pandemin.

Ökad flexibilitet och tydligare fokus på innehåll

Den extraordinära situationen under pandemin har också resulterat i andra förändringar. Den verksamhetsförlagda utbildningen har under pandemin präglats av en större flexibilitet än normalt. Det har funnits en större beredskap att låta studenter ta igen missade moment vid ett senare tillfälle snarare än att göra om hela den verksamhetsförlagda utbildningsperioden. Studenterna har uppskattat detta, och flera av studenterna framför också önskemål om att den ökade flexibiliteten ska bestå efter pandemin.

Undersökningen visar också att nya rutiner för uppföljning och dokumentation av studenternas prestationer har skapats. Det har varit viktigt att systematiskt följa upp de studenter som har gjort sin verksamhetsförlagda utbildning under pandemin, för att säkerställa att de har genomfört obligatoriska färdighetstränande moment inför sin examen. De intervjuade lärarna berättar att de haft en tätare uppföljning och infört system för att kontrollera att alla studenter genomför obligatoriska moment. Dessutom har de satt in särskilda stödåtgärder för att möta de ökade behoven av hjälp hos studenterna som uppkommit som följd av pandemin. Ett exempel på det är extra resurstid som införts, där studenterna digitalt har kunnat träffa lärare och ställa frågor.

Trots färre verksamhetsförlagda utbildningstimmar visar lärosätenas egna uppföljningar att studenterna nått kursmålen i samma omfattning som tidigare. En förklaring till detta, som framkom under intervjuerna, kan vara att studenterna har fått mer tid att reflektera över den verksamhetsförlagda utbildningen med hjälp av extra övningsuppgifter och att detta har påverkat lärandet positivt. Flera lärare påpekar också att trots minskad träning inom vissa områden har pandemin också medfört att studenterna har fått extra träning inom andra områden. Pandemin har exempelvis gjort att sjuksköterskestudenterna har fått en djupare och bredare förståelse för hygienens betydelse för smittspridning och infektion, vilket har inneburit att de har presterat bättre inom detta område än tidigare studentkullar. En del lärare menar också att studenter som gjort sin verksamhetsförlagda utbildning under pandemin tvingats bli mer självständiga, vilket ses som något positivt.

Pandemin som en katalysator för förändring

Pandemin beskrivs av några lärare som en katalysator för förändring. I den verksamhetsförlagda utbildningen infördes tydligare inslag av undervisning och nya pedagogiska grepp prövades, för att hantera de svårigheter som pandemin innebar. Det gäller exempelvis att utnyttja digitala hjälpmedel i högre utsträckning och att införa ett upplägg som i ökad utsträckning fokuserar på ett studentcentrerat lärande. Flera lärare menar därför att kvaliteten på den verksamhetsförlagda utbildningen har påverkats positivt av förändringarna. Möjligheterna att arbeta mer strukturerat med undervisning under den verksamhetsförlagda utbildningen, nämndes som något som är önskvärt att behålla även efter pandemin.

Undersökningen visar också att det har skett en omprioritering och renodling av kursinnehållet i verksamhetsförlagda utbildningsmoment. Frågor som rör innehåll och kvalitet har fått förnyad aktualitet. Flera lärosäten beskriver ett förändrat arbetssätt med tydligare fokus på att innehållet i den verksamhetsförlagda utbildningen ska bidra till att studenterna når examensmålen. Även studenterna vill att vissa av förändringarna ska bestå efter pandemin. Några menar att den verksamhetsförlagda utbildningen innan pandemin präglades av ett synsätt där man satt kvantitet före kvalitet, det vill säga att studenterna behövde göra sina verksamhetsförlagda timmar oavsett vad de innehöll. Studenterna upplever att det under pandemin har skett en förändring, så att innehållet och kvaliteten i den verksamhetsförlagda utbildningen blivit viktigare. Diskussionen har präglats av inställningen att studenterna inte ska vara på avdelningen i onödan, utan att tiden på avdelningen aktivt ska bidra till studenternas lärande. Detta fokus på innehåll och kvalitet är något studenterna vill behålla.

Studenternas prestationer och avhopp under pandemin

Omställningen till distansundervisning har alltså för de flesta högskoleutbildningar inneburit betydande förändringar som har ställt stora krav på både lärare och studenter. Samtidigt har fler studenter än någonsin tidigare påbörjat en högskoleutbildning.

Båda dessa faktorer – omställningen av undervisningen och högskolans utbyggnad – skulle kunna tänkas ha en påverkan på studenternas genomströmning. UKÄ har därför undersökt utvecklingen under pandemin med utgångspunkt i två speciellt framtagna mått – direkt prestationsgrad och direkta avhopp – med förkortad uppföljningstid.⁶

Något ökad prestationsgrad under pandemin

På ett övergripande plan går det inte att se några stora effekter av pandemin på studenternas direkta prestationsgrad. Sammantaget har studenternas direkta prestationsgrad ökat med en procentenhet under pandemin, men utvecklingen mellan åren har varit ojämn. Under det första året minskade den direkta prestationsgraden med en procentenhet. Därefter har det skett en återhämtning, och mellan vårterminerna 2020 och 2021 ökade den med nära två procentenheter.

Tabell 3.1. Direkt prestationsgrad uppdelat på kön vårterminerna 2019–2021.

	Vt 2019	Vt 2020	Vt 2021
Män	68,0 %	67,3 %	68,9 %
Kvinnor	75,2 %	73,8 %	75,9 %
Totalt	72,3 %	71,3 %	73,2 %

Den direkta prestationsgraden är genomgående högre för kvinnor än för män och det mönstret har varit oförändrat under pandemin. Skillnaden i direkt prestationsgrad är omkring sju procentenheter.

Den direkta prestationsgraden mellan vårterminerna 2019 och 2021 har ökat för studenter inom samtliga studieformer, med mellan en och tre procentenheter. Under pandemin har det samtidigt skett en förändring i studenternas fördelning mellan olika studieformer och det har påverkat den genomsnittliga prestationsgraden. Andelen studenter på fristående kurser – där studenterna vanligen har lägre prestationsgrad – har ökat, vilket har inneburit en lägre direkt prestationsgrad för studenter totalt sett i högskolan. Ser man endast till programstudenter har prestationsgraden ökat med i storleksordningen två till tre procentenheter under pandemin.

⁶ För att studera effekterna på genomströmningen under pandemin har uppföljningstiden för prestationsgrad minskat från fyra terminer till en. Också för uppföljning av avhopp har uppföljningstiden minskat. Se metodbeskrivning i *Studenternas avhopp och prestationer under coronapandemin*. Rapport, 2022-02-23, UKÄ.

Tabell 3.2. Direkt prestationsgrad per studieform vårterminerna 2019–2021.

	Vt 2019	Vt 2020	Vt 2021
Fristående kurs	48,1 %	44,9 %	49,1 %
Generella program	76,8 %	78,6 %	79,6 %
Konstnärliga program	87,7 %	87,1 %	90,3 %
Yrkesexamensprogram	80,3 %	80,4 %	82,1 %
Totalt	72,3 %	71,3 %	73,2 %

Mellan olika utbildningar varierar studenternas prestationsgrad betydligt, men utvecklingen under pandemin har varit likartad. På de stora vårdutbildningarna – sjuksköterske- och specialistsjuksköterskeprogrammen samt läkarprogrammet – minskade studenternas direkta prestationsgrad i inledningen av pandemin, för att därefter öka mellan vårterminerna 2020 och 2021. Samma mönster syns också på lärarutbildningarna – grund- och ämneslärarutbildningen samt förskollärarutbildningen. Gemensamt för vård- och lärarutbildningarna är att de innehåller olika verksamhetsförlagda utbildningsmoment, och de var som vi sett svåra att ställa om vid övergången till distansundervisning under vårterminen 2020. Det kan ha bidragit till studenternas lägre direkta prestationsgrad i inledningen av pandemin.

Kunskapstapp hos gymnasieelever under pandemin

Utbildningen vid universitet och högskolor förutsätter i de flesta fall en genomgången gymnasieutbildning och många studenter går direkt från gymnasiet till högskolan. Studieresultaten i gymnasiet har därför stor betydelse för högskolestudenternas förkunskaper.

Skolverket publicerade i juni 2022 en rapport om konsekvenser av pandemin för bedömning, betygssättning och kunskapstapp för gymnasieelever. Rapporten bygger på en enkätundersökning bland lärare och rektorer i gymnasieskolan och statistiska analyser av betygsutvecklingen.

En majoritet av de tillfrågade lärarna och rektorerna beskriver ett kunskapstapp bland gymnasieeleverna till följd av pandemin. Det gäller både avgångseleverna våren 2021 och de elever som höstterminen 2021 gick gymnasieskolans andra eller tredje år. De minskade kunskaperna gäller samtliga ämnen men framför allt matematik och moderna språk samt yrkesämnen och ämnen med praktiska eller laborativa inslag.

Ett skäl är att undervisningen till stora delar bedrivits på distans med de begränsningar som undervisningsformerna inneburit. Ett annat skäl är att undervisningen inte fullt ut har kunnat bedrivas. Samtidigt visar Skolverkets analyser att avgångsbetygen har fortsatt att öka under pandemin. Även genomströmningen i gymnasieskolan, det vill säga andelen elever som tar examen, har ökat under pandemin.

Läs mer i *Kunskapstapp och gymnasiebetyg i gymnasieskolan under covid-19-pandemin*, Rapport 2022:10, Skolverket.

För studenter på övriga programutbildningar har den direkta prestationsgraden stigit successivt under pandemin. Undantaget är studenter på utbildningar till högskoleingenjör som minskat sin direkta prestationsgrad något mellan vårterminerna 2019 och 2021.

Små skillnader i förändring mellan studenter med olika bakgrund

Inte heller går det att se några tydliga skillnader mellan olika studentgrupper. Under pandemin har utvecklingen av den direkta prestationsgraden sett ungefär likadan ut för studenter med olika social och nationell bakgrund.⁷

Ett undantag är studenternas ålder. Den direkta prestationsgraden har förbättrats framför allt för de yngre studenterna, medan den varit i stort sett oförändrad för de äldre studenterna. Det mönstret är som tydligast om man bara ser till programstudenterna. Skillnaden i prestationsgrad är som störst för de programstudenter som gått direkt från gymnasium till högskolan, och förbättringen blir sedan successivt mindre med ökande ålder. Skillnaderna mellan åldersgrupper kan bero på olika faktorer – olika vana vid digitala hjälpmedel, skillnader i utbildningsval och på att något äldre studenter i högre grad har hemmavarande barn och förvärvsarbetar parallellt med studierna.

Inga förändringar i avhopp mellan grupper med olika social och nationell bakgrund

UKÄ har också undersökt de direkta avhoppet under pandemin för programnybörjare med olika social och nationell bakgrund. Inte heller här går det att se någon tydlig förändring. De direkta avhoppet är generellt högre för studenter med lågutbildade föräldrar och studenter med utländsk bakgrund, men skillnaden är oförändrad under pandemin. Det går att se en viss ökning av de direkta avhoppet bland män mellan 2019 och 2021, medan de för kvinnor är oförändrade.

Under pandemin har tidigare mönster av social snedrekrytering till högre utbildning förstärkts något, men det har alltså inte skett någon motsvarande förändring i olika gruppers deltagande i högre utbildning. Det ligger i linje med vad man kan förvänta sig med tanke på att studenternas prestationsgrad totalt sett har ökat under pandemin.

Det är dock för tidigt att uttala sig om hur studenternas avhopp kommer att utveckla sig mer långsiktigt. De undersökningar som UKÄ hittills gjort av studenternas avhopp har byggt på anpassade mått, med kortare

⁷ Däremot vet vi inget om hur prestationsgraden under pandemin har utvecklats för studenter med funktionsnedsättning i studiesituationen, eftersom den inte är möjlig att följa upp med registerdata.

uppföljningstid, för att snabbt kunna följa utvecklingen under pandemin. För att ge en mer säker bild behövs uppföljningar med ordinarie metoder. I dialog med lärosätena har det också framkommit att flera lärosäten sett en ökning av avhoppet under hösten 2022. Det är en period som ännu inte syns i UKÄ:s uppföljningar. En viktig grupp att långsiktigt följa är dem som började studera under pandemin för att se i vilken utsträckning de fullföljer sin utbildning eller hoppar av studierna.

Läs mer

Omställningen till distansundervisning som en följd av pandemin. Rapport 2021:5, UKÄ.

Verksamhetsförlagd utbildning inom sjukvården under coronapandemin. Rapport 2021:25, UKÄ.

Planering och genomförande av undervisning i en pandemi. Rapport 2021:33, UKÄ.

Studentspegeln 2021: Studenters upplevelser av att studera under coronapandemin. Rapport 2021:37, UKÄ.

Studenternas avhopp och prestationer under coronapandemin. Rapport, 2022-02-23, UKÄ.

Forskarutbildning

Omställningen till distansstudier och distansarbete har påverkat villkoren och förutsättningarna att bedriva också utbildning på forskarnivå. Till skillnad från utbildningen på grundnivå och avancerad nivå, som expanderat kraftigt, har forskarutbildningens volym inte förändrats under pandemin.

För dem som deltagit i forskarutbildning har omställningen under pandemin däremot varit stor. För att undersöka pandemins konsekvenser för forskarutbildningen genomförde UKÄ under våren 2021 en större enkätundersökning tillsammans med SCB, doktorandspegeln, med frågor om doktorandernas upplevelser av utbildning och avhandlingsarbete under pandemin. I det här kapitlet redogör vi för några av de viktigaste resultaten från undersökningen. Effekterna på doktorandernas studie- och arbetsmiljö diskuteras i kapitlet om studie- och arbetsmiljö.

Forskarutbildning på distans

I doktorandspegeln framgår att en majoritet av doktoranderna som har svarat på enkäten har genomfört större delen av sin forskarutbildning på distans under pandemin. Doktoranderna uppger överlag att forskarutbildning på distans har fungerat väl, men samtidigt är bilden långt ifrån entydig.

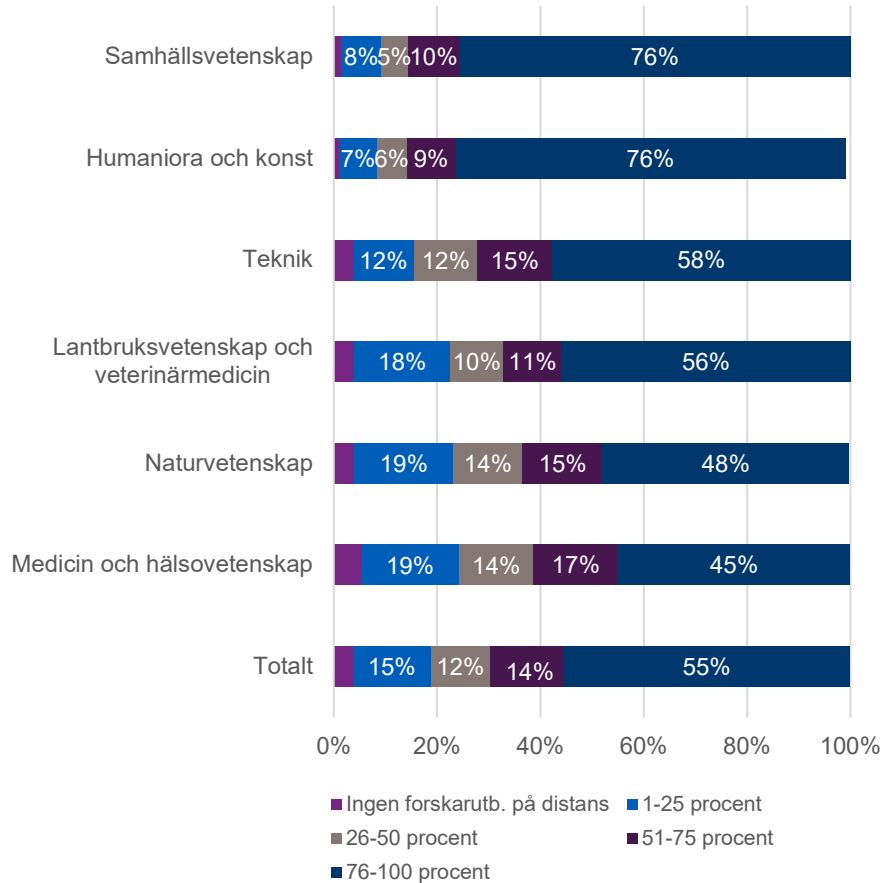
En komplex bild av forskarutbildningen

Undersökningen visar att omfattningen av distansutbildning under pandemin skiljer sig mellan olika forskningsämnesområden. Inom humaniora och konst samt samhällsvetenskap uppger mer än tre fjärdedelar av doktoranderna att de genomfört en mycket stor del (mellan 76 och 100 procent av tiden) av forskarutbildningen på distans. Inom medicin och hälsovetenskap samt inom naturvetenskap är det strax under hälften av doktoranderna som uppger att de genomfört en mycket stor andel av forskarutbildningen på distans under pandemin. Detta kan förklaras av att många lärosäten fortsatte att hålla sina lokaler för laborationer öppna under pandemin, vilket har påverkat doktorandernas möjligheter att genomföra sin forskarutbildning på campus.

De här skillnaderna har sannolikt påverkat doktorandernas upplevelser av att genomgå forskarutbildningen under pandemin. Skillnader finns inte enbart mellan forskningsämnesområden och i vilken utsträckning forskarutbildningen bedrivits på distans. Även faktorer som kan hänföras till individnivå – och det individuella avhandlingsprojektet – spelar stor roll för upplevelsen av forskarutbildningen under pandemin. Det är

därför svårt att dra generella slutsatser om hur forskarutbildningen har påverkats under pandemin.

Figur 4.1. Ungefär hur mycket av din forskarutbildning har du genomfört på distans en genomsnittlig vecka under pandemin? Andel (procent) av antalet svarande.

Majoriteten av doktoranderna nöjda med digitala moment

Det går ändå att se några gemensamma drag utifrån enkätundersökningen. Pandemin har inneburit att forskarutbildningskurser, seminarier och disputationer har genomförts digitalt. En majoritet av doktoranderna tycker att de digitala momenten har fungerat bra, men det finns skillnader mellan forskningsämnesområdena.

När det gäller forskarutbildningskurserna svarade en majoritet av doktoranderna (63 procent) att det har fungerat mycket eller ganska bra med digital undervisning. Mest nöjda är svarande inom lantbruksvetenskap och veterinärmedicin (80 procent) samt inom medicin och hälsovetenskap (70 procent). Inom humaniora och konst svarade drygt hälften (54 procent) att den digitala undervisningen hade fungerat mycket eller ganska bra.

Även seminarieverksamheten verkar ha fungerat bra på distans. Tre fjärdedelar av doktoranderna (76 procent) uppgav att det har fungerat mycket eller ganska bra med digitala seminarier. Det är en uppfattning som de delar med många forskare. I UKÄ:s undersökning av pandemins konsekvenser för forskningen framgår att många är nöjda med de digitala seminarierna, jämfört med andra sammankomster som genomförts digitalt.

Även disputationer har fungerat bra på distans. En majoritet (66 procent) svarade att det har fungerat mycket eller ganska bra med digitala disputationer under pandemin. Men även här finns skillnader mellan forskningsämnesområden. Inom teknik och naturvetenskap uppger cirka 70 procent att digitala disputationer fungerat mycket eller ganska bra, medan motsvarande andel för humaniora och konst är 57 procent.⁸

Baserat på svaren ser vi inga tydliga skillnader mellan kvinnor och män i synen på digitala kurser, seminarier eller disputationer under pandemin. Inte heller går det att se några skillnader beroende på studiestart eller mellan svenska och utländska doktorander.

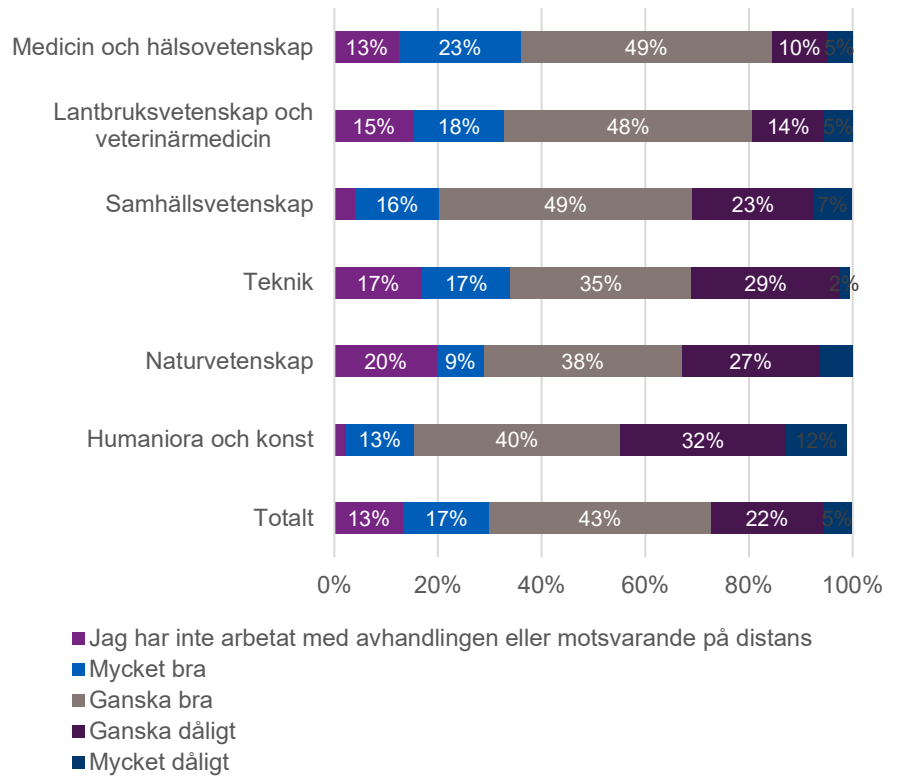
Avhandlingsarbete på distans har fungerat bra för många

En majoritet av doktoranderna (60 procent) svarade att det har fungerat ganska eller mycket bra att arbeta med avhandlingen på distans under pandemin. Men för 22 procent har det fungerat dåligt och för 5 procent mycket dåligt. Doktoranderna inom humaniora och konst har upplevt störst problem. Av dem angav nästan hälften att det har fungerat ganska dåligt (32 procent) eller mycket dåligt (12 procent) att arbeta med avhandlingen på distans. Det kan jämföras med medicin och hälsovetenskap där bara 15 procent svarade att det gått ganska eller mycket dåligt att arbeta med avhandlingen på distans.

En förklaring till skillnaden kan vara att doktorander inom medicin och hälsovetenskap i högre utsträckning ingår i större forskningsprojekt och därför kan få stöd av andra forskare i sitt avhandlingsarbete medan doktorander inom humaniora och konst i högre utsträckning arbetar med avhandlingen på egen hand. Undersökningen visar också att de utländska doktoranderna och nybörjardoktoranderna har upplevt större problem än svenska doktorander och doktorander som kommit längre i sin forskarutbildning. Däremot finns inte heller här några skillnader mellan hur kvinnor och män har besvarat frågan.

⁸ Eftersom urvalet utgörs av doktorander gäller denna fråga primärt disputationen som lärtillfälle.

Figur 4.2. Hur tycker du sammantaget att det har fungerat att arbeta med avhandlingen eller motsvarande på distans under pandemin? Andel (procent) av antalet svarande.

Handledningen har fungerat bra men minskat i omfattning

Drygt hälften av de svarande (52 procent) uppger att mängden handledning har varit i stort sett oförändrad under pandemin, medan 9 procent uppger att den har ökat. Samtidigt uppger en stor andel (39 procent) att mängden handledning har minskat. Den stora majoriteten (81 procent) är dock nöjda med kvaliteten på handledningen under pandemin.

Internationella studier lyfter fram handledares svårigheter

Av en brittisk undersökning framgår att 37 procent av handledarna upplever att det varit svårt att handleda hemifrån på grund av störande moment. Undersökningen visar också att merparten av handledarna upplevt att handledaruppgifterna ökade under pandemin. En majoritet av handledarna såg också handledning på distans som en utmaning.

Läs mer i *UK Research Supervision Survey 2021 Report*, UK Council for Graduate Education.

Samtidigt är nästan en femtedel (17 procent) missnöjda med handledningen. De variationer som finns mellan olika forskningsämnesområden

är små och det finns inga könsskillnader eller skillnader mellan svenska och utländska doktorander. Det finns också undersökningar som visar på att en del handledare själva upplever att handledningen på distans inte har fungerat lika bra som tidigare. I UKÄ:s enkät till forskare uppger en majoritet (57 procent) att det har fungerat sämre eller mycket sämre att handleda doktorander på distans jämfört med att handleda på arbetsplatsen.

Svårare att strukturera studietiden

Samtidigt som en majoritet av doktoranderna anser att avhandlingsarbete och handledning har fungerat bra på distans har många (45 procent) upplevt att det blivit svårare att strukturera sin studietid under pandemin. Men lika många tyckte att det inte var någon skillnad jämfört med tidigare.

Skillnaderna är stora mellan olika forskarutbildningsområden. Drygt hälften av doktoranderna inom naturvetenskap och inom humaniora och konst tyckte att det var svårare att strukturera studietiden jämfört med innan pandemin. Det kan jämföras med medicin och hälsovetenskap där bara en tredjedel svarade att det var svårare. Undersökningen visar också att 57 procent av de utländska doktoranderna tyckte att det var svårare att strukturera studietiden under pandemin. Det kan jämföras med 37 procent av de svenska doktoranderna. Det finns inga könsskillnader eller skillnader beroende på studiestart.

Samtidigt svarade 9 procent att det varit lättare att strukturera studietiden under pandemin. I UKÄ:s undersökning om pandemins konsekvenser för forskningen framträder en liknande bild. Av de tillfrågade forskarna upplever en dryg tiondel att det har fungerat bättre att forska hemifrån på distans jämfört med att forska på arbetsplatsen.

Forskarutbildningsmiljön har påverkats negativt

Samtidigt som flera moment i forskarutbildningen har kunnat genomföras på distans i digital form, upplever många tillfrågade doktorander att forskarutbildningsmiljön har påverkats negativt av pandemin. Bilden är dock splittrad även här. Något färre än hälften tycker att kontakten med andra doktorander har fungerat dåligt under pandemin (46 procent). Men lika många (45 procent) tycker att den har fungerat bra.

För kontakter med andra forskare utöver handledarna är mönstret i princip detsamma, men det finns vissa skillnader mellan forskningsämnesområden. Inom humaniora och konst svarade 18 procent att kontakten med andra forskare har fungerat mycket dåligt under pandemin, medan motsvarande andel inom lantbrukskunskap och veterinärmedicin är 5 procent.

Nästan alla doktorander (91 procent) uppger dock att de har saknat det intellektuella utbytet i forskarutbildningsmiljön. Det gäller särskilt doktorander inom humaniora och konst, där hela 70 procent har svarat att de saknar det mycket. Motsvarande andel inom medicin och hälsovetenskap är betydligt lägre – 43 procent. En förklaring till skillnaden kan vara att doktorander inom medicin och hälsovetenskap i högre utsträckning har befunnit sig på campus under pandemin.

Doktorandernas forskning under pandemin

Samtidigt som distansformen tycks ha fungerat bra för en majoritet av de tillfrågade doktoranderna har alltså många upplevt svårigheter. En liknande bild finns när det gäller deras erfarenheter av forskningen under pandemin.

Många senarelagda eller inställda moment

En majoritet av doktoranderna uppger att de har behövt ställa in eller senarelägga något moment i forskarutbildningen som en konsekvens av pandemin. Det är särskilt doktorander inom humaniora och konst som drabbats. Hela 70 procent i den här gruppen fick under pandemin ställa in eller senarelägga moment i forskarutbildningen. Det kan jämföras med 51 procent av doktoranderna inom teknik.

Det finns också skillnader som hänger samman med doktorandernas studiestart. Bland de som påbörjade sin forskarutbildning 2019 eller tidigare uppger 61 procent att de behövt senarelägga eller ställa in moment i forskarutbildningen som en konsekvens av pandemin. Motsvarande andel bland dem som påbörjade sin forskarutbildning hösten 2020 är 37 procent. Det finns dock inga könsskillnader eller skillnader mellan svenska och utländska doktorander.

Datainsamling har varit ett problem för många

De moment som har senarelagts eller ställts in kan ofta knytas till datainsamling. Men bilden är inte entydig och det finns skillnader mellan olika forskningsämnesområden och mellan olika metoder för datainsamling. Doktorander inom humaniora är i hög utsträckning beroende av arkiv och bibliotek för att samla in material till sitt avhandlingsarbete. Bland dem svarade 41 procent att de har behövt ställa in sådana besök. Andra sätt att samla in material till avhandlingsarbetet är genom fältarbete eller exkursion. Inom humaniora och konst har 30 procent av doktoranderna svarat att de tvingats skjuta upp eller ställa in sådana moment. Motsvarande andel för doktorander inom samhällsvetenskap samt inom lantbruksvetenskap och veterinärmedicin är drygt 20 procent.

Inom teknik och naturvetenskap är doktoranderna i stället i hög utsträckning beroende av tillgången till laborationslokaler. Undersökningen visar att materialinsamlingen till avhandlingsarbetet har fungerat betydligt bättre för doktorander inom naturvetenskap jämfört med dem inom humaniora och konst. Majoriteten av doktoranderna inom naturvetenskap har kunnat genomföra laborativt och experimentellt arbete i planerad omfattning. Även doktorander inom teknik och inom medicin och hälsovetenskap har i hög utsträckning kunnat samla in material till sitt avhandlingsarbete. Men också här finns en grupp som har upplevt svårigheter. Mellan 20 och 30 procent av doktoranderna inom de här forskningsämnesområdena svarar att de har tvingats ställa in eller senarelägga laborativt eller experimentellt arbete.

Sammantaget visar undersökningen att hinder för materialinsamling har förekommit inom samtliga forskningsämnesområden. Hindren har varit störst för doktorander inom humaniora och konst, men problemen har också funnits inom andra ämnesområden. Resultaten ligger i linje med den bild av hur forskningen påverkats, som framkommer i andra undersökningar genomförda av UKÄ.

Färre utlandsvistelser och minskat konferensdeltagande

För doktorander innebär utlandsvistelser och konferenser bland annat möjligheter att få presentera och diskutera sin forskning i nationella och internationella sammanhang samt att få ta del av andras forskning. Uppgifter som UKÄ samlat in från lärosätena visar att 33 procent av dem som tog en doktorsexamen från ett svenskt lärosäte under 2020 hade genomfört en del av sin forskarutbildning utomlands.

Undersökningen visar att utlandsvistelserna har minskat i omfattning under pandemin. Inom humaniora och konst uppgår 41 procent av doktoranderna att de behövt ställa in eller senarelägga en utlandsvistelse. Det kan jämföras med 21 procent av doktoranderna inom medicin och hälsovetenskap samt lantbruksvetenskap och veterinärmedicin. Över hälften av doktoranderna inom humaniora och konst (55 procent) och nästan hälften av doktoranderna inom naturvetenskap (49 procent) har också ställt in eller senarelagt deltagande i konferens som följd av pandemin.

Splittrad bild av internationella samarbeten

Eftersom utlandsvistelserna har blivit färre, är det kanske inte så förvånande att 41 procent av doktoranderna svarar att de internationella samarbetena inom forskarutbildningen har minskat eller upphört under pandemin. Resultatet ligger i linje med tidigare undersökningar som visar att omfattningen av de internationella samarbetena har minskat under pandemin.

Men bilden är splittrad. Ungefär en fjärdedel (27 procent) av doktoranderna svarar att internationella samarbeten förblivit på ungefär samma nivå som innan pandemin eller till och med ökat. Det visar att internationella samarbeten i vissa fall kan bedrivas utan fysisk mobilitet. Det finns inga skillnader beroende på forskningsämnesområde, tid för studiestart, kön eller om doktoranderna är svenska eller utländska.

Ändrad forskningsinriktning och studietakt för vissa

Trots svårigheterna uppger en tydlig majoritet (73 procent) att de inte har behövt ändra inriktning på avhandlingsarbetet som en följd av pandemin. Men det betyder samtidigt att en dryg fjärdedel (27 procent) alltså helt eller delvis har behövt ändra sin forskningsinriktning, till exempel genom att ändra metoden för materialinsamling eller genom att lägga till nya forskningsfrågor. Det finns tydliga inga skillnader mellan olika forskningsämnesområden, könsskillnader, skillnader beroende på studiestart eller skillnader mellan utländska och svenska doktorander.

För att få en tydligare bild av hur pandemin har påverkat doktorandernas möjlighet att hålla planerad takt i forskarutbildningen innehåll doktorandspegeln frågor om ifall de hade kunnat följa tidplanen i den individuella studieplanen under pandemin. En knapp majoritet av doktoranderna uppgav att de har följt tidplanen. Men 44 procent av dem angav vid tiden för UKÄ:s undersökning på våren 2021 att det hade gått långsammare och en fjärdedel hade ansökt (eller skulle ansöka) om förlängning av sin doktorandtjänst. Undersökningen visar också att en tydlig majoritet av de som ansökt om förlängning hade beviljats det vid tiden för undersökningen.

Vi ser inga skillnader mellan kvinnor och män. Men mer än hälften av de utländska doktoranderna (54 procent) svarade att de följt den individuella studieplanen i långsammare takt än planerat, medan motsvarande andel av de svenska doktoranderna är 38 procent. Av de svarande var det också fler utländska (34 procent) än svenska doktorander (21 procent) som antingen hade ansökt eller planerat att ansöka om förlängning. Det fanns också skillnader mellan olika forskningsämnesområden. Inom humaniora svarade 41 procent att de antingen har ansökt eller planerat att ansöka om förlängning, medan motsvarande andel inom medicin och hälsovetenskap var 19 procent.

Det är fortfarande för tidigt att säga hur det här kommer att påverka genomströmningen i utbildningen på forskarnivå. UKÄ följer regelbundet upp examensfrekvensen, som anger hur stor andel av nybörjarna på forskarnivå som avlagt doktorsexamen efter ett visst antal år. Uppföljningen görs efter fem, sex och åtta år. Den senaste nybörjarkullen som kan följas upp inom fem år är den som påbörjade en utbildning på forskarnivå under 2016. Inom den hade 47 procent avlagt en doktorsexamen

till och med 2021, vilket var två procentenheter högre än nybörjarkullen året innan.

Det innebär en svag ökning av examensfrekvensen. Men det är fortfarande för tidigt att med någon större säkerhet säga hur genomströmningen i forskarutbildningen påverkats under pandemin. För att göra det krävs uppföljning under en längre tidsperiod.

Doktoranders syn på forskarutbildningens kvalitet

En majoritet av doktoranderna är nöjda med sin forskarutbildning trots svårigheterna under pandemin. Inom några forskarutbildningsämnen uttrycker de dock oro för hur karriären kommer att utvecklas efter utbildningen. Det syns även skillnader mellan svenska och utländska doktorander.

Blandade omdömen om utbildningens kvalitet

Trots svårigheter inom olika områden ger en majoritet av doktoranderna forskarutbildningen ett gott sammanfattande omdöme – 71 procent tycker att forskarutbildningen varit ganska bra eller mycket bra under pandemin. Men vissa är missnöjda. Nära 30 procent svarar att deras forskarutbildning varit ganska dålig eller mycket dålig under pandemin.

Mest positiva svar kommer från doktorander inom medicin och hälsovetenskap samt inom lantbruksvetenskap och veterinärmedicin. Nästan 80 procent svarar att forskarutbildningen har varit ganska bra eller mycket bra under pandemin. Motsvarande andel bland doktoranderna inom humaniora och konst är knappt 60 procent. Samtidigt uppger nästan 40 procent av doktoranderna inom humaniora och konst att forskarutbildningen varit ganska dålig eller mycket dålig under pandemin. Det finns inga könsskillnader, skillnader beroende på studiestart eller skillnader mellan svenska och utländska doktorander i svaren.

Samtidigt är doktoranderna i den här undersökningen mindre nöjda jämfört med en studie innan pandemin. I den doktorandspegel som publicerades 2016 gav 86 procent av doktoranderna sin forskarutbildning ett gott omdöme. En betydligt mindre andel, bara 14 procent, tyckte att forskarutbildningen var dålig.⁹

⁹ I tidigare doktorandspeglar har doktoranderna fått ge ett sammanfattande omdöme om hela forskarutbildningen. I 2021 års doktorandspegel ställdes i stället en fråga om doktorandernas sammanfattande omdöme om forskarutbildningen under pandemin. Eftersom frågorna inte är exakt desamma, bör en jämförelse av resultaten göras med viss försiktighet.

Doktorander inom medicin och hälsovetenskap är minst oroliga för framtiden

Medan en övervägande del av doktoranderna är nöjda med sin forskarutbildning uttrycker många oro för sin framtida karriärutveckling. Nära hälften (45 procent) tror att möjligheterna i stort sett är oförändrade och 4 procent tror att möjligheterna har förbättrats på grund av pandemin. Men en stor andel (29 procent) tror att deras möjligheter har försämrats av pandemin. Det finns också skillnader mellan forskningsämnesområdena. Inom humaniora och konst tror 39 procent att deras möjligheter försämrats på grund av pandemin. Det kan jämföras med 21 procent inom medicin och hälsovetenskap.

Det finns också skillnader mellan hur utländska och svenska doktorander uppfattar sina framtida karriärmöjligheter. Bara 28 procent av de utländska doktoranderna svarade att deras möjligheter i stort är oförändrade jämfört med 57 procent av de svenska doktoranderna. Dessutom svarar 43 procent av de utländska doktoranderna – jämfört med 21 procent av de svenska – att de tror att deras möjligheter har försämrats som följd av pandemin.

Läs mer

Doktorandspegeln 2021: Forskarutbildningen under coronapandemin.
Rapport 2021:27, UKÄ.

Rättssäkerhet

UKÄ:s uppföljning inom området rättssäkerhet har fokuserat på juridiska frågor som aktualiserats med anledning av pandemin och övergången till distansundervisning. UKÄ har även undersökt om ökningen av disciplin-ärenden som noterats sedan pandemins början har haft någon koppling till distansundervisningen.

Bedömningar i rättsliga frågor kopplade till pandemin

UKÄ fick tidigt under pandemin olika juridiska frågor från både Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) och lärosätena. Frågorna gällde tolkningen av bestämmelser och hur vissa situationer borde bedömas rättsligt mot bakgrund av pandemin. UKÄ publicerade därför texter på webbplatsen med rättsliga bedömningar av vissa frågor. Texterna, som kompletterades flera gånger, var i huvudsak avsedda för pandemins mest akuta faser.

Bedömningarna avsåg framför allt hur lärosätena bör hantera brådskande ändringar av examinationsformer, inställda examinationer, brådskande förändringar av utbildningsprogram och hur lärosätena bör agera för att undvika att studenter halkar efter i utbildningen.

I början av 2022 deltog UKÄ:s generaldirektör Anders Söderholm i en presskonferens tillsammans med utbildningsminister Anna Ekström om åtgärder inom högskoleområdet kopplade till pandemin. Under presskonferensen konstaterades att lärosätena kunde och borde agera på ett så smidigt och flexibelt sätt att man i möjligaste mån undvek att studentgrupper halkade efter i utbildningen på grund av pandemin. Det kunde till exempel innebära fler eller annorlunda organiserade provtillfällen än normalt, särskilda smittskyddsåtgärder i samband med provtillfället eller, i vissa fall, ändrade examinationsformer.

Anmälningar och frågor från studenterna gällde framför allt examinationer

UKÄ tog även emot ett antal tillsynsanmälningar och frågor relaterade till pandemin från studenter. Intrycket är att de flesta frågor och anmälningar handlade om inställda examinationer, missade examinationstillfällen eller övergång mellan distans- och campusexaminationer. När det gäller de sistnämnda frågorna ifrågasatte studenter både att lärosätena hade distansexaminationer för länge och att de övergick till salstentamen för tidigt. Samma ifrågasättanden förekom även i hög utsträckning när det gäller distans- respektive campusundervisning. Som svar på frågorna

som gällde smittspridning och smittskydd hänvisade UKÄ till den information som Folkhälsomyndigheten publicerat samt informerade om att UKÄ inte kan överpröva ett lärosätes bedömningar med anledning av Folkhälsomyndighetens allmänna råd och rekommendationer. I vissa fall hänvisade UKÄ även till att det är Arbetsmiljöverket som har tillsyn över och ansvar för att hantera frågor om arbetsmiljö och att UKÄ inte uttalar sig i frågor som omfattas av en annan myndighets tillsynsansvar.

Lärosätena bör vara generösa med extra examinationstillfällen för studenter som avstått examinationer på grund av symptom

När det gäller frågan om missade examinationstillfällen på grund av att studenter haft symptom på covid-19 fattade UKÄ ett vägledande tillsynsbeslut den 25 maj 2022 (reg.nr 31-00596-21). I ärendet framkom bland annat att lärosätet erbjöd ett extra examinationstillfälle till studenter som registrerats för första gången på en av de aktuella kurserna och på grund av rekommendationer om covid-19 varken deltagit i ordinarie eller extra examinationstillfällen. Lärosätet ansåg att den avgränsning som gjorts i samband med ersättningsexaminationen var rimlig mot bakgrund av bestämmelsen i 1 kap. 4 § högskolelagen (1992:1434) om att tillgängliga resurser ska utnyttjas effektivt.

UKÄ bedömde att serviceskyldigheten i 6 § förvaltningslagen (2017:900) även aktualiserades när det gäller frågan om erbjudande av extra examinationstillfällen. UKÄ ansåg att det av förarbetena till bestämmelsen framgick att förvaltningslagens krav på smidighet och enkelhet utgår från den enskildes perspektiv. UKÄ uttalade därefter att lärosätena kunde och borde agera på ett så smidigt och flexibelt sätt att man i möjligaste mån undvek att studentgrupper halkade efter i utbildningen på grund av pandemin, till exempel genom fler eller annorlunda organiserade provtillfällen än normalt.

Av utredningen framgick att 2 studenter fick ett extra examinationstillfälle, men åtminstone 16 studenter kunde inte fortsätta sina studier på nästa termin. UKÄ bedömde att detta inte kunde anses vara i enlighet med kravet i 6 § förvaltningslagen på att myndigheterna ska vara serviceinriktade och på ett smidigt och enkelt sätt ge den hjälp som krävs för att enskilda ska kunna ta tillvara sina intressen.

När det gällde kraven i 1 kap. 4 § högskolelagen bedömde UKÄ att det ur samhällets perspektiv inte var effektiv resursanvändning om ett lärosäte inte agerade för att undvika att många studenter på grund av externa faktorer hamnar efter med studierna och tvingas göra uppehåll i utbildningen. UKÄ konstaterade att lärosätena har ett ansvar för en effektiv genomströmning av studenterna i utbildningarna och har möjlighet att omfördela sina resurser. UKÄ ansåg att frågan om effektiv resursanvändning därför inte bara borde ha setts ur den enskilda institutionens perspektiv, utan den skulle också ha bedömts i ett större sammanhang.

UKÄ ansåg att det inte hade varit oförenligt med 1 kap. 4 § HL att erbjuda fler studenter en extra examination. UKÄ utgick från att lärosätet beaktar UKÄ:s uttalanden vid planeringen av extra examinationstillfällena.

Lärosätena genomförde digitala examinationer på olika sätt

Under pandemins gång fick UKÄ indikationer på att ett område som var särskilt problematiskt för lärosätena var övergången till digital examination. Med anledning av detta arrangerade UKÄ i januari 2021 ett dialogseminarium för högskolesektorn om rättssäkerhetsfrågor i samband med digitala examinationer under pandemin.

Under seminariet framkom att det fanns skillnader mellan lärosätena i hur de använde digitala examinationer. Flera lärosäten saknade riktlinjer för övervakning och det fanns en variation i hur de riktlinjer som tagits fram på de andra lärosätena såg ut. Flera lärosäten efterlyste en nationell tolkning och samordning av området digital examination.

Integritetsskyddsmyndigheten (IMY) höll en presentation om GDPR i utbildningsverksamhet. Presentationen handlade bland annat om vad man bör tänka på vid digital undervisning och examination. IMY pekade på möjligheterna att begära förhandssamråd med myndigheten inför en tilltänkt personuppgiftsbehandling. I samband med presentationen diskuterades om det fanns behov av ytterligare rättsligt stöd för att behandla personuppgifter vid examination på distans. Det konstaterades att det i första hand är lärosätena som tar dessa frågor vidare.

Digitala examinationer behandlades också på UKÄ:s rättssäkerhetskonferens i oktober 2021, när SUHF redogjorde för sina rekommendationer om digital examination på distans med stöd av realtidsströmning. UKÄ hade lämnat synpunkter på ett utkast till rekommendationerna innan de fastställdes.

Fusk och disciplinärenden

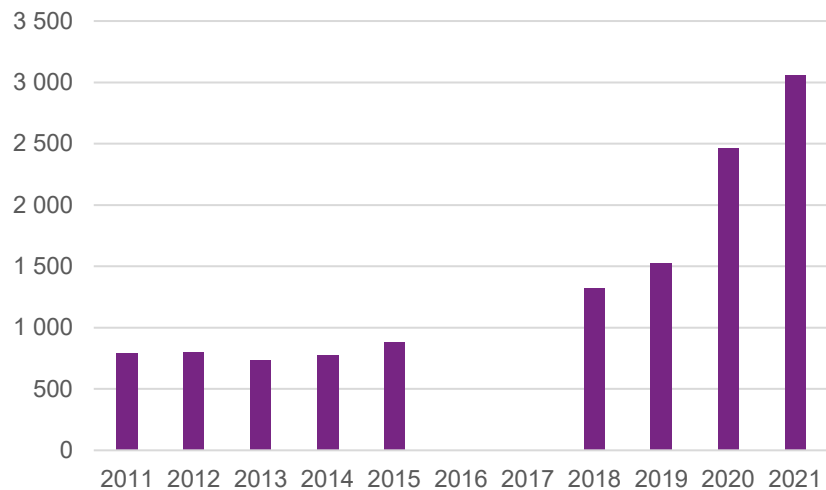
UKÄ samlar sedan många år in uppgifter och sammanställer statistik om de disciplinärenden och disciplinåtgärder enligt 10 kap. högskoleförordningen (1993:100) som universitet och högskolor har beslutat om. Som ett led i arbetet med regeringsuppdraget om pandemins konsekvenser för högskolans verksamhet ställde UKÄ särskilda frågor om disciplinärenden under pandemin avseende 2020 och 2021. UKÄ bad lärosätena svara på om de har sett en ökning av antalet disciplinärenden på grund av pandemin, vad orsakerna till ökningen kan vara och vilka åtgärder som man bedömde var viktigast för att motverka ökningen.

UKÄ avser att även ställa frågor om disciplinärenden för 2022.

Fördubbling av disciplinärenden under pandemin

UKÄ:s särskilda frågor till lärosätena visade att det har skett en betydande ökning av antalet disciplinärenden under pandemin. Under 2019 var totalt 1 530 studenter vid landets universitet och högskolor föremål för en disciplinär åtgärd. Motsvarande siffra för 2020 och 2021 var 2 470 respektive 3 060. Det ger en ökning med drygt 60 procent under 2020, och sammantaget har antalet studenter som varit föremål för disciplinåtgärd fördubblats mellan 2019 och 2021.

Figur 5.1. Antal disciplinärenden 2011–2015 och 2018–2021.

Den vanligaste orsaken till att studenter blev föremål för disciplinåtgärder har under alla år som UKÄ samlat in uppgifter varit plagiering. Det har också varit fallet under pandemin. Under 2020 blev 1 330 studenter föremål för disciplinåtgärd med anledning av plagiering (54 procent av alla ärenden) och motsvarande siffra för 2021 var 1 870 studenter (61 procent av alla ärenden).

Otillåtet samarbete ökade mest

Under pandemin är det dock framför allt det otillåtna samarbetet som har ökat mycket kraftigt. Under 2019 var antalet disciplinåtgärder med anledning av otillåtet samarbete 144. Motsvarande siffror för 2020 och 2021 var 763 respektive 865. Sammantaget ökade antalet fall av otillåtet samarbete med 500 procent mellan 2019 och 2021. Sett till det totala antalet ärenden har andelen disciplinåtgärder med anledning av otillåtet samarbete ökat från 9 till 28 procent.

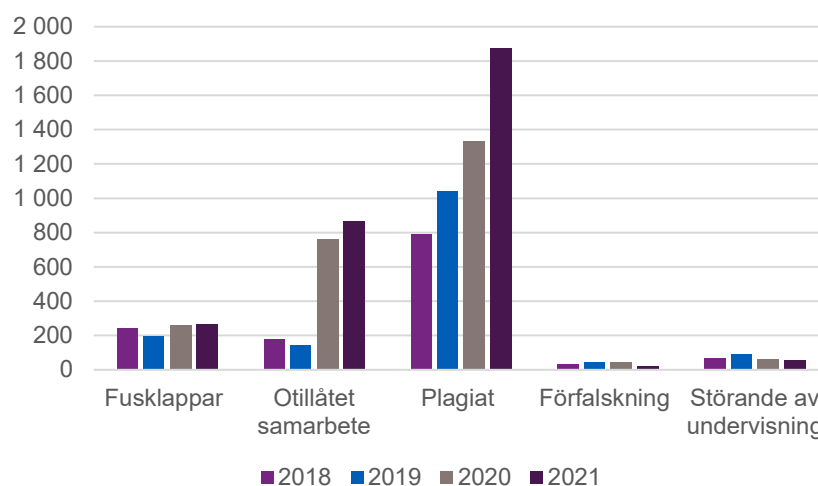
Har det funnits en pandemieffekt?

I kartläggningen avseende 2020 uppgav 25 av 33 lärosäten att de såg en ökning av antalet disciplinärenden som de bedömde berodde på pandemin. Den orsak som lärosätena pekade på var att ökningen skedde i samband med övergången till distansundervisning och digitala examinationer samt hemtentamen. Resterande åtta lärosäten bedömde att någon ökning

inte hade skett eller att det var svårt att se att antalet ärenden hade ökat på grund av pandemin.

För 2021 framförde cirka hälften av lärosätena att de sett en fortsatt ökning av antalet disciplinärenden. En tredjedel av lärosätena uppgav att ärendemängden låg på samma nivå som året innan. Några lärosäten redovisade ett minskat antal ärenden.

Figur 5.2. Antal disciplinärenden per kategori 2018–2021.

Orsakerna till ökningarna

Lärosätena bedömde i kartläggningen för 2020 att den grundläggande orsaken till ökningen av antalet disciplinärenden var övergången från campusundervisning till distansundervisning. En bidragande orsak till ökningen av disciplinärendena bedömdes också vara att informationen och kommunikationen om de regler som gäller för digitala examinationer inte var tillräckligt tydlig. Detta var något som inte hade hunnits med i samband med den snabba omställningen under våren 2020.

Bland orsakerna till det stora antalet disciplinärenden under 2021 nämndes, i likhet med året innan, övergången till distansundervisning och svårigheter i anpassningen till digitala examinationer. Några lärosäten uppgav också att kontrollerna vid examinationer hade blivit bättre, vilket medfört att det även blivit lättare att upptäcka misstänkta fall av fusk. De lärosäten som redovisade ett oförändrat eller minskat antal disciplinärenden bedömde att möjliga orsaker till detta kunde vara bland annat anpassningar och förbättringar av examinationerna. Många lärosäten, även de som rapporterat fler disciplinärenden, uppgav att den återgång till undervisning och examination på campus som inleddes hösten 2021 bidrog till ett minskat antal disciplinärenden.

Vad kan göras för att motverka fusk?

I svaren för 2020 angav lärosätena att de viktigaste åtgärderna för att motverka det ökade antalet disciplinärenden var att

- anpassa tentamina så att de lämpar sig för digitala examinationer och hemtentamina
- förbättra och förtydliga informationen till studenterna och examinatorena om regler och förutsättningar vid examination på distans
- ta fram effektiva verktyg för datorbaserad examination och nya bättre anpassade system för övervakning av digitala examinationer.

Av lärosätenas svar framgick att pågick ett arbete med bland annat anpassningar av tentamina till digitala examinationer.

I kartläggningen för 2021 framgick även av flera lärosätens svar att de under 2022 planerade utbildningar för både undervisande och administrativ personal i frågor om fusk och handläggningen av ärenden om misstänkta disciplinära förseelser.

Överklagade antagningsärenden

UKÄ är värmyndighet för Överklagandenämnden för högskolan (ÖNH) som bland annat prövar lärosätens beslut om att en sökande inte uppfyller kraven på behörighet för att bli antagen till utbildning på grundnivå eller avancerad nivå (antagningsärenden).

Antalet inkomna ärenden till Överklagandenämnden för högskolan ökade markant från 2 208 under 2019 till 3 053 under 2020. Den totala ökningen var alltså 845 ärenden. Ökningen kan i sin helhet hänföras till antagningsärendena som ökade från 1 655 till 2 523 ärenden under samma period, det vill säga med totalt 868 ärenden.

Mellan 2020 och 2021 ökade det totala antalet inkomna ärenden ytterligare med 388 till 3 441 ärenden. Även under den perioden stod antagningsärendena för hela ökningen. De ökade med 448 ärenden till totalt 2 971 ärenden.

Det fjärde kvartalet 2021 och det första kvartalet 2022 märktes en nedgång av antalet antagningsärenden jämfört med samma period året innan. Under andra kvartalet 2022 – som i huvudsak avser antagningen av internationella sökande – noterades en uppgång jämfört med motsvarande period 2021. Under tredje kvartalet 2022 hade ÖNH förväntat sig en nedgång av antalet ärenden, på motsvarande sätt som under första kvartalet 2022. Den nedgången uteblev.

Varför har antagningsärendena ökat?

ÖNH har räknat med att ökningen av antalet överklaganden av antagningsbeslut under de senaste åren är relaterad till pandemin som har inneburit ett ökat intresse för högre studier.

Mellan höstterminerna 2019 och 2020 ökade antalet sökande utan tidigare högskoleerfarenhet med 15 procent. En viss ökning skedde också till höstterminen 2021. Till vårterminen 2022 minskade antalet sökande jämfört med vårterminen 2021, men intresset för att söka sig till högskolan var fortfarande på en hög nivå jämfört med före pandemin. Till höstterminen 2022 minskade antalet sökande utan tidigare högskoleerfarenhet med 11 procent jämfört med höstterminen innan. Men antalet sökande är fortfarande något högre än före pandemin.

Ytterligare ett skäl till att antalet överklagade antagningsärenden har ökat är enligt ÖNH att UHR, som ansvarar för att samordna antagningen till högskolan, i slutet av 2020 lade upp en överklagandeblankett på sin webbplats. Det går inte att utesluta att de förenklade möjligheterna till att överklaga har bidragit till ökningen av antalet ärenden.

Läs mer

UKÄ:s dialogseminarium den 27 januari 2021 – Rättssäkerhetsfrågor i samband med digitala examinationer under pandemin. PM, 2021-03-16, UKÄ.

Disciplinärenden 2019 och 2020 vid universitet och högskolor. Rapport 2021:8, UKÄ.

Disciplinärenden 2021 vid universitet och högskolor. Rapport 2022:3, UKÄ.

Ärendeutvecklingen i Överklagandenämnden under pandemin. Rapport, 2021-11-10, UKÄ.

Studie- och arbetsmiljö

Den huvudsakliga arbetsplatsen under pandemin blev under lång tid hemmet för många av dem som är verksamma vid landets universitet och högskolor – både studenter och doktorander samt lärare och övriga anställda. Samtidigt som många har upplevt fördelar med hemarbete och ett minskat pendlande har situationen också lett till negativa konsekvenser. Flera undersökningar visar att både den fysiska och den psykosociala arbetsmiljön har försämrats.

Det råder samstämmighet mellan lärare, doktorander och studenter om att man har saknat kontakten med kollegor och studiekamrater. En rad undersökningar visar också på ökad stress och oro hos studenter och anställda.

För att studera pandemins konsekvenser för studenter och doktorander genomförde UKÄ under pandemin två större enkätundersökningar, student- och doktorandspegeln, med frågor som bland annat berörde studie- och arbetsmiljö. UKÄ har även gjort sammanställningar av lärosätenas och studentkårernas egna undersökningar på området.

Arbetsmiljön under pandemin

En förutsättning för att kunna arbeta och studera är en fullgod fysisk arbetsmiljö. Det ställer bland annat krav på den faktiska arbetsplatsen och tekniska redskap som datorer och programvaror.

Personalen nöjd med sin fysiska arbetsmiljö

Den största delen av högskolans personal som besvarat undersökningarna uppger att de har haft en funktionell fysisk arbetsmiljö, tillräcklig internetuppkoppling, datorskärm och annan utrustning som behövs i arbetet. Samtidigt som tekniska problem har inverkat negativt på arbetet, menade personalen att de var nöjda med det tekniska stöd de kunde få från sin arbetsgivare. Det framgår av UKÄ:s sammanställning av lärosätenas undersökningar om personalens arbetsmiljö under pandemin.

Knappt hälften av studenterna hade bra studiemiljö

Studenterna ger en mer delad bild av hur deras arbetsmiljö sett ut under pandemin. I vissa undersökningar, till exempel rapporten om omställning till distansundervisning som följde av pandemin, uttryckte studenterna att de var nöjda med de tekniska förutsättningar de hade i sin studiemiljö hemma. Men i andra, till exempel den sammanställning av lärosätenas undersökningar om studenternas studiemiljö och hälsa efter omställning-

en till distansutbildning som UKÄ gjort, uppger många att de saknat teknisk utrustning, att viss programvara enbart funnits tillgänglig på datorer i stängda lärosalar på campus eller att de hade för svag internetuppkoppling.

Vissa studentgrupper hade särskilda problem med att få en god studiemiljö hemma och omställningen har därmed blottat ojämlikheter. Tidigare kunde lärosätenas lokaler kompensera för skillnader i livssituation och resurser mellan studenterna. Omställningen till undervisning på distans bidrog därför till ökade skillnader mellan studenter med olika förutsättningar att bedriva studier i hemmet. Det här berörs bland annat i UKÄ:s sammanställning av lärosätenas undersökningar om studenternas studiemiljö och hälsa efter omställningen till distansutbildning.

Enligt UKÄ:s undersökningar var studenter inom konstnärliga utbildningar en grupp som ofta saknade de nödvändiga resurserna som krävdes för att genomföra utbildningen hemma.

I doktorandspegeln ingick en fråga om arbetsutrustning för hemarbete under pandemin. En majoritet av doktoranderna (56 procent) som besvarade enkäten var antingen mycket nöjda eller ganska nöjda med hur lärosätet erbjudit arbetsutrustning för hemarbete, exempelvis bord, stol och datorutrustning. En stor grupp (37 procent) var samtidigt ganska eller mycket missnöjd. Hälften av doktoranderna (51 procent) uppgav att bland annat platsbrist och dålig ergonomi hemma väsentligt hindrat dem från att genomföra forskarutbildning på distans under pandemin.

Studenter och doktorander med funktionsnedsättning

En studentgrupp som kan ha upplevt särskilda svårigheter var studenter med funktionsnedsättning i studiesituationen. Resultaten från studentspiegeln visar att en stor grupp upplevt att universitetet eller högskolan har gett dem det stöd de behövt under pandemin utifrån deras funktionsnedsättning – 41 procent uppger att de fått det helt eller till största delen och 29 procent till viss del. En betydande grupp (19 procent) svarade däremot att de inte alls fått det stöd de behövt. Fler män än kvinnor uppger att de fått det stöd de behöver under pandemin utifrån sin funktionsnedsättning.

En snarlik fråga ställdes till studerande i utbildning på forskarnivå i doktorandspegeln. Bland doktoranderna uppgav 44 procent att de helt eller till stor del fått det stöd från lärosätet som de sökt under pandemin utifrån sin funktionsnedsättning och 38 procent svarade att de fått det till viss del. Också bland doktoranderna svarade en betydande grupp (16 procent) att de inte alls fått det. Eftersom relativt få doktorander berördes av frågan går det inte att jämföra hur kvinnor och män har svarat.

Svårt att få studiero och arbetsro hemma

Den psykosociala arbetsmiljön är lika viktig som den fysiska arbetsmiljön. Både studenter och personal uppger i undersökningar att det varit svårt att få arbets- eller studiero hemma. I doktorandspegeln uppger en femtedel av doktoranderna (22 procent) att hemmavarande barn eller andra familjemedlemmar väsentligen hindrat dem från att genomföra forskarutbildning på distans.

Många studenter uppger att de upplevt svårigheter att behålla koncentrationen under längre stunder framför datorskärmen. Det kommer också till uttryck i svårigheter att hålla studiemotivationen uppe mer generellt. En majoritet av studenterna som besvarat studentspeglens instämde helt eller delvis i påståendet att undervisning på distans varit mindre motiverande.

Studie- och arbetsmiljön i Norge och Finland

Undersökningar om studie- och arbetsmiljön vid universitet och högskolor har gjorts i flera olika länder. I Norge visar en undersökning gjord av NIFU att studenter och lärare på olika sätt hindrats av pandemin. Studenternas problem var ofta relaterade till studieplatsen och bristande infrastruktur, medan lärarna dessutom upplevde bristande digital kompetens och svårigheter kopplade till ansvar för hemmavarande barn. Långt ifrån alla studenter i Norge hade under pandemin tillgång till en god studieplats hemma och var femte student menade att de helt saknade studieplats. Samtidigt uppgav hälften av lärarna att de saknade en god arbetsplats.

I Finland menade en fjärdedel av lärosätena att den varierade tillgången till och kvaliteten på studenternas tekniska utrustning varit en utmaning för att säkerställa en jämlik undervisningssituation. Vissa lärosäten hanterade detta genom att erbjuda studenter att låna utrustning från lärosätet. Vidare menade de finska lärosätena att studenter med särskilda behov eller funktionsnedsättning behövde extra stöd för att inte hindras under omställningen.

I Norge visade en annan undersökning genomförd av NOKUT att studenterna saknade den sociala studiemiljön i samma utsträckning som i Sverige. Men en lägre andel studenter i Norge kände sig mer ensamma under pandemin. Det kan bero på att undersökningen genomfördes i ett tidigare skede under pandemin.

Läs mer i *Et akademisk annerledesår: Konsekvenser og håndtering av koronapandemien ved norske universiteter og høyskoler*. Rapport 2021:9, Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU); *Equality and Participation in Education – an overview of national evaluations*. Sammanfattningar 18:2021, Nationella centret för utbildningsutvärdering (Karvi/FINEEC); *Studiebarometret 2021 – Hovedtendenser*. Rapport 1-2022, Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen – NOKUT.

Det finns en samstämmighet mellan studenter och personal när det kommer till det minskade pendlandet till lärosätet, som många har upplevt som positivt. En del studenter uppger att det minskade behovet av resande tillsammans med en mer flexibel studiesituation, med mer undervisningsmaterial tillgängligt online, har möjliggjort mer effektiva studier. Det framgår av UKÄ:s sammanställning av lärosätenas undersökningar om studenternas studiemiljö och hälsa efter omställningen till distansundervisning. Inspelade föreläsningar innebar för vissa studenter med funktionsnedsättning en förbättrad studiesituation – dels eftersom de kunde titta på föreläsningen flera gånger, dels eftersom störningsmoment i campusmiljön försvann.

Ökad arbetsbelastning

Arbetsbelastningen ökade under pandemin för många i högskolans personal och det gäller också studenterna. För den undervisande personalen tog det extra tid att i inledningen av pandemin planera och genomföra ett nytt upplägg för utbildningen och att kommunicera med studenter och kollegor om hur kurserna och examinationerna skulle genomföras. Det framgår av bland annat av UKÄ:s sammanställning av lärosätenas undersökningar om personalens arbetsmiljö under pandemin. I de fall arbetsbelastningen minskade uppger studenterna att det berodde på inställda utbildningsmoment, att seminariediskussionerna blivit kortare eller att läsanvisningarna blivit tydligare.

Omkring hälften (53 procent) av studenterna som besvarade studentspiegeln instämde helt eller till stor del i påståendet att det varit svårare att strukturera studietiden under pandemin. Också bland doktoranderna uppgav närmare hälften (45 procent) att det hade blivit svårare än innan pandemin att strukturera studietiden.

Nästan alla saknade den sociala miljön på campus

Omställningen till distansundervisning innebar för majoriteten av studenterna som besvarade studentspiegeln en försämring av deras studiemiljö. Ett område som tydligt försämrats var den sociala sammanhållningen och kontakten mellan studenterna. En majoritet av studenterna (62 procent) instämmer helt eller stor del i påståendet att de känt sig mer ensamma under pandemin.

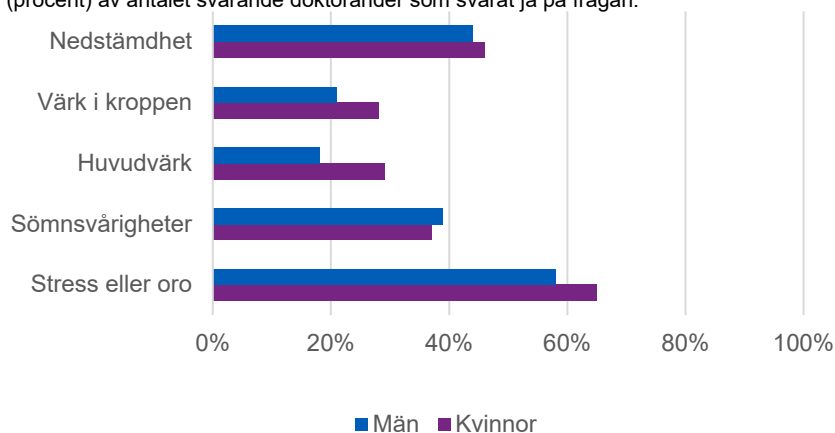
Att många studenter saknar den sociala miljön och kontakterna med studiekamrater framgår tydligt av studentspiegeln. En stor majoritet (78 procent) av studenterna som besvarat undersökningen instämmer helt eller till stor del i påståendet att de saknar den sociala studiemiljön. Endast 9 procent instämmer till liten del eller inte alls. Bland doktoranderna som besvarat doktorandspiegeln uppgav de allra flesta (89 procent) att de mycket eller i någon mån saknat den sociala delen av forskarutbildningen under pandemin.

Upplevelse av ökad stress och oro

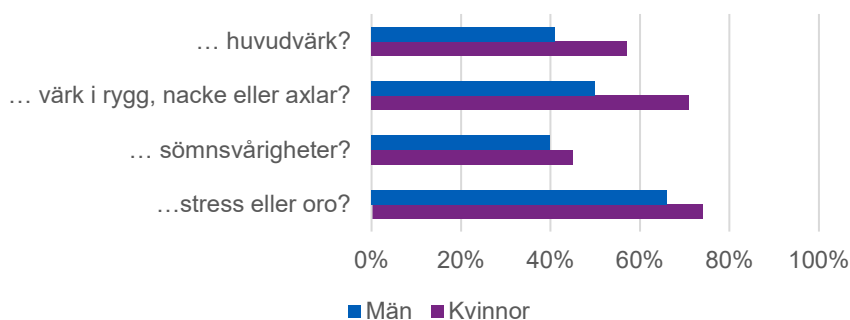
Flera undersökningar, bland annat UKÄ:s sammanställning av lärosätternas undersökningar om personalens arbetsmiljö under pandemin, pekar på en ökad nivå av stress och en ökad arbetsbörda.

Liknande resultat har framkommit i undersökningar riktade till studenter och doktorander. En majoritet av studenterna (71 procent) och doktoranderna (61 procent) som besvarat UKÄ:s enkätundersökningar uppger att de under pandemin upplevt en ökad nivå av stress och oro. Stora andelar av studenterna (43 procent) och doktoranderna (38 procent) menade dessutom att de på grund av pandemin fått sömnsvårigheter.

Figur 6.1. Har du upplevt en ökning av nedanstående hälsobesvär under pandemin? Andel (procent) av antalet svarande doktorander som svarat ja på frågan.

Figur 6.2. Har du på grund av pandemin upplevt mer... Andel (procent) av antalet svarande studenter som svarat ja på frågan.

En majoritet av studenterna (62 procent) och en ännu större andel av doktoranderna (70 procent) uppger att de haft mer problem med värk i bland annat rygg, nacke och axlar, ögonproblem och huvudvärk.

Studenterna har också känt oro för framtiden och för hur omställningen skulle påverka deras studier, ekonomiska situation och karriärmöjligheter. I studentspeglin instämmer 50 procent i påståendet att pandemin gjort dem mer oroliga för framtiden. Ett mer utvecklat resonemang om doktoranderna och deras oro för framtiden finns i kapitlet om forskarutbildningen.

Studiesituationen för studenter med psykiska besvär

Universitets- och högskolerådet (UHR) har låtit genomföra en intervjustudie för att fördjupa kunskapen om hur studenter med psykiska besvär upplevt sin studiesituation under pandemin.

De psykiska besvären bland studenterna var främst relaterade till studiesituationen. Förändringarna under pandemin hade i vissa fall underlättat studiesituationen och i andra fall försvårat den. För studenter med psykiska besvär kunde det exempelvis vara enklare att delta i digitala studieaktiviteter även de dagar de inte mår bra, vilket gjorde att kursmoment inte behövde skjutas upp. En minskad förutsägbarhet kring kursmoment och minskade möjligheter till avstämning med kurskamrater och lärare skapade samtidigt osäkerhet och ökad stress.

Läs mer i *Studiesituationen för studenter med psykiska besvär: Fördjupande beskrivning utifrån en intervjustudie*. Rapport 2022:7, UHR.

Förseningar i utbildningen

Det fanns en oro att övergången till distansundervisning skulle leda till förseningar i utbildningen, mot bakgrund av de svårigheterna att upprätthålla motivation, fokus och engagemang för studierna som många studenter upplevt.

De flesta studenterna har hållit studietakten

Flera undersökningar som genomförts under pandemin berör på olika sätt den här frågan. En majoritet (76 procent) av dem som besvarat studentspeglens uppgav att de inte trodde att de skulle bli försenade i sina studier på grund av omställningen till distansundervisning. Det ligger också i linje med UKÄ:s undersökningar av genomströmning under pandemin, som genomgående visar på små förändringar.

UKÄ:s undersökningar visar också på små skillnader i hur prestationsgrad och avhopp har utvecklats mellan studentgrupper med olika social och nationell bakgrund. Samtidigt tyder resultaten från andra undersökningar som UKÄ har genomfört på att de snabba förändringarna i undervisning och examination kan ha försvårat situationen för en del studenter med funktionsnedsättning. Exempelvis hade digitala examinationer inte anpassats tillräckligt utifrån behoven hos studenter med funktionsnedsättning i studiesituationen. Det framgår av UKÄ:s sammanställning av lärosätenas undersökningar om studenternas studiemiljö och hälsa efter omställningen.

Som vi sett har en majoritet av doktoranderna behövt ställa in eller senarelägga moment i sin forskarutbildning och många har följt sin individuella studieplan i långsammare takt. Men fortfarande är det för

tidigt att säga hur genomströmningen i forskarutbildningen kommer att påverkas av detta.

Norsk undersökning om social bakgrund och förseningar i studier

Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU) har undersökt pandemins konsekvenser för universitet och högskolor i Norge. Undersökningen visar att de flesta studenter inte trodde att de skulle bli försenade på grund av pandemin. Det var vanligare att studenter på utbildningar med praktiska inslag var osäkra på sin studieprogression.

Undersökningen visade också på ett samband mellan studenternas sociala bakgrund och om de trodde att de skulle bli försenade i sina studier på grund av pandemin. En större andel studenter med högutbildade föräldrar svarade att de inte trodde att de skulle bli försenade. Studenter vars föräldrars högsta utbildning är grundskola eller okänd svarade i större utsträckning att de trodde att de skulle bli försenade med en termin eller mer, eller att de inte kunde bedöma om de skulle bli försenade.

Läs mer i *Et akademisk annerledesår: Konsekvenser og håndtering av koronapandemien ved norske universiteter og høyskoler*. Rapport 2021:9, Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU).

Läs mer

Genomströmning i högskolan under coronapandemin – studenternas prestationsgrad. PM, 2021-03-09, UKÄ.

Studenternas studiemiljö och hälsa efter omställningen till distansutbildning vårterminen 2020. PM, 2021-03-15, UKÄ.

Personalens arbetsmiljö under coronapandemin – observationer från några lärosäten. PM, 2021-03-05, UKÄ.

Planering och genomförande av undervisning i en pandemi. En fallstudie av tio kurser på grundnivå. Rapport 2021:33, UKÄ.

Omställningen till distansundervisning som följd av coronapandemin. En sammanställning av lärosätenas och studentkårens egna kartläggningar och analyser. Rapport 2021:5, UKÄ.

Doktorandspegeln 2021. Doktorandernas upplevelser av att genomföra forskarutbildningen under coronapandemin. Rapport 2021:27, UKÄ.

Studentspegeln 2021. Studenters upplevelser av att studera under coronapandemin. Rapport 2021:37, UKÄ.

Internationalisering och studentmobilitet

Redan tidigt stod det klart att pandemin skulle påverka studentmobiliteten på ett genomgripande sätt. När länder under våren 2020 stängde sina gränser och beslutade om kraftfulla restriktioner och karantän för inresande, hindrades det globala flödet av människor över världen. Det påverkade även den internationella studentmobiliteten och internationaliseringsarbetet vid de svenska lärosätena.

Beslut och insatser

Internationaliseringen av verksamheten vid universitet och högskolor samt den internationella studentmobiliteten påverkas inte enbart av beslut som fattas nationellt, utan också av beslut och insatser i andra länder och från internationella organisationer. Några av de viktigaste besluten och insatserna nationellt och internationellt som påverkat svenska lärosäten sammanfattas i tabell 7.1.

Tabell 7.1. Några beslut och insatser med konsekvenser för internationalisering och studentmobilitet under perioden 2020–2021.

Tidpunkt	Beslut och insatser
April 2020	Regeringen fattar beslut om att studenter som bedriver utlandsstudier får möjlighet att behålla studiemedel vid ledighet som har samband med spridning av sjukdomen covid-19. Gäller retroaktivt från den 1 januari 2020 och för utlandsstuderande till den 1 juli 2022. ¹⁰
Fr.o.m. höstterminen 2020	Lärosätena kan ansöka hos UHR om ersättning för kostnader som uppkommit på grund av så kallad force majeure när Erasmus+-utbyten helt eller delvis inte kunnat genomföras på grund av pandemin. Föregicks av ett beslut av EU-kommissionen.
Våren 2021	Migrationsverket inför ett särskilt, tillfälligt, undantag som tillåter uppehållstillstånd för vissa distansstudier. Migrationsverket beslutar också om ett undantag från kravet på heltidsstudier under sommarmånaderna 2021.
1 juli 2021	Kammarkollegiets ändring i villkoren börjar gälla för samlingsförsäkringen för utresande utbytesstudenter. Det innebär att försäkringen inte längre omfattar utbytesvistelser i länder dit UD avråder från alla resor.

¹⁰ Förordning (2020:201) om studiestöd vid spridning av viss smitta och förordning (2022:232) om ändring i förordningen (2020:201) om studiestöd vid spridning av viss smitta.

Ett viktigt beslut var när Världshälsoorganisationen (WHO) deklarerade att covid-19 var en pandemi. Det utlöste en kedjereaktion över världen som fick stora konsekvenser för studentmobiliteten och för lärosätenas arbete med internationalisering.

Migrationsverket ger vanligtvis bara uppehållstillstånd för studier som kräver minst 50 procents närvaro på campus. I och med att lärosätena ställde om campusundervisningen till distans på grund av pandemirestriktionerna ändrades därmed också en av grundförutsättningarna för uppehållstillstånd. Migrationsverket införde våren 2021 därför ett tillfälligt undantag som gällde uppehållstillstånd för distansutbildning. Det omfattade bara utbildningar som ursprungligen skulle ha getts på campus, men som på grund av pandemin helt eller delvis genomfördes på distans.

Lärosätenas arbete med studentmobiliteten under pandemin

Under september 2021 intervjuade UKÄ personal som arbetar med studentmobilitet vid sex lärosäten om deras erfarenheter under pandemin.¹¹ Huvudsyftet var att komplettera statistiken med kvalitativa uppgifter för att öka förståelsen av det som hände under pandemin.

Tydligt är att långt färre studenter reste till och från svenska lärosäten under pandemin jämfört med ett normalår. Lärosätena uppgav i intervjuerna att pandemin fick ett omedelbart genomslag på studentmobiliteten, redan vårterminen 2020, men i den officiella statistiken syns påverkan först läsåret 2020/21. Båda källorna visar dock att de studenter som ordnar sina studier på egen hand, freemover-studenterna, fortsatte att komma under pandemin. Däremot var de inresande och utresande utbytesstudenterna betydligt färre än vanligt.

Intervjuerna visar att pandemin har inneburit ett betydande merarbete för lärosätenas internationellt studentorienterade verksamhet. Den har också lett till verksamhetsutveckling, inte minst digital utveckling. Det handlar till exempel om att använda digitala verktyg för att förbereda inresande och utresande studenter inför sin vistelse och digitalt psykosocialt stöd från studenthälsovården.

Den oförutsägbara situationen krävde flexibilitet

Flera av de intervjuade på lärosätena beskrev olika faser i mobilitetsarbetet under pandemin, där vårterminen 2020 var den akuta fasen. Då var oförutsägbarhet, flexibilitet och snabb problemlösning det normala i en verksamhet som vanligtvis har långa ställtider. Betydligt mer kom-

¹¹ Uppsala universitet, Lunds universitet, Umeå universitet, Kungl. Tekniska högskolan (KTH), Högskolan Dalarna och Stiftelsen Högskolan i Jönköping.

munikation och informationsinsatser än vanligt krävdes av de internationella kontoren (eller liknande funktioner) på lärosätena i ett läge när mycket var osäkert. Omvärldsbevakningen intensifierades. Frågor kom från både studenter och olika delar av lärosätets organisation.

I stort sett alla intervjuade berättade också att internationella partneruniversitet hörde av sig med frågor om vilka planer de svenska lärosätena hade för undervisning, resor, karantän et cetera. En del partneruniversitet, till exempel i Singapore, kallade hem sina studenter och pausade snabbt utbytesavtalen. Flera lärosäten beskrev också svårigheter att få tydliga svar och vägledning från en del myndigheter, vilket innebar ytterligare utmaningar för verksamheten.

Lärosätena höll i gång studentutbytena även under pandemin

En del svenska studenter som hade åkt ut i början av vårterminen 2020 valde att komma tillbaka till Sverige när pandemins påverkan blev tydlig i mottagarländerna. De flesta studenter som återvände kunde enligt lärosätena slutföra sina kurser digitalt. Även de inresande studenterna som åkte hem fick möjlighet att avsluta sina kurser på distans. Samtidigt höll lärosätena öppet för inresande freemover-studenter som ville studera på plats i Sverige.

När utbytesplatser ställdes in vid partneruniversitet, främst i utomeuropeiska länder, lade lärosätena ner mycket tid på att förhandla fram fler platser vid partneruniversitet i Europa. De försökte också göra det möjligt för utresande studenter att flytta utresan till en annan termin.

Många särskilda insatser för inresande studenter

Flera av lärosätena uppgav att avgiftsskyldiga studenter gick samman hösten 2020 för att uttrycka sitt missnöje med den covidanpassade utbildningen. De skrev ett öppet brev riktat till lärosätena och andra myndigheter och begärde avgiftslättnader. Lärosätena uppgav att de hanterade situationen framför allt genom att försöka hitta extra medel för stipendier till studenter vars ekonomiska situation förändrats markant under studietiden – vilket några lyckades med – och genom kommunikation om bland annat hur studieavgifternas nivåer bestäms i Sverige. Samtliga sex lärosäten uppgav att de har återbetalat fler studieavgifter under pandemin än under ett normalår.

Ett tydligt resultat i studentspeglarna, som stämmer överens med lärosätenas erfarenheter, är att inresande studenter i betydligt högre grad än övriga studenter upplevt ökad ensamhet under pandemin. De har också i högre grad rapporterat ökad stress och oro. Lärosätena uppgav att de, ibland tillsammans med studentkårerna, genomfört många olika covidsäkrade insatser för att minska de inresande studenternas ensamhet, förebygga

psykisk ohälsa och erbjuda ett visst mått av socialt studentliv även under pandemin.

Fortsatta pandemieffekter höstterminen 2021

De intervjuade vid lärosätena uppgav att pandemin fortsatte att påverka den internationella studentmobiliteten under höstterminen 2021. Till exempel var en del av de utomeuropeiska avtalen fortfarande pausade av partnerlärosäten och en del länders gränser stängda. Det innebär att inresande studenter från dessa länder inte kom som vanligt och att de utresande utbytesstudenterna inte kunde åka ut som vanligt. En del svenska ambassader fortsatte att vara stängda, vilket försvårade för antagna inresande studenter som skulle ansöka om visum och uppehållstillstånd. I Stockholm tog den amerikanska ambassaden inte emot ansökningar om studentvisum.

Statistik om studentmobilitet

Det går att se två parallella utvecklingsspår för studentmobiliteten under pandemin. I första hand påverkades den internationella mobiliteten för utbytesstudenter, det vill säga de som deltar i utbytesprogram via avtal som deras lärosäte ingått med andra lärosäten. Omfattningen av utbytesverksamheten minskade kraftigt under pandemin. Däremot påverkades i förvånansvärt liten utsträckning mobiliteten för de studenter som ordnar sina utlandsstudier på egen hand, så kallade freemover-studenter.

Både den utresande och den inresande studentmobiliteten påverkades negativt av pandemin, men minskningen av antalet utresande studenter var större än minskningen av antalet inresande studenter till svenska universitet och högskolor. De senaste uppgifterna, för läsåret 2021/22, visar också att återhämtningen gått snabbare bland inresande än utresande studenter. Antalet inresande studenter var till och med fler 2021/22 än läsåret innan pandemin. Samtidigt är antalet utresande studenter fortfarande lägre än innan pandemin. Undantaget är utresande utbytesstudenter inom EU-programmen som var fler 2021/22 än läsåret innan pandemin.

Könsfördelningen förändrades inte när studentmobiliteten begränsades under pandemin, varken bland utresande eller inresande studenter. Både innan pandemin och under läsåret 2020/21 var 53 procent av de inresande studenterna kvinnor och 47 procent var män. Också bland de utresande studenter var könsfördelningen oförändrad – 59 procent kvinnor och 41 procent män.

Viss eftersläpning i statistiken

För att undersöka förändringarna i studentmobiliteten har UKÄ använt uppgifter för läsåret före pandemin, 2018/19, och jämfört med uppgifter för 2020/21, ett läsår som i sin helhet påverkades av pandemin.

Att det mellanliggande läsåret, 2019/20, inte ingår i jämförelsen beror på att pandemins effekter då bara syns marginellt i statistiken. En förklaring till det kan vara att många studenter avbröt sina utbyten och åkte hem mitt under vårterminen, vilket inte syns i statistiken. Men det kan också bero på att studenter fortsatte att läsa sina kurser, men på distans.

För att undersöka om det pågår en återhämtning i den internationella studentmobiliteten, har vi även tagit med tillgängliga läsårsuppgifter för 2021/22.

Tabell 7.2. Inresande och utresande studenter läsåren 2018/19, 2020/21 och 2021/22. Uppgifterna är avrundade till närmaste tiotal. Totalsummorna är nettoräknade, vilket innebär att en individ endast räknats en gång.

	2018/19	2020/21	Förändring 2018/19- 2020/21	2021/22	Förändring 2018/19- 2021/22
Inresande studenter totalt	38 410	33 290	-13 %	39 810	4 %
<i>varav nya inresande</i>	23 750	16 910	-29 %	23 880	1 %
Utbytesstudenter	13 000	6 160	-53 %	11 640	-10 %
<i>varav inom EU-program</i>	8 210	5 250	-36 %	-	-
Freemover-studenter	25 450	27 170	7 %	28 200	11 %
<i>varav betalande</i>	8 050	8 580	7 %	-	-
Utresande studenter totalt	23 580	16 250	-31 %	20 020	-15 %
Utbytesstudenter	7 710	1 820	-76 %	5 670	-27 %
<i>varav inom EU-program</i>	3 460	1 400	-60 %	3 930	13 %
Freemover-studenter	15 930	14 450	-9 %	14 400	-10 %

Färre inresande utbytesstudenter ...

De inresande studenterna blev färre under pandemin och det beror framför allt på att utbytesstudenter inte kom till de svenska lärosätena i samma omfattning som tidigare. Deras antal mer än halverades. Under läsåret 2018/19 läste 13 000 utbytesstudenter vid svenska universitet och högskolor. Två år senare var antalet knappt 6 200.

Framför allt blev utbytesstudenterna från länder utanför Europa betydligt färre. När till exempel Australien och Kina stängde sina gränser för besökare avstannade också studentutbytena. Över huvud taget minskade antalet utbytesstudenter till och från utomeuropeiska länder kraftigt under pandemin.

Läsåret 2018/19 fanns fem utomeuropeiska länder bland de tolv vanligaste länderna som skickade utbytesstudenter till Sverige. Läsåret 2020/21 låg inte längre något utomeuropeiskt land på topp 12-listan. Som framgår av tabell 7.3 påverkades även utbytesverksamheten inom EU och övriga Europa mycket negativt, men hur mycket varierar betydligt mellan olika länder.

Tabell 7.3. Inresande utbytesstudenter per land (de 12 största under läsåret 2018/19). Uppgifterna är avrundade till närmaste tiotal.

Land	2018/19	2020/21	Förändring 2018/19 2020/21
Tyskland	2 100	1 410	-33 %
Frankrike	1 530	1 350	-12 %
Kina	800	90	-89 %
Spanien	760	520	-31 %
USA	680	60	-91 %
Nederländerna	670	140	-80 %
Italien	640	460	-29 %
Singapore	440	20	-95 %
Storbritannien	420	160	-63 %
Australien	360	60	-85 %
Kanada	350	10	-98 %
Österrike	340	190	-44 %

... men fler som ordnade sina studier på egen hand

Samtidigt som de inresande utbytesstudenterna blev färre under pandemin, ökade de inresande studenterna som ordnade sina studier vid ett svenskt lärosäte på egen hand. Mellan 2018/19 och 2020/21 ökade de inresande freemover-studenterna från omkring 25 400 till knappt 27 200. Båda läsåren var kvinnorna något fler än männen bland de inresande freemover-studenterna.

Som vi nämnt tidigare minskade antalet utbytesstudenter kraftigt från de vanligaste utomeuropeiska länderna. För inresande freemover-studenter syns inte samma tydliga mönster, utan från flera stora länder utanför Europa fortsatte studenter att komma i samma omfattning som innan pandemin. Från Kina och Pakistan registrerades till och med fler inresande freemover-studenter under läsåret 2020/21 jämfört med 2018/19. Under läsåret 2021/22 fortsatte de inresande freemover-studenterna att öka, till totalt 28 200.

Även de betalande studenterna blev fler under pandemin. Omkring 8 100 inresande freemover-studenter betalade studieavgift läsåret före pandemin. Lsåret 2020/21 hade antalet ökat till knappt 8 600. Ur lärosätenas årsredovisningar går att utläsa att den långsiktiga trenden mot ökade intäkter av anmälnings- och studieavgifter från betalande studenter fortsatte också under pandemin. Ökningen var dock mindre än tidigare

år. År 2021 var lärosätens intäkter från betalande studenter 975 miljoner, en ökning med 11 miljoner jämfört med 2020. Mellan 2019 och 2020 ökade intäkterna med 34 miljoner.

Tabell 7.4. Inresande freemover-studenter per land (de 12 största under läsåret 2018/19). Uppgifterna är avrundade till närmaste tiotal.

Land	2018/19	2020/21	Förändring 2018/19–2020/21
Okänt*	6 130	7 250	18 %
Finland	2 270	2 020	-11 %
Indien	2 090	2 110	1 %
Kina	1 730	2 000	16 %
Tyskland	1 490	1 700	15 %
Bangladesh	860	730	-15 %
Pakistan	830	990	19 %
Iran	640	600	-7 %
Grekland	630	610	-4 %
USA	550	500	-9 %
Spanien	490	540	11 %
Italien	440	540	24 %

* SCB saknar landuppgifter för dessa freemover-studenter.

Fler inresande studenter 2021/22 än före pandemin

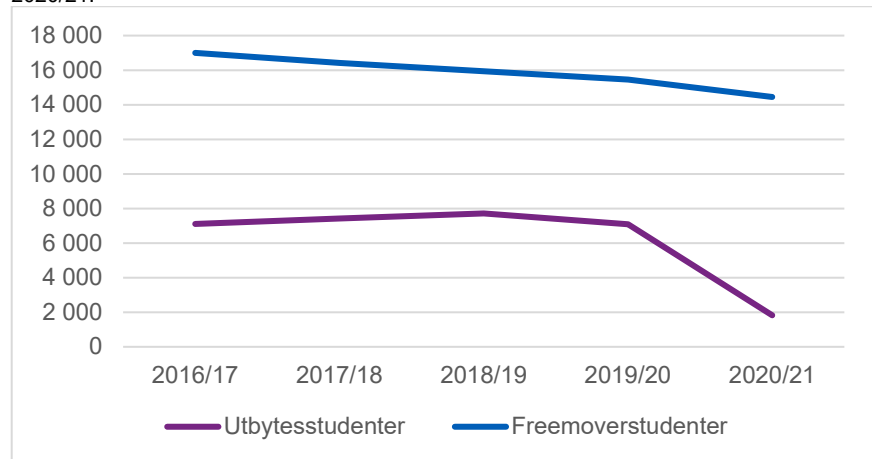
De senaste läsårsuppgifterna, för 2021/22, visar att antalet inresande studenter har återhämtat sig och till och med är något fler än innan pandemin. Under läsåret 2018/19 var totalt omkring 38 400 inresande studenter – utbytesstudenter och freemover-studenter – registrerade vid svenska lärosäten. För 2021/22 var motsvarande antal drygt 39 800 inresande studenter. Det motsvarar en ökning med 4 procent.

Samtidigt har fördelningen mellan olika grupper inresande studenter förändrats något. Medan de inresande utbytesstudenterna fortfarande är färre än innan pandemin, har de inresande freemover-studenterna ökat med motsvarande 11 procent.

Betydligt färre studenter reste ut från Sverige

Totalt sett påverkades den utresande studentmobiliteten från Sverige betydligt mer under pandemin än den inresande studentmobiliteten. Sammantaget minskade antalet utresande studenter från nästan 23 600 till knappt 16 300 mellan läsåren 2018/19 och 2020/21. Det motsvarar en minskning med 31 procent.

Figur 7.1. Antal utresande studenter, fördelat på studentkategori, läsåren 2016/17–2020/21.

Minskningen i antalet utresande studenter beror framför allt på en nedgång bland utbytesstudenterna. Läsåret före pandemin reste omkring 7 700 utbytesstudenter till utländska lärosäten och läsåret 2020/21 bara omkring 1 800. Det motsvarar en minskning med 76 procent. Kvinnorna var i knapp majoritet bland de utresande utbytesstudenterna båda läsåren, 58 procent var kvinnor och 42 procent var män.

De länder som tog emot långt färre utbytesstudenter från Sverige jämfört med före pandemin – minst 95 procent färre än tidigare – var främst utomeuropeiska länder: Singapore, Australien, Kina, USA och Kanada. I antal var minskningen störst bland utresande utbytesstudenter till USA, Australien och Kina.

Däremot förändrades antalet utresande studenter som ordnar sina studier på egen hand bara marginellt, men nedgången som pågått en längre tid fortsatte. Mellan läsåren 2018/19 och 2020/21 minskade antalet utresande freemover-studenter från 15 900 till 14 400. Det motsvarar en minskning med 9 procent. Bland svenska freemover-studenter var Storbritannien och USA fortsatt de mest populära länderna att studera i.

Fortfarande färre utresande studenter än innan pandemin

De senaste läsårsuppgifterna, för 2021/22, visar att antalet utresande studenter – utbytesstudenter och freemover-studenter – har återhämtat sig till viss del jämfört med innan pandemin. Utbytesstudenterna har ökat till totalt omkring 5 700 det senaste läsåret. Det motsvarar ändå en minskning med 27 procent jämfört med 2018/19. Utbytena inom EU-programmen har däremot återhämtat sig mer och antalet utresande studenter var till och med fler 2021/22 än innan pandemin, omkring 3 900 jämfört med knappt 3 500 innan pandemin.

Till skillnad mot antalet inresande studenter, som ökat över tid, har antalet utresande studenter stadigt minskat de senaste åren. Det blir

därför viktigt att följa hur återhämtningen kommer att utvecklas för de utresande studenterna.

Studentutbytena inom Erasmus+

Studentutbyten genomförs framför allt via olika utbytesprogram och bilaterala avtal mellan lärosäten. EU:s program Erasmus+ är det i särklass största utbytesprogrammet. UKÄ har tillsammans med UHR gjort en fördjupad analys av utbytena inom Erasmus+ med hjälp av data från Erasmus+ statistikdatabas. Det kan vara bra att känna till att uppgifterna i statistikdatabasen inte är samma som SCB:s uppgifter om studentutbyten inom EU-program. Tyngdpunkten i analysen ligger på utbyten för studier, men den innehåller också uppgifter om utbyten för praktik.

Det finns främst två skäl till att en fördjupad undersökning av Erasmus+ är intressant. I intervjustudien uppgav flera lärosäten att de vänt sig till europeiska lärosäten för att ersätta pausade utomeuropeiska utbytesplatser. Vi ser också i den officiella statistiken tecken på att Erasmus+ betydelse ökade under pandemin. Läsåret 2020/21 utgjorde utbytena inom EU-programmen 85 procent av de inresande studentutbytena och 76 procent av de utresande studentutbytena, jämfört med 60 respektive 40 procent 2018/19.

Större minskning bland utresande studenter

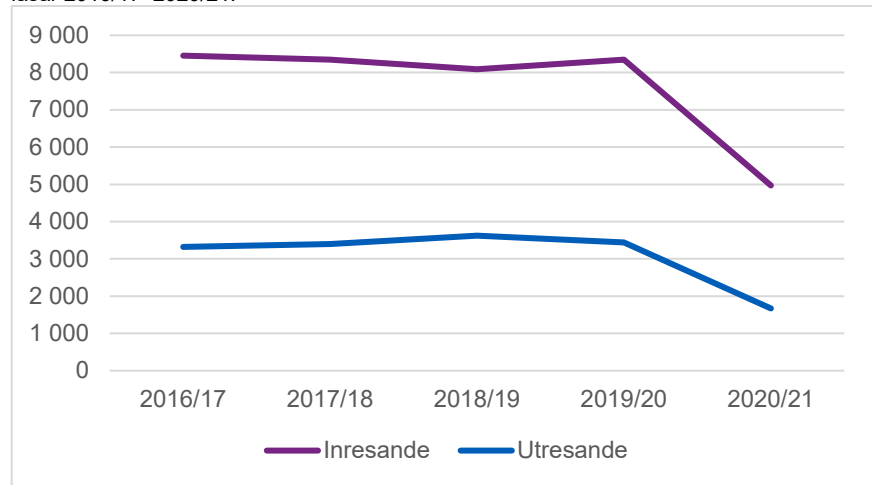
I likhet med utbytesstudenterna generellt minskade också antalet utbytesstudenter som reste till och från de svenska lärosätena för studier inom Erasmus+ under pandemin. Läsåret 2018/19 kom omkring 8 000 utbytesstudenter till Sverige inom programmet och två år senare hade antalet minskat till omkring 5 000. Det motsvarar en minskning med 40 procent. Det kan jämföras med det totala antalet inresande utbytesstudenter, som mer än halverades under samma period. Något fler kvinnor än män brukar komma till Sverige för studier inom Erasmus+ och så var det även under pandemin.

Liksom för studentutbytena i stort var minskningen inom Erasmus+ större bland utresande studenter än bland inresande. Under läsåret 2018/19 reste omkring 3 600 studenter ut från svenska lärosäten inom programmet och under 2020/21 mer än halverades antalet, till omkring 1 700. Trots minskningen utgjorde Erasmus+-studenterna en majoritet av de utresande utbytesstudenterna.

Könsfördelningen bland de utresande Erasmus+-studenterna förändrades inte nämnvärt mellan läsåren utan kvinnorna fortsatte att vara i majoritet, 60 procent. En viss omfördelning skedde däremot mellan utresande studenter som läste på grundnivå och på avancerad nivå. Minskningen under pandemin var något mindre bland utbytesstudenterna på avancerad nivå,

som därmed för första gången var ungefär lika många som utbytesstudenterna på grundnivå.

Figur 7.2. Antalet inresande och utresande Erasmus+-studenter till och från Sverige per läsår 2016/17–2020/21.

Minskningen i antalet Erasmus+-studenter som reste ut från Sverige under pandemin var inte heller jämnt fördelad mellan mottagarländerna. Som tabell 7.5 visar åkte till exempel betydligt färre utbytesstudenter, både i antal och i procent, till Nederländerna och Storbritannien, medan minskningen var marginell till Danmark. Påverkan från Brexit är något oklar, i och med att Storbritannien deltog i Erasmus+ fram till den 1 januari 2021.

Tabell 7.5. Antalet utresande Erasmus+-studenter från Sverige till de största mottagarländerna och Sveriges grannländer, läsåren 2018/19 och 2020/21 och förändringen mellan läsåren. Uppgifterna är avrundade till närmaste tiotal.

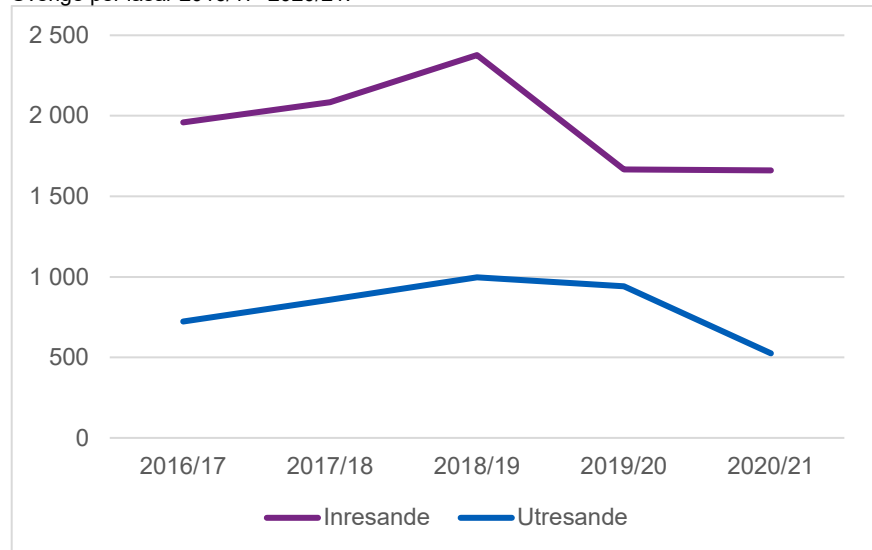
Land	2018/19	2020/21	Förändring
Storbritannien	580	200	-66 %
Frankrike	550	280	-48 %
Spanien	410	230	-45 %
Nederländerna	400	100	-76 %
Tyskland	380	160	-58 %
Italien	340	160	-54 %
Norge	70	40	-33 %
Danmark	60	60	-5 %
Finland	40	30	-42 %

Den uppåtgående trenden bröts för praktik inom Erasmus+

Inom Erasmus+- finns också möjligheten att göra praktik utomlands, oftast handlar det om praktik vid ett företag eller en organisation. Men det går också att åka ut inom programmet för att göra examensarbete eller verksamhetsförlagd utbildning i ett annat land. Förutsättningen är

att praktiken är relevant för studentens utbildning och har godkänts av lärosätet.

Figur 7.3. Antalet inresande och utresande praktikanter inom Erasmus+, till och från Sverige per läsår 2016/17–2020/21.

Utbytena för praktik på högskolenivå är betydligt mindre i volym än utbytena för högskolestudier. Före pandemin rörde det sig för Sveriges del om knappt 2 500 inresande praktikanter och 1 000 utresande praktikanter. Till skillnad från utbytena för studier har Erasmus+ praktikdel ökat kraftigt i popularitet i Sverige. Som figur 7.3 visar bröts dock den uppåtgående trenden för både inresande och utresande praktikanter i och med pandemin.

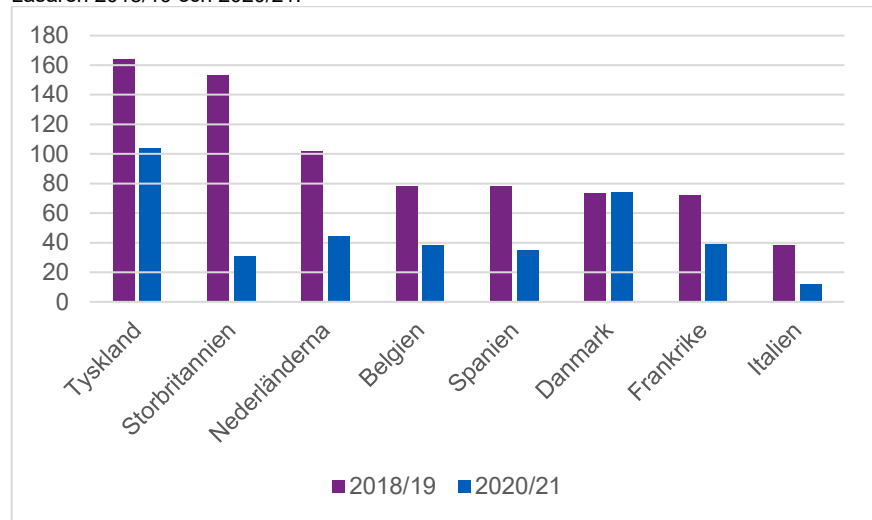
Till skillnad mot Erasmus+ för studier har antalet studenter som kommit till Sverige för praktik över tid varit jämnt fördelat mellan grundnivå och avancerad nivå. Men under pandemin förändrades det och fler studenter på avancerad nivå kom för att göra praktik, 800 jämfört med 640 studenter på grundnivå.

Danmark populärt bland utresande praktikstudenter

Mellan läsåren 2014/15 och 2018/19 ökade antalet studenter från svenska lärosäten som gjorde praktik inom Erasmus+, från drygt 470 till knappt 1 000. Trenden bröts i och med pandemin och 2020/21 hade antalet utresande praktikanter nästan halverats.

Före pandemin var Tyskland och Storbritannien de populäraste länderna bland svenska praktikanter. Det förändrades också läsåret 2020/21. Då övertog Danmark Storbritanniens position som näst största mottagarland.

Figur 7.4. Antalet utresande praktikanter inom Erasmus+ från Sverige per mottagarland. Läsåren 2018/19 och 2020/21.

Läs mer

Studentmobiliteten under coronapandemin – en intervjustudie och statistisk uppföljning. Rapport 2021:38, UKÄ.

Studentutbytena inom Erasmus+ under pandemin. Rapport 2022:17, UKÄ.

Internationell studentmobilitet i högskolan 2020/21, UF 20 SM 2102. UKÄ och SCB.

Arbetsmarknaden och de nyutexaminerades situation

Inledningsvis drabbade pandemin arbetsmarknaden hårt. Arbetslösheten steg, många anställda blev korttidspermitterade och efterfrågan på arbetskraft minskade. Att i det läget för första gången ta sig in på arbetsmarknaden kan vara svårt, även för de med en examen från högskolan. UKÄ har därför följt upp läget på arbetsmarknaden för de nyutexaminerade de senaste två åren, och jämfört med hur det såg ut innan pandemin.

Men det försämrade läget på arbetsmarknaden kan även ha lett till en ökad efterfrågan på högskoleutbildning bland dem som blev arbetslösa och permitterade under pandemin. UKÄ har därför gjort en särskild studie för att se hur vanligt det var att personer ur den gruppen sökte sig till högskolan.

Arbetslösheten under pandemin

Under 2020 ökade antalet arbetslösa i befolkningen i åldern 15–74 år till 8,3 procent. Det motsvarar en ökning med 1,5 procentenheter jämfört med 2019. Ökningen var särskilt stor bland ungdomar. Ungdomsarbetslösheten ökade med 4 procentenheter, och uppgick till 24 procent. Arbetslösheten bland både kvinnor och män uppgick till 8,3 procent, en ökning med 1,4 procentenheter för kvinnor och 1,6 procentenheter för män.

Även 2021 präglades arbetsmarknaden av pandemin. Arbetslösheten i åldern 15–74 år uppgick till 8,8 procent och ungdomsarbetslösheten var 24,8 procent. Arbetslösheten var högre bland kvinnor än män. Bland män var arbetslösheten 8,5 procent, och bland kvinnor var den 9,1 procent.

Viktigt att notera är att siffrorna för 2020 och 2021 inte är direkt jämförbara, eftersom det skedde ett tidsseriebrott i statistiken från och med januari 2021. SCB arbetar med att ta fram jämförbara data, men detta arbete är ännu inte klart.

Källa: SCB *Arbetskraftsundersökningarna 2020 och 2021*.

Examinerade från högskolan

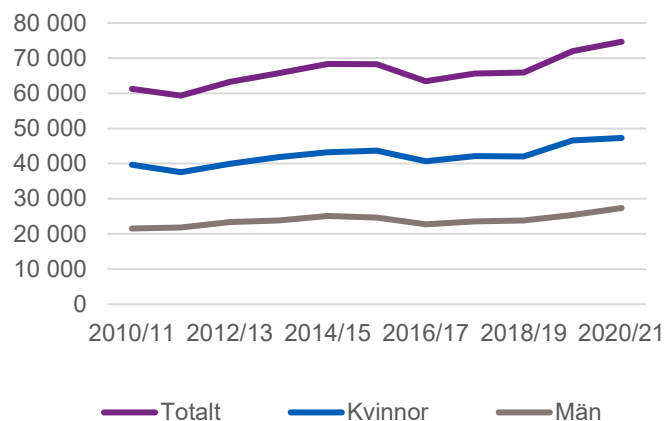
Under pandemin har det skett en tydlig ökning av antalet studenter som tog en examen från universitet och högskolor. Totalt tog 74 700 personer en examen på antingen grundnivå eller avancerad nivå under läsåret 2020/21. Det är en ökning med 8 700 examinerade jämfört med läsåret 2018/19.

Fler examinerade under pandemin

Huvuddelen av ökningen skedde i början av pandemin – mellan läsåren 2018/19 och 2019/20 ökade antalet examinerade med totalt 6 000 personer – men ökningen fortsatte också till läsåret 2020/21 med 2 700 fler examinerade. Sammantaget har antalet examinerade ökat med 13 procent mellan läsåren 2018/19 och 2020/21. Ökningen är något större bland männen – antalet examinerade män har ökat med 15 procent jämfört med 12 procent för antalet examinerade kvinnor.

Kandidatexamen och masterexamen är de examina som ökat mest under perioden. De examinerade har ökat med 15 procent från båda dessa program mellan 2018/19 och 2020/21. Bland yrkesexamensprogrammen är det störst ökning av examinerade från programmen mot ämneslärarexamen, högskoleingenjörsexamen och grundlärarexamen.

Figur 8.1. Antalet examinerade studenter läsåren 2010/11–2020/21 uppdelat på kvinnor och män.

Den stora ökningen av antalet examinerade under pandemin verkar ha flera orsaker. Flera representanter för lärosätena uppger att det har skett en effektivisering av handläggningen i och med införandet av ett nytt studiedokumentationssystem, vilket påverkar statistiken. Samtidigt tycks pandemin och det förändrade arbetsmarknadsläget ha ökat benägenheten att ta ut en examen. Det kan också vara så att studietakten har ökat, vilket innebär att fler tar en examen snabbare. Ett tecken på det är att studenterna har tagit en något större andel av de högskolepoäng de varit registrerade för under pandemin, jämfört med tidigare.

Den ökade tillströmningen av examinerade kan i sin tur påverka läget på arbetsmarknaden, om det leder till större konkurrens om tjänsterna för nyutbildade. Samtidigt behöver det gå längre tid för att detta ska gå att följa upp på ett tillförlitligt sätt. UKÄ har i stället gjort en snabb uppföljning av de nyutexaminerade, för att åtminstone kunna säga något om hur läget var för de nyutexaminerade under pandemin.

Arbetsmarknaden för nytexaminerade

Arbetsmarknaden har under de senaste åren präglats av pandemin – arbetslösheten ökade och särskilt de unga fick svårare att hitta jobb. UKÄ har därför särskilt följt upp hur det gått på arbetsmarknaden för de som examinerats på grundnivå och avancerad nivå under vårterminen 2020 och vårterminen 2021. Vi jämför hur stor andel av dem som har en bra möjlighet till försörjning med hur det såg ut för de som examinerades våren 2019, året före pandemin. Bra möjlighet till försörjning är ett mått som baseras på de examinerades lönenivå ett halvår efter examen.

Männens arbetsmarknad mer påverkad

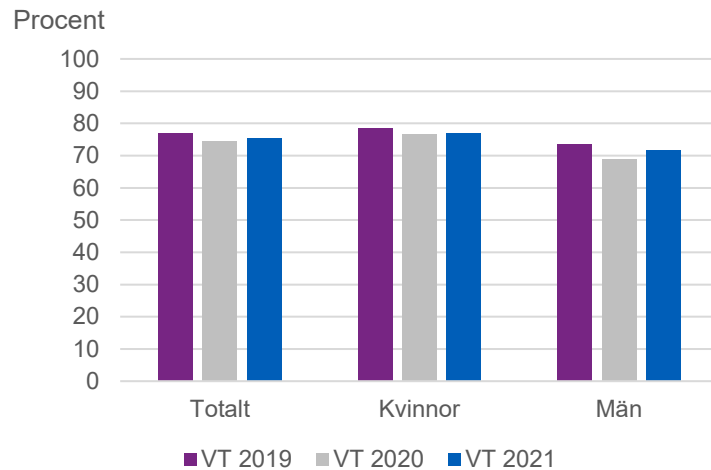
I inledningen av pandemin skedde en tydlig försämring av arbetsmarknaden för de nytexaminerade. Av de som examinerades under vårterminen 2019, alltså innan pandemin, hade 77 procent en bra möjlighet till försörjning ett halvår efter examen. För dem som examinerades vårterminen 2020 hade motsvarande andel minskat till 74 procent. Men för de examinerade vårterminen 2021 verkar det ha skett en viss återhämtning; av dem hade 75 procent en bra möjlighet till försörjning.

Bra möjlighet till försörjning

Definitionen av "bra möjlighet att försörja sig" baseras på det etableringsmått som används i UKÄ:s ordinarie undersökningar om examinerades etablering på arbetsmarknaden. I måttet ingår en inkomstgräns för att klassificera ställning på arbetsmarknaden. På samma sätt använder vi inkomstgränser för respektive år för att beräkna hur många som har en bra möjlighet till försörjning. Det innebär att vi tar hänsyn till pris- och löneökningar i metoden. Vi jämför lönen i oktober samma år som studenterna tog examen. Det innebär till exempel att de som examinerades vårterminen 2020 undersöks i oktober 2020, och så vidare. Även personer som har fortsatt att studera efter examen finns med i populationen.

Situationen på arbetsmarknaden under pandemin har påverkats mer för männen än för kvinnorna. För samtliga uppföljningsår – även innan pandemin – är andelen examinerade med en bra möjlighet till försörjning högre för kvinnor än för män. Samtidigt var nedgången i början av pandemin betydligt större för män än för kvinnor. Bland männen sjönk andelen med en bra möjlighet till försörjning med 5 procentenheter och för kvinnor med 2 procentenheter, om man jämför dem med de som examinerades vårterminerna 2019 och 2020.

Figur 8.2. Andel av de examinerade vårterminerna 2019, 2020 och 2021 med bra möjlighet till försörjning ett halvår efter examen.

Läget för männen har dock förbättrats. För de examinerade vårterminen 2021 hade andelen med en bra möjlighet till försörjning ökat med 3 procentenheter jämfört med året innan. Bland kvinnorna var andelen med en bra möjlighet till försörjning oförändrad mellan åren.

Stora skillnader mellan olika utbildningar

En förklaring till skillnaden mellan kvinnor och män är de olika utbildningsval som kvinnor och män gör och som leder till en könssegregerad arbetsmarknad. I inledningen av pandemin var det tydligt att examinerade från utbildningar som leder till yrken i offentlig sektor, där kvinnor utgör en större andel, hade klarat sig betydligt bättre än examinerade från utbildningar som leder till yrken som vanligen är kopplade till privat sektor.

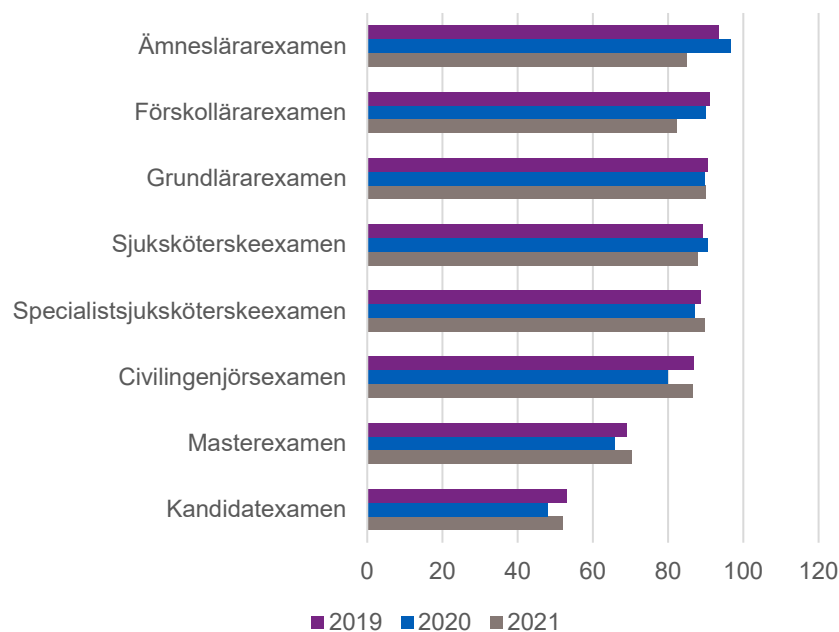
Under det andra pandemiåret skedde det en återhämtning. Men också för de som examinerades vårterminen 2021 finns det tydliga skillnader mellan olika utbildningar när det gäller hur möjligheten till god försörjning har påverkats under pandemin.

De utbildningar som påverkats minst av pandemin är olika hälso- och sjukvårdsutbildningar. Många av dessa utbildningar leder till bristyrken, där det råder stor efterfrågan på personal, och en stor andel av de examinerade har en god möjlighet till försörjning. Detta har påverkats i liten utsträckning av pandemin.

En annan stor grupp utbildningar som i liten utsträckning påverkats av pandemin är lärar- och pedagogutbildningar. Liksom utbildningar inom hälso- och sjukvårdsområdet leder de till bristyrken och de examinerade har generellt en bra ställning på arbetsmarknaden. Förändringarna under pandemin är små. För de examinerade från utbildningarna till förskollärare och ämneslärare har andelarna med bra möjlighet till försörjning sjunkit något 2021, jämfört med de två tidigare åren. Det är oklart vad

detta beror på. Utbildningar till specialpedagog och speciallärare visar motsatt mönster – andelen av de examinerade med bra möjligheter till försörjning var oförändrad mellan 2019 och 2020. Därefter skedde en tydlig uppgång 2021.

Figur 8.3. Andel av de examinerade med bra möjlighet till försörjning vårterminerna 2019, 2020 och 2021, för några stora program.

En större påverkan av pandemin kan ses för utbildningar mot teknikyrken, som till stor del finns inom den privata sektorn. De examinerade från civilingenjörsutbildningen hade relativt stora svårigheter i början av pandemin och andelen med bra möjlighet till försörjning minskade med 7 procentenheter mellan 2019 och 2020. Sedan skedde en snabb återhämtning – av de som examinerades 2021 hade en lika stor andel bra möjlighet till försörjning som examinerade 2019.

Också arbetsmarknaden för de examinerade högskoleingenjörerna försämrades betydligt mellan 2019 och 2020. Men där har det bara skett en mindre förbättring 2021. Arkitekter är en av de grupper som hade den största nedgången mellan 2019 och 2020, och förbättringen 2021 är liten. Sammantaget har andelen av de examinerade arkitekterna med en bra möjlighet till försörjning minskat betydligt, från 68 procent före pandemin 2019, till 53 procent 2021.

Sammantaget har pandemin alltså haft en begränsad effekt på de nyutexaminerades arbetsmarknad. Under inledningen av pandemin skedde en försämring, men situationen förbättrades sedan något under 2021. Fortfarande är dock andelen som har en god möjlighet till försörjning efter examen något lägre än innan pandemin och det kvarstår vissa tydliga skillnader mellan olika utbildningar.

Studier i stället för arbete

I stället för att ge sig ut på en osäker arbetsmarknad kan en del av de examinerade ha valt att fortsätta eller förlänga sina studier.

Av de nytexaminerade vårterminen 2020 fortsatte 14 procent att studera höstterminen efter examen. Det var fler män än kvinnor som fortsatte studera, 19 procent män och 12 procent kvinnor. De som oftast fortsatte att studera var examinerade med en kandidatexamen eller en konstnärlig kandidatexamen. Båda är examina på grundnivå, där det är vanligt att fortsätta till studier på avancerad nivå. Bland dem som tagit en examen från ett yrkesexamensprogram hade 6 procent fortsatt studera.

En del av skillnaderna kan bero på att benägenheten att studera vidare skiljer sig åt mellan studerande på olika utbildningar. Till exempel är det vanligt för dem som tagit en examen på grundnivå att fortsätta till avancerad nivå. Men en del av skillnaderna kan säkert också förklaras av läget på arbetsmarknaden, som har varierat för olika yrken under pandemin.

UKÄ har inga uppgifter för hur det såg ut för de examinerade ett halvår efter examen före 2020. Därmed finns det inga direkt jämförbara uppgifter som kan visa på om andelen som började studera av de examinerade 2020 var ovanligt hög. Däremot har SCB uppgifter om andelen som studerar ett år efter examen för tidigare årskullar av de examinerade (SCB, Statistikdatabasen, *Sysselsättning och inkomster efter avslutad utbildning*). De uppgifterna visar på att en relativt låg andel av de examinerade fortsätter att studera efter examen, speciellt tydligt är det för dem som tagit en yrkesexamen.

Tabell 8.1. Andel av de examinerade som fortsatt studera på högskolan 1 år efter examen.

	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
Samtliga examinerade	4 %	4 %	4 %	4 %	5 %
Yrkesamina	1 %	1 %	1 %	1 %	1 %
Generella examina	8 %	9 %	8 %	8 %	9 %

Tidsserien för de fem senaste examensårgångarna som går att följa upp ett år efter examen visar att andelen som fortsätter att studera efter examen är låg. För de som tagit en yrkesexamen var andelen bara 1 procent av de examinerade. Det tyder på att det var en jämförelsevis hög andel som fortsatte sina studier efter examen under pandemin, när vi jämför dessa uppgifter med dem som framkommer i UKÄ:s uppföljning.

Arbetslösa och permitterade som började i högskolan

För att öka kunskapen om vad som hände med dem som blev arbetslösa eller permitterade under pandemin och i vilken utsträckning de sökte sig till högskolan har UKÄ genomfört en särskild studie av den gruppen. Syftet är att se hur många som går över till högskolestudier efter att ha blivit arbetslösa eller korttidspermitterade. Uppgifter om de som blev heltidspermitterade under perioden finns inte tillgängliga. Det finns också begränsningar för de som är arbetslösa. Huvudregeln är att a-kassa inte kan kombineras med studier, men det finns några undantag. För korttidspermitterade finns det däremot inte några sådana begränsningar.

I studien ingår de som blev arbetslösa eller korttidspermitterade under det första pandemiåret, 2020. Populationen delas in i två grupper efter när de blev arbetslösa eller korttidspermitterade. I grupp 1 ingår de som blev arbetslösa eller korttidspermitterade under perioden mars till juni 2020 (våren) och i grupp 2 de som blev arbetslösa eller korttidspermitterade under perioden juli till december 2020 (hösten). Att perioderna delvis är överlappande är en mätteknisk fråga som beror på att sysselsättningen mäts i de två första månaderna i respektive period, medan arbetslöshet eller korttidspermittering mäts i de efterföljande månaderna i respektive period.

Totalt sett blev 291 000 personer arbetslösa och 936 000 personer korttidspermitterade i befolkningen under 2020. Betydligt fler män än kvinnor blev arbetslösa eller korttidspermitterade. Av de som blev arbetslösa var 44 procent kvinnor och 56 procent män och bland de korttidspermitterade var 37 procent kvinnor och 63 procent män. Det var något fler som drabbades i början av pandemin. Fördelat under året blev 675 000 personer arbetslösa eller korttidspermitterade under våren (period 1) och 550 000 under hösten (period 2). En person kan förekomma både i gruppen arbetslösa och permitterade och i båda perioderna.

Intresset för högskolestudier större bland kvinnor

Av de som blev arbetslösa eller korttidspermitterade under 2020 var intresset för högskolestudier relativt lågt. Av samtliga under våren sökte 2 procent till högskolestudier samma termin och 5 procent till terminen efter. Under hösten var motsvarande uppgifter 5 respektive 2 procent. Intresset för studier var större bland kvinnor än män, av de som blev arbetslösa eller korttidspermitterade under våren var det till exempel 8 procent bland kvinnorna och 3 procent av männen som sökte till högskolan följande höst. Att intresset för högskolestudier är större bland kvinnor än män är genomgående även i UKÄ:s ordinarie statistik om sökande till högskolan.

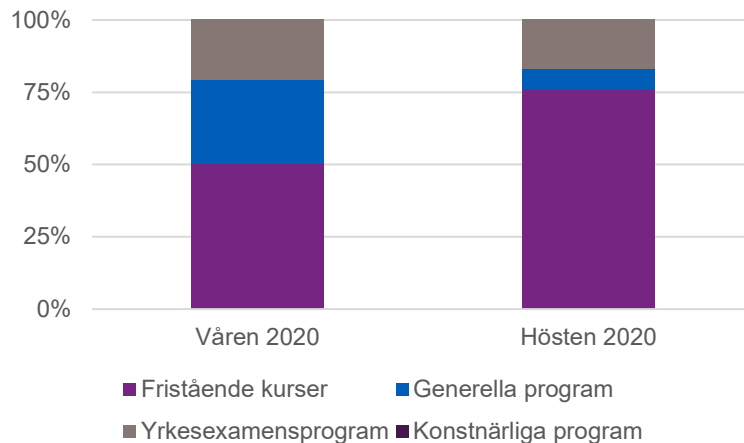
Det var störst andel sökande bland de yngre. Av dem som var under 25 år och blivit arbetslösa eller permitterade under våren 2020 sökte 17

procent till högskolan följande höst. Även i den gruppen var intresset betydligt större bland kvinnorna än männen, 24 procent bland kvinnorna och 12 procent bland männen.

Liten andel började högskolestudier

Inte alla som söker till högskolan börjar sedan studera. Av de som blev arbetslösa och korttidspermitterade under våren 2020 påbörjade 2 procent (12 490 personer) en högskoleutbildning den efterföljande hösten. Av de som blev arbetslösa och korttidspermitterade under hösten 2020 var det bara 1 procent (5 260 personer) som påbörjade högskolestudier den efterföljande våren. Det var flest kvinnor som började studera i högskolan. Bland vårens arbetslösa och korttidspermitterade påbörjade 3 procent av kvinnorna och 1 procent av männen högskolestudier.

Figur 8.4. Fördelning mellan studieformer bland permitterade och arbetslösa 2020 som påbörjade högskolestudier.

Studieformen varierade för de som påbörjade högskolestudier. Studier på fristående kurser var vanligast. Den studieformen ökade också, från 50 procent bland de som blev arbetslösa eller permitterade under våren (och påbörjade studier under hösten) till 75 procent bland de som blev arbetslösa eller permitterade under hösten (och påbörjade studier under våren). Det var färre som påbörjade ett program, och både andelarna som påbörjade ett yrkesexamensprogram och ett generellt program minskade från våren till hösten.

Men det mönstret följer hur utbudet av kurser och program ser ut på de flesta universitet och högskolor – det är betydligt fler program som startar på höstterminen jämfört med på vårterminen. Samtidigt skulle förhållandet att flest valde fristående kurser kunna vara ett tecken på att många av de som började studera i den här gruppen såg det som en temporär lösning, i väntan på att arbetsmarknaden skulle återhämta sig.

Vilken inriktning studierna hade varierade något mellan perioderna. Flest studerade inom samhällsvetenskap, juridik, handel, administration, 28

procent. Därefter kom teknik och tillverkning med 19 procent samt humaniora och konst med 18 procent.

Bland kvinnorna var samhällsvetenskap, juridik, handel och administration störst med 31 procent följt av humaniora och konst med 19 procent, medan teknik och tillverkning var störst bland männen 28 procent. Pedagogik och lärarutbildning samt hälso- och sjukvård samt social omsorg hade färre studenter, 10 respektive 9 procent.

Tabell 8.2. Studieriktning (SUN 1) bland arbetslösa och korttidspermitterade som börjat studera på högskolan under vårterminen 2020 och höstterminen 2020. Andel i procent.

	Totalt	Kvinnor	Män
Samhällsvetenskap, juridik, handel och administration	28	31	24
Teknik och tillverkning	19	13	28
Humaniora och konst	18	19	17
Naturvetenskap, matematik och informations- och kommunikationsteknik (IKT)	13	10	16
Pedagogik och lärarutbildning	10	12	7
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	9	12	5
Tjänster	3	3	3
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	1	1	1
Samtliga	100	100	100

Läs mer

Hur påverkar coronapandemin arbetsmarknaden för nyutexaminerade studenter? Statistisk analys, 2021-03-05, UKÄ.

Coronapandemin och arbetsmarknaden för nyutexaminerade studenter 2021. Rapport, 2022-03-14, UKÄ.

Forskning vid universitet och högskolor

För många forskare och lärare har omställningen till distansundervisning inneburit en ökad arbetsbelastning. Samtidigt har restriktionerna under pandemin försvårat forskningen genom minskade möjligheter till bland annat datainsamling och internationella samarbeten.

Men UKÄ:s undersökningar visar att många saker också har fungerat väl. Forskare vid svenska universitet och högskolor var snabba med att ställa om sin verksamhet. UKÄ har under pandemin genomfört flera studier med syftet att beskriva dess inverkan på olika aspekter av forskningen vid universitet och högskolor.

Forskningen under pandemin

Under mars och april 2021 genomförde UKÄ en enkätundersökning riktad till forskare vid sju lärosäten¹² för att fånga deras syn på hur pandemin dittills hade påverkat forskningen. Studien baserar sig inte på ett oberoende slumpmässigt urval. I stället ombads lärosätena att distribuera webbenkäten till relevanta mottagare. Resultaten bör därför tolkas med försiktighet.

Forskarnas upplevelser varierade. Medan en del av forskarna uppgav att de hade varit relativt opåverkade av pandemin, uppgav många att pandemin hade inverkat negativt på deras forskning.

Vanligt med distansarbete bland forskare

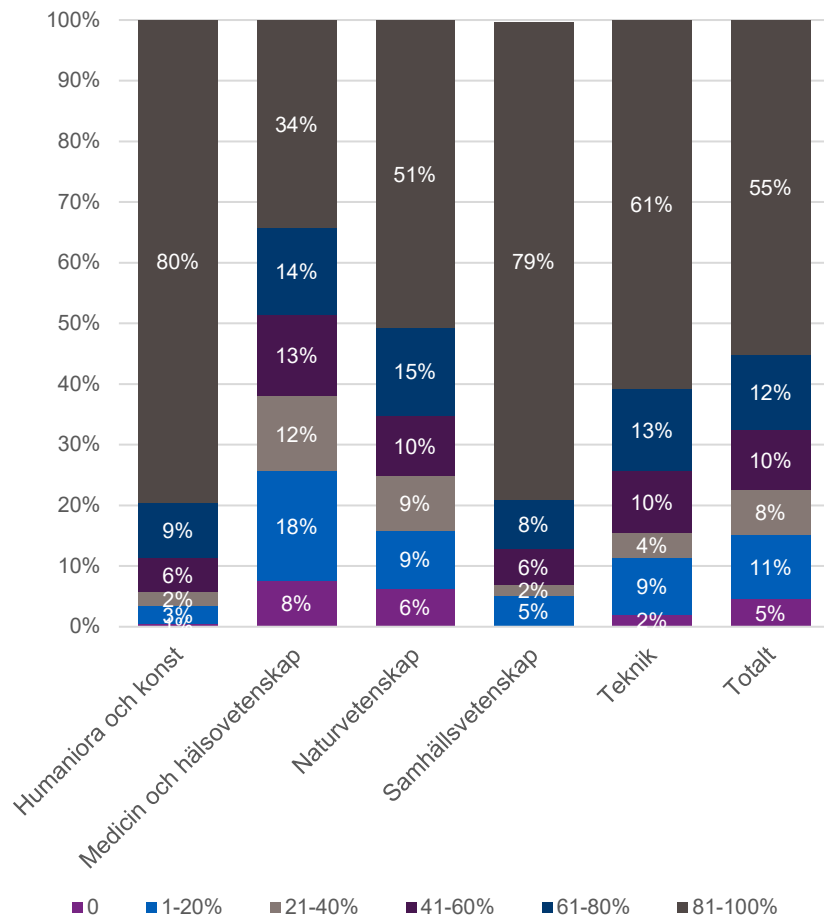
Under pandemin var det vanligt med distansarbete bland forskarna. Drygt hälften (55 procent) av forskarna svarade att de en genomsnittlig vecka under pandemins inledande år arbetade mellan 81 och 100 procent av sin arbetstid på distans. En mindre grupp (5 procent) svarade att de inte alls arbetade på distans. Skillnaden i graden av distansarbete mellan kvinnor och män var relativt liten. Något fler kvinnor än män svarade att de under pandemins inledande år arbetade mellan 81 och 100 procent på distans.

Skillnaderna mellan forskningsämnesområden var tydliga. Bland forskare inom samhällsvetenskap samt humaniora och konst svarade en stor majoritet (79 procent) att de arbetade mellan 81 och 100 procent av

¹² Chalmers tekniska högskola, Högskolan Kristianstad, Karolinska institutet, Luleå tekniska universitet, Mälardalens universitet, Stockholms universitet och Uppsala universitet.

arbetstiden på distans. Inom naturvetenskap samt medicin och hälsovetenskap var det inte lika vanligt. Varannan forskare (51 procent) inom medicin och hälsovetenskap och var tredje (34 procent) inom naturvetenskap svarade att de arbetade mellan 81 och 100 procent av arbetstiden på distans. Samtidigt uppgav en liten grupp (7 procent) inom naturvetenskap samt medicin och hälsovetenskap att de inte alls arbetade på distans. I stort sett inga respondenter inom humaniora och konst, samhällsvetenskap samt teknik uppgav att de inte alls arbetade på distans.

Figur 9.1. Ungefär hur stor andel av din arbetstid har du arbetat på distans en genomsnittlig vecka under pandemin? Andel (procent) uppdelat på forskningsämnesområde¹³.

Majoriteten ansåg att det fungerade sämre att forska på distans

Många forskare forskade alltså på distans under pandemins inledande år. Men hur fungerade det? Erfarenheterna av att forska på distans varierar, men de flesta upplevde att det fungerade sämre. Lite drygt hälften (54 procent) uppgav att det fungerade sämre eller mycket sämre att forska på

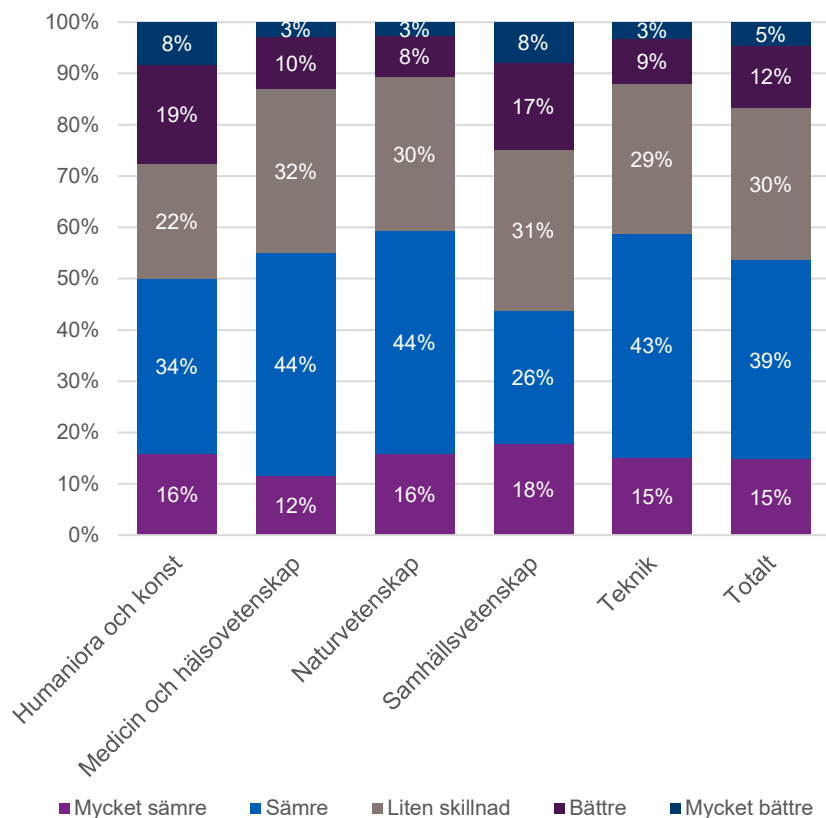
¹³ Antalet respondenter inom forskningsämnesområde lantbruksvetenskap och veterinärmedicin är för få för att särredovisas.

distans. Samtidigt svarade 17 procent att det fungerade bättre eller mycket bättre att forska på distans. Skillnaderna mellan hur kvinnor och män svarade var små.

Det finns vissa skillnader mellan forskningsämnesområdena, där framför allt forskarna inom naturvetenskap och teknik hade en mer negativ syn på hur distansarbete påverkade forskningen. Nästan 60 procent av forskarna inom naturvetenskap samt teknik svarade att det fungerade sämre eller mycket sämre att forska på distans. Inom samhällsvetenskap svarade 44 procent att det fungerade sämre eller mycket sämre att forska på distans.

Också andelen som svarade att det fungerade bättre att forska på distans skilde sig åt mellan forskningsämnesområdena. Bland forskarna inom naturvetenskap, medicin och hälsovetenskap samt teknik svarade lite drygt 10 procent att det fungerade bättre eller mycket bättre att forska på distans. Samma siffra inom samhällsvetenskap samt humaniora och konst var omkring 25 procent.

Figur 9.2. Jämfört med att forska på arbetsplatsen – hur har det fungerat att forska när du har arbetat på distans under pandemin? Andel (procent) uppdelat på forskningsämnesområde.

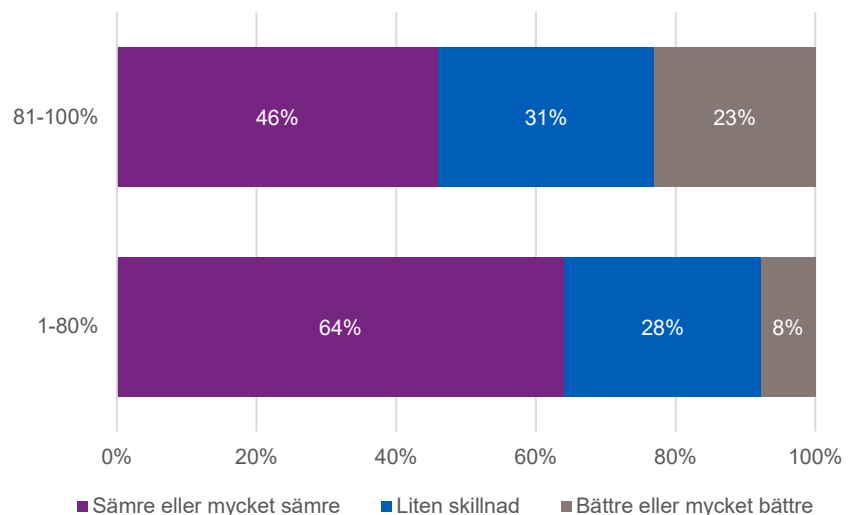
Mindre missnöje bland de som arbetade mest på distans

Det finns ett relativt tydligt samband mellan hur mycket forskarna arbetade på distans och hur de upplevde att det fungerade att forska på distans. Bland forskarna som arbetade på distans i högst utsträckning (81–100 procent av arbetstiden) svarade 23 procent att det fungerat bättre eller mycket bättre att forska på distans. Motsvarande andel bland forskarna som arbetade på distans i lägre utsträckning (1–80 procent av arbetstiden) var 8 procent.

En rimlig tolkning är att forskarnas upplevelse av att forska på distans påverkade hur mycket de arbetade på distans. De forskare som inte tyckte att det fungerade bra att forska på distans valde också att arbeta mindre på distans.

Men också bland forskarna som arbetade på distans i högst utsträckning svarade nästan hälften (46 procent) att det fungerat sämre eller mycket sämre att forska på distans. Att en så stor del av forskarna som arbetade på distans i högst utsträckning tyckte att det fungerat dåligt eller mycket dåligt, tyder på att många forskare arbetade på distans trots att det kan ha påverkat forskningen negativt.

Figur 9.3. Jämfört med att forska på arbetsplatsen – hur har det fungerat att forska när du har arbetat på distans under pandemin? Andel (procent) uppdelat på hur stor andel respondenten arbetat på distans en genomsnittlig vecka under pandemin.

Digitala konferenser fungerade sämst

Sett till olika typer sammankomster som blev digitala under pandemin var forskarna mest nöjda med digitala möten och seminarier och minst nöjda med digitala konferenser. Strax under 50 procent av forskarna uppgav att digitala workshoppar och digitala möten fungerade bra eller mycket bra under pandemins inledande år. Andelen som svarade att de upplevde att digitala konferenser fungerade bra eller mycket bra var

betydligt lägre – 25 procent. Genomgående var kvinnorna mer positiva till digitala sammankomster än män.

Samtidigt fanns en omfattande oro för att avsaknaden av fysiska möten skulle kunna få negativa konsekvenser för forskningen genom försämrad produktivitet och kvalitet. Det framgår tydligt av forskarenkätens öppna svar. Den sociala interaktionen, som många menar är lägre vid digitala möten, förefaller för många vara viktig för motivationen och kreativiteten. Flera forskare påpekade att det är vid de korta, informella mötena som tankar och idéer dryftas och testas samt att det inte går att ersätta dem med digitala sammankomster. Dessa röster stämmer väl in i svaren från doktorandspegeln. Som redan har nämnts, uppgav många doktorander att de under pandemin hade saknat intellektuella utbyten i forskarutbildningsmiljön.

Problem med datainsamling

Ett tydligt resultat från forskarenkäten är att en stor andel forskare uppgav att pandemin skapade problem med datainsamling. Drygt 70 procent av forskarna uppgav att datainsamlingen som låg till grund för deras forskning hade blivit svårare eller mycket svårare under pandemin. Skillnaderna mellan de olika forskningsämnesområdena är relativt små. Men något fler forskare inom medicin och hälsovetenskap, teknik samt humaniora och konst svarade att datainsamlingen hade påverkats negativt av pandemin.

Att pandemin orsakade stora problem med datainsamling bekräftades vid intervjuer med forskningsfinansiärer. Under november och december 2020 genomförde UKÄ en intervjustudie med femton¹⁴ av de största allmännyttiga stiftelserna och insamlingsorganisationerna som finansierar forskning vid svenska universitet och högskolor. Studiens huvudsakliga syfte var att belysa hur forskningsfinansieringen påverkades av pandemin. Men intervjustudien samlade även in information om hur organisationerna uppfattade att pandemin hade påverkat möjligheterna att genomföra den forskning de finansierade.

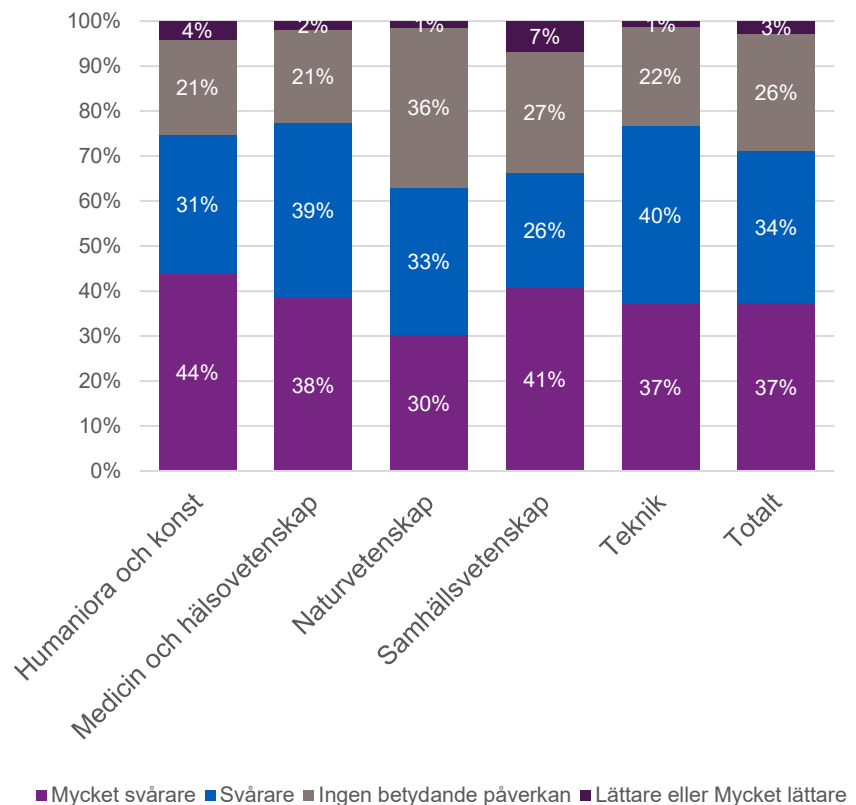
Resultaten från intervjustudien med forskningsfinansiärerna förstärker bilden av att datainsamlingen varit problematisk under pandemin, framför allt inom klinisk forskning. Flera av de forskningsfinansiärer som UKÄ intervjuade uppgav att insamlingen av forskningsdata hade försvårats under pandemin. Bland annat var det svårt eller omöjligt att

¹⁴ Cancerfonden, Familjen Erling-Perssons Stiftelse, Familjen Kamprads stiftelse, Hjärt-Lungfonden, Kempestiftelserna, Olle Engkvists stiftelse, Ragnar Söderbergs stiftelse, Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling (KK-stiftelsen), Stiftelsen för miljöstrategisk forskning (Mistra), Stiftelsen för Strategisk Forskning (SSF), Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond, Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning, Torsten Söderbergs Stiftelse, Wallenbergstiftelserna och Wenner-Gren Stiftelserna.

genomföra kliniska studier till följd av restriktioner och omprioriteringar inom sjukvården.

En annan svårighet som framkom vid intervjuerna var att tillgången till förbrukningsmaterial försämrades under pandemins inledande år. Flera forskningsfinansiärer uppgav att brist på material, till exempel vävnadsprover och försöksdjur, hade försvårat möjligheterna att bedriva forskning.

Figur 9.4. I vilken grad har pandemin påverkat datainsamlingen som ligger till grund för din forskning? Andel (procent) uppdelat på forskningsämnesområde. Respondenter som svarar att frågan inte var relevant för dem ingår inte i statistiken.

Omställningen till distansundervisning tog tid från forskningen

Som vi sett innebar pandemin en mycket hastig omställning till distansundervisning vid landets lärosäten. Resultaten från forskarenkäten tyder på att en del forskning blev lidande när forskare tvingades lägga mer tid på undervisning under pandemin. En fjärdedel (27 procent) uppgav att undervisningen under pandemins inledande år hade tagit forskningstid i anspråk. Omkring hälften uppgav att den ökade tiden för undervisning hade inneburit att tiden för forskning hade minskat, medan resterande uppgav att de hade arbetat övertid för att kunna lägga lika mycket arbetstid på forskning som före pandemin. Något fler kvinnor (30 procent) än

män (25 procent) svarade att undervisningen tagit forskningstid i anspråk.

Forskarnas arbetstid före och under pandemin

SCB genomför vartannat år en urvalsundersökning där undervisande och forskande personal vid Sveriges universitet och högskolor får svara på frågor om hur de fördelar sin arbetstid mellan forskning, undervisning samt övriga arbetsuppgifter. Data från de två senaste undersökta åren – 2019 och 2021 – lämpar sig väl för att studera om forskarnas arbetstid förändrades under pandemin.

Enligt SCB:s undersökning arbetade den undervisande och forskande personalen i stort sett lika mycket före som under pandemin. Både året innan pandemin och under pandemins andra år var den genomsnittliga veckoarbetstiden omkring 39 timmar.

Inte heller hur forskarna fördelar sin arbetstid mellan olika arbetsuppgifter förändrades på något tydligt sätt. Andelen av forskarnas arbetstid som används åt forskning minskade från 46 procent, året innan pandemin, till 43 procent under pandemins andra år. Samtidigt ökade andelen av arbetstiden som användes åt arbete som inte omfattar forskning eller undervisning från 28 procent till 30 procent. Andelen som forskarna använde åt undervisning förblev oförändrad under pandemin (omkring 26 procent).

Förändringarna i hur forskarna fördelar sin arbetstid var likartade sett till de olika forskningsämnesområdena och anställningskategorierna. Bland män minskade andelen som används åt forskning från 49 procent året innan pandemin till 46 procent under pandemins andra år. Samtidigt ökade männens andel av arbetstiden som användes till undervisning på grundutbildningsnivå från 23 procent till 25 procent. Bland kvinnor var fördelningen av arbetstid mellan forskning, undervisning och övriga arbetsuppgifter oförändrad under pandemin. Kvinnor ägnar dock fortfarande en lägre andel av sin arbetstid åt forskning än män.

Resultaten från UKÅ:s forskarenkät indikerar att många forskare tvingats arbeta övertid och dra ner på forskningen, för att hinna med den hastiga övergången till distansundervisning. Framför allt lektorer men även kvinnliga forskare var överrepresenterade bland de som uppgav att undervisningen hade trängt undan tid för forskning under pandemins första år. De här resultaten bekräftas alltså inte av SCB:s enkätstudie om forskarnas arbetstid. En möjlig förklaring är att den ökade arbetsbördan som omställningen till distansundervisning innebar, enbart påverkade forskarnas arbetstid under pandemins första år. Det är inte osannolikt att forskarna påverkades mindre av distansundervisningen under pandemins andra år.

En stor del av undervisningen på grundnivå och avancerad nivå utförs av lektorer, och deras forskning verkar också ha drabbats i högre utsträckning än undervisande personal i andra anställningskategorier. 26 procent av lektorerna svarade att de under pandemins inledande år hade lagt

mindre tid på forskning, eftersom undervisningen hade tagit mer tid i anspråk. Bland övriga anställningskategorier var det en betydligt lägre andel (omkring 10 procent).

Intervjustudien med forskningsfinansiärerna pekar på ett snarlikt problem inom medicinsk forskning. Men i stället för undervisning verkar arbetstiden inom vården ha trängt undan forskningstiden bland kliniskt verksamma forskare. Flera av forskningsfinansiärerna uppgav det hade varit svårt för kliniskt verksamma forskare att få ut den forskningstid som ingår i anställningen.

Meriteringsanställda tycker att karriärutvecklingen har fungerat dåligt

Trots att lektorernas forskning verkar ha drabbats extra hårt av pandemin uppgav inte lektorerna i någon högre utsträckning än andra anställningskategorier att deras karriärutveckling som forskare hade fungerat dåligt under pandemin. Av samtliga svarade 47 procent att deras karriärutveckling inte hade påverkats av pandemin. Samtidigt svarade 39 procent att karriärutvecklingen hade fungerat dåligt.

Framför allt meriteringsanställda forskare (postdoktorer, biträdande lektorer och forskarassistenter) hade påverkats negativt – 60 procent av dem svarade att karriärutvecklingen hade fungerat dåligt. Motsvarande andel bland professorer var 22 procent och bland övriga anställningskategorier omkring 40 procent. Skillnaderna mellan kvinnor och män och mellan olika forskningsämnesområden var relativt små.

Internationell jämförelse – försenad forskning till följd av pandemin

International Association of Universities (IAU) presenterade under våren 2022 en global översikt av pandemins effekter på högre utbildning och forskning.

Ett år in i pandemin svarade en majoritet av lärosätena i alla regioner (Afrika, Asien, Europa samt Nord- och Sydamerika) att pandemin hade orsakat förseningar i forskningen. Den vanligaste orsaken till förseningarna uppgavs vara att personalen inte kunde resa till möten eller konferenser (71 procent). En annan viktig orsak var att personalen inte kunde bedriva fältstudier som kräver fysisk närvaro (66 procent). En tredje orsak var att personalen behövde ägna mer tid till undervisning under skiftet till distansundervisning (61 procent). En fjärde orsak var att personalen inte hade tillgång till laboratorier eller forskningsutrustning (58 procent).

37 procent av lärosätena uppgav att tiden för att slutföra en forskarutbildning hade ökat. Detta är negativt både för lärosätena och för doktoranderna, eftersom det kan ha både ekonomiska och känslomässiga konsekvenser. En tredjedel av lärosätena rapporterade också ett minskat antal stipendier, vilket kan komma att ha negativa effekter på möjligheten att bedriva forskning.

Även om en stor andel av lärosätena har upplevt förseningar till följd av pandemin, visar resultaten ändå att det finns en hög grad av resiliens hos många av lärosätena i framför allt Europa.

Läs mer i Jensen, T., Marinoni, G., & van't Land, H. (2022). Higher Education One Year into the COVID-19 Pandemic. *Second IAU Global Survey Report*. Paris: International Association of Universities.

Sveriges nationella forskningsinfrastrukturer klarade pandemin bra ...

En förutsättning för att bedriva forskning av hög kvalitet är ofta tillgång till avancerad infrastruktur och verktyg, som databaser, forskningsanläggningar, biobanker och storskaliga beräkningsverktyg. En forskningsinfrastruktur är ett avancerat verktyg eller anläggning för forskning som kan användas av flera forskare. Under februari och mars 2021 genomförde UKÄ intervjuer med tolv¹⁵ nationella forskningsinfrastrukturer för att klargöra vilka effekter som pandemin hade haft på verksamheten. Intervjuerna kompletterades med uppgifter ur verksamhetsrapporter och sammanställningar av nyckeltal från forskningsinfrastrukturernas årliga rapportering till Vetenskapsrådet.

Många av forskningsinfrastrukturerna visade sig vara robusta och har kunnat fortsätta att driva sina verksamheter relativt opåverkat under pandemins inledande år. Även om pandemin orsakade förseningar i verksamhet för en del forskningsinfrastrukturer, uppgav de flesta företrädarna att nyttjandegraden förblivit opåverkad. Där pandemin medförde minskad nyttjandegrad av långväga användare, kompensterades det av högre nyttjandegrad av personer som fortfarande hade möjlighet att arbeta på plats. De eventuella förändringar som skett i nyttjandegraden beskrivs överlag som temporära och marginella.

... men anser att de hade kunnat bidra mer

Samtidigt som pandemin visade att de svenska forskningsinfrastrukturerna är robusta, menade flera av de intervjuade företrädarna att forskningsinfrastrukturerna hade kunnat vara till betydligt större nytta för Sverige under pandemin om de hade fått andra förutsättningar. Flera av företrädarna ansåg att om forskningsinfrastrukturernas potential ska kunna användas till fullo under en pandemi behövs en nationell samordning och tydligare ansvarsfördelning. Förbättrade möjligheter att samla in och analysera kliniska data framfördes också som något som hade

¹⁵ BioMS, BIS, CORS, EATRIS svenska nod, Myfab, Nationella språkbanken, NBIS, NGI, NMI, Onsala rymdobservatorium, SIMPLER och STR.

ökat forskningsinfrastrukturernas möjlighet att bidra till ökad kunskap om pandemi.

Ekonomiska resurser till forskning

Samtidigt som merparten av universitetens och högskolornas forskningsfinansiering kommer från svenska staten, har lärosätena också en betydande finansiering från olika forskningsstiftelser. De medel som stiftelserna delar ut kommer från avkastningen på ett förvaltad kapital.

Liten minskning av forskningsfinansiering under pandemins inledning

Förändringar i avkastningen kan direkt påverka omfattningen av finansieringen av forskning vid universitet och högskolor. Under pandemins inledande år halverades de totala aktieutdelningarna från svenska aktiebolag. En möjlig konsekvens av pandemin var därför att de ekonomiska resurserna till forskning skulle minska.

Farhågan att den kraftiga minskningen av aktieutdelningar under 2020 skulle minska de ekonomiska resurserna till forskning blev inte verklighet. De flesta forskningsfinansierare som UKÄ intervjuade i slutet av 2020 uppgav att pandemin inte hade påverkat deras möjligheter att bevilja finansiering till nya projekt under 2020 och 2021. Bara två av forskningsfinansierarna – Wallenbergstiftelserna och Kempestiftelserna – uppgav att de skulle minska sitt stöd till nya projekt mot bakgrund av minskade aktieutdelningar. Minskningen från dessa två stiftelser uppgick till sammanlagt 700 miljoner.

Intervjuerna med forskningsfinansierarna visade även att de flesta organisationer dittills inte hade genomfört några större omprioriteringar eller ändrat inriktning till följd av pandemin. Undantaget var de organisationer som finansierar forskning inom medicin och hälsovetenskap, där flera särskilda utlysningar och satsningar på finansiering av forskning med koppling till pandemin genomfördes.

Ett år in i pandemin var UKÄ:s bedömning att effekterna av pandemin skulle komma att stanna vid ett tillfälligt bortfall av forskningsfinansiering. Dock pekade flera av de intervjuade stiftelserna på osäkerheten om den ekonomiska utvecklingen i spåren av pandemin.

Forskningsinfrastrukturernas ekonomiska förutsättningar opåverkade

Inte heller de svenska forskningsinfrastrukturernas ekonomi tycks generellt ha påverkats av pandemin. UKÄ:s studie av pandemins konsekvenser för verksamheten vid några av de nationella forskningsinfrastrukturerna visar att de klarade de utmaningar som pandemin

medfört på ett bra sätt. Samtliga företrädare för forskningsinfrastrukturerna i studien uppgav att de hade en stabil och långsiktig finansiering, som inte nämnvärt påverkades av pandemin. Vid några infrastrukturer minskade antalet användare något på grund av till exempel reserestriktioner eller anpassningar i verksamheten för att skapa fysisk distans. Minskningen gav dock inte någon större effekt på finansieringen, eftersom bortfallet av eventuella användaravgifter i viss mån balanseras av lägre kostnader till följd av färre genomförda analyser och körningar.

Tillskott av både permanenta och tillfälliga anslag

Universitetens och högskolornas intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå har blivit marginellt högre under pandemin. De externa medlen minskade med omkring en miljard kronor mellan 2019 och 2021, men minskningen uppvägdes av ökade anslagsintäkter. Sammantaget ökade lärosätenas forskningsintäkter med 0,2 miljarder.

Tabell 9.1. Lärosätenas intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå 2019 och 2021 per finansiärskategori, miljoner kronor (2021 års priser).

	2019	2021	Förändring	
Statliga	32 951	33 593	642	2 %
Direkta statsanslag	20 497	21 607	1 110	5 %
Externa statliga	12 454	11 986	-468	-4 %
Privata i Sverige	7 307	7 364	58	1 %
Organisationer utan vinstsyfte	5 866	6 073	207	4 %
Företag	1 441	1 291	-150	-10 %
EU och övriga utlandet	3 539	3 433	-106	-3 %
Övriga offentliga	3 069	2 730	-338	-11 %
Offentliga forskningsstiftelser	1 615	1 307	308	-19 %
Kommuner och regioner	1 454	1 423	-31	-2 %
Övrigt	370	284	-86	-23 %
Finansiella intäkter	172	162	-10	-6 %
Totalt	47 408	47 568	160	0 %

Under pandemin har det genomförts både tillfälliga och permanenta höjningar av de direkta statsanslagen. Pandemin påverkade den forsknings- och innovationspolitiska propositionen som lades fram i december 2020 (prop. 2020/21:60). I propositionen aviserade regeringen höjda anslag till forskning och utbildning på forskarnivå med sammanlagt 900 miljoner under perioden 2021–2024. Merparten av de höjda anslagen, totalt 720 miljoner, fick lärosätena under 2021. Samma år tilldelades lärosätena ytterligare 500 miljoner som en tillfällig förstärkning, för att hantera pandemins negativa effekter på forskningen.

Samtidigt som de direkta statsanslagen har ökat, har lärosätenas externa medel minskat under pandemin, främst på grund av minskade intäkter av forskningsbidrag. Minskningen är inte ett resultat av att externa finansi-

ärer dragit ner på omfattningen av sitt stöd, utan på att lärosätena under pandemin inte har förbrukat bidragsmedel i samma takt som tidigare.

Den minskade medelsförbrukningen syns tydligt i lärosätenas balansräkningar, där inbetalade medel som ännu inte omsatts i verksamhet redovisas som oförbrukade bidrag. Mellan 2019 och 2021 har lärosätenas oförbrukade bidrag till forskning och utbildning på forskarnivå ökat med 2,4 miljarder i fasta priser.

Internationella kontakter

En tydlig konsekvens av pandemin var att möjligheterna att resa mellan länder kraftigt begränsades. Eftersom nästan all forskning har internationella inslag, är det naturligt att anta att forskningen vid Sveriges universitet och högskolor skulle kunna ha påverkats av ett kraftigt minskat resande.

UKÄ:s studier visar också att pandemin minskade de internationella kontakterna vid lärosätena, men resultaten tyder även på att internationella samarbeten i många fall kunde bedrivas utan fysisk mobilitet. En del resultat tyder även på att den snabba övergången till digitala lösningar för kommunikation eventuellt underlättade för redan etablerade internationella samarbeten.

Tydlig nedgång i internationella samarbeten

Ett tydligt resultat från forskarenkäten och doktorandspegeln var att många uppgav att kontakter med forskare utanför Sverige hade minskat under pandemin. I forskarenkäten svarade 12 procent att internationella samarbeten i princip helt hade upphört under pandemin. Ytterligare 48 procent svarade att internationella samarbeten hade minskat.

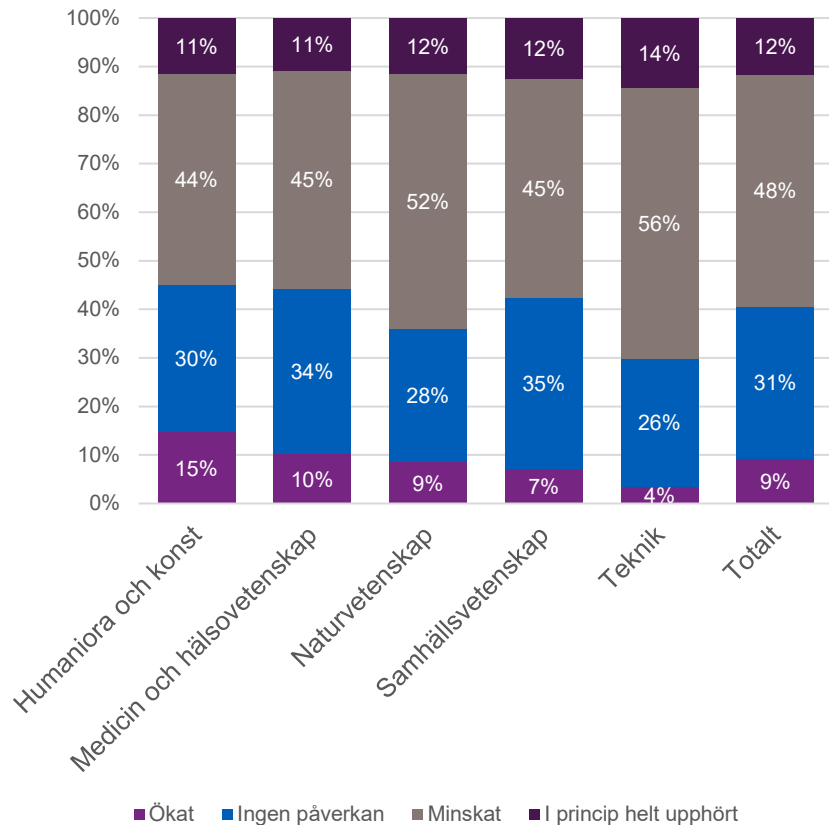
Det ligger i linje med resultaten i doktorandspegeln där 17 procent svarade att internationella samarbeten i princip hade upphört och 37 procent svarade att de hade minskat. Resultaten från forskarenkäten tyder på att minskningen i internationella samarbeten ungefär var lika stor inom de olika forskningsämnesområden. Inom teknik svarade något fler – 70 procent – att internationella samarbeten i princip har upphört eller minskat. Skillnaderna mellan hur kvinnor och män svarade var också små.

Men inte alla har påverkats. I både forskarenkäten och doktorandspegeln uttryckte omkring 30 procent av respondenterna att omfattningen av internationella samarbeten förblivit på ungefär samma nivå som innan pandemin. Det tyder på att många internationella samarbeten har kunnat bedrivas utan fysisk mobilitet.

I studien om pandemins konsekvenser för de nationella forskningsinfrastrukturerna påpekade flera av de intervjuade representanterna att det

internationella resandet hade minskat kraftigt. Men även bland forskningsinfrastrukturerna hördes positiva röster. Flera forskningsinfrastrukturer uppgav att övergången till digitala lösningar innebar att redan etablerade internationella samarbeten hade vuxit sig starkare.

Figur 9.5. Hur har internationella samarbeten i din forskning påverkats under pandemin? Andel (procent) uppdelat på forskningsämnesområde. Respondenter som svarar att frågan inte var relevant för dem ingår inte i statistiken.

Osäkert om pandemin minskade antalet internationellt rekryterade forskare

I samband med pandemin minskade antalet internationellt rekryterade forskare något. Men minskningen är liten och det är ännu för tidigt att avgöra om pandemin har påverkat rekryteringen av forskare från andra länder.

Inte heller andelen internationellt rekryterade doktorandnybörjare förändrades under pandemin. Under 2019, det sista året innan pandemin, påbörjade 3 230 individer en forskarutbildning vid något av Sveriges universitet eller högskolor, och av dem var 40 procent utländska

nybörjare.¹⁶ År 2021 hade antalet doktorandnybörjare minskat något till 3 080 individer, men andelen utländska nybörjare var oförändrad.

Den vetenskapliga produktionen under pandemin

Trots att pandemin har fört med sig problem för forskningen i olika avseenden, verkar den vetenskapliga produktionen hittills bara ha påverkats marginellt.

Oförändrat antal publikationer under pandemin

Den vetenskapliga produktionen vid svenska lärosäten låg under perioden 2012–2019 på strax under 70 000 publikationer per år. År 2020 minskade antalet publikationer i publikationsdatabasen Swepub i förhållande till året innan med drygt 4 000. Under 2021 återhämtade sig antalet publikationer något, men var fortfarande lägre än innan pandemin.

I stort sett hela minskningen förklaras av att konferensbidragen var betydligt färre under pandemin jämfört med tidigare år. En tydlig trend under det senaste decenniet har varit att antalet artiklar i vetenskapliga tidskrifter, som produceras av forskare vid Sveriges universitet och högskolor, stadigt har ökat. Pandemin påverkade inte den utvecklingen utan antalet artiklar i vetenskapliga tidskrifter fortsatte att öka under 2020 och 2021.

Färre publikationer inom humaniora och konst

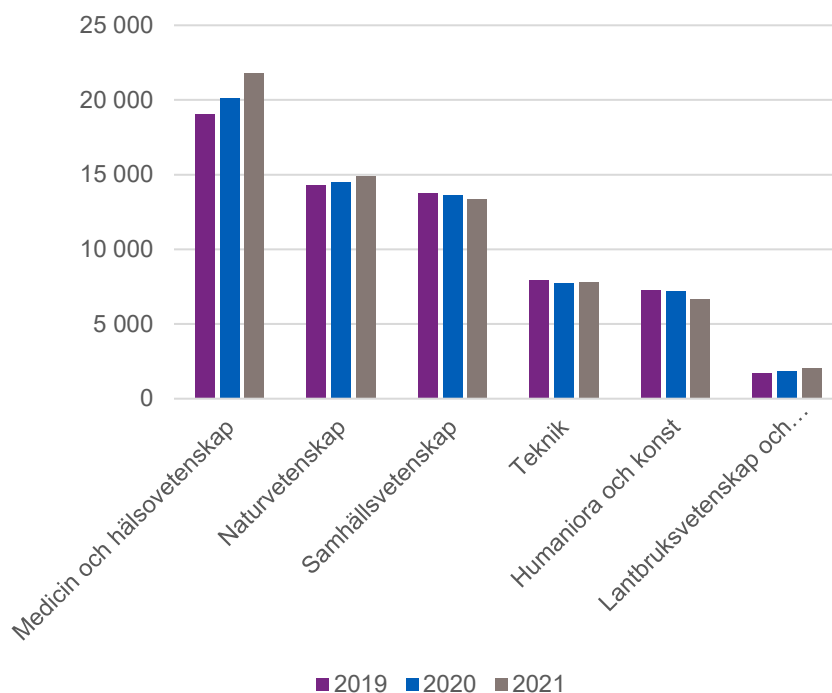
Förändringarna i antalet vetenskapliga publikationer under pandemin skiljer sig åt mellan olika forskningsämnesområden. Inom medicin och hälsovetenskap samt lantbruksvetenskap och veterinärmedicin ökade det totala antalet vetenskapliga publikationer (exklusive konferensbidragen) under 2020 och 2021. Inom humaniora och konst minskade i stället det totala antalet vetenskapliga publikationer under pandemin.

Att uttala sig om förändringar i vetenskaplig produktion genom att analysera antalet forskningspublikationer har dock sina begränsningar. Dels speglar antalet forskningspublikationer under ett år snarare den vetenskapliga produktionen under åren innan publiceringen, eftersom mycket forskningsarbete är långsiktigt och arbetet som leder till en publikation kan ha utförts under flera år. Dels säger inte en analys av antalet forskningspublikationer nödvändigtvis något om kvaliteten på forskningen.

¹⁶ Utländska doktorander är personer som har beviljats uppehållstillstånd för forskarstudier samt utrikes födda som invandrade mindre än två år innan doktorandstudierna påbörjades.

Förändringar i lärosätenas samlade antal forskningspublikationer fångar inte heller nödvändigtvis hur olika grupper av forskare har drabbats av pandemin. UKÄ kommer inom ramen för den reguljära rapporteringen av forskningspublikationer att fortsätta följa upp pandemins konsekvenser på den vetenskapliga produktionen.

Figur 9.6. Antal forskningspublikationer (exklusive konferensbidrag) per forskningsämnesområde 2019-2021.

Läs mer

Coronapandemins effekter på den privata forskningsfinansieringen. Rapport 2021:11, UKÄ.

Coronapandemins konsekvenser för forskningen. Rapport, 2021-06-01, UKÄ.

Effekter av coronapandemin på några av Sveriges nationella forskningsinfrastrukturer. Rapport 2021:31, UKÄ.

Liten påverkan på internationell rekrytering av forskare i början av karriären. Rapport, 2021-10-28, UKÄ.

Nationella återhämtningsplanen

UKÄ har fått ett uppdrag om att delta i genomförandet av Sveriges återhämtningsplan, vilket ger möjlighet att fortsatt följa frågor som rör samhället efter pandemin och högskolans roll i återhämtningen. Efter att regeringsuppdraget om pandemins konsekvenser är avslutat kommer det alltså fortsatt vara möjligt att följa utvecklingen inom områden som vi uppmärksammat.

EU:s återhämtningsinstrument

Next Generation EU (NGEU) är ett tillfälligt återhämtningsinstrument som EU:s medlemsländer har enats om för att bygga ett mer miljövänligt, digitalt och motståndskraftigt EU. Den största delen av NGEU består av EU:s program för storskaligt ekonomiskt stöd, Faciliteten för återhämtning och resiliens (The Recovery and Resilience Facility, RRF). Medlemsländerna har i nationella återhämtningsplaner ansökt om medel från facilitetens 672,5 miljarder euro för att stödja de nationella reformer och investeringar som ska lindra de utmaningar som pandemin har inneburit för den europeiska ekonomin.

Sverige ansöker om 3,12 miljarder kronor som bidrag till åtgärden *Resurser för att möta efterfrågan på utbildning vid universitet och högskolor*. Åtgärden ska öka antalet helårsstudenter vid universitet och högskolor och är en del av den pågående utbyggnaden av högskolan.

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) har fått i uppdrag av regeringen att samordna genomförandet av åtgärden och stödja universitet och högskolor i deras arbete. Uppdraget ska slutredovisas under 2026. UKÄ ska följa upp måluppfyllelsen och indikatorerna för åtgärden med utbyggnaden 2021–2025, samordna genomförandet av åtgärden och stödja lärosätena i arbetet, bistå lärosätena så att de uppfyller de krav som ställs från EU:s myndigheter och samordna samt sammanställa andra redovisningar och uppgifter inom uppdraget.

Mål för återhämtningsplanen

Den nationella återhämtningsplanen anger att högskoleåtgärden ska möjliggöra fler utbildningsplatser för helårsstudenter, möta behoven av utbildning som leder till jobb, förbättra välfärden samt bidra till ökad konkurrenskraft för svenskt näringsliv. Åtgärden ska öka tillgången till högre utbildning i hela landet och öka möjligheterna till omställning. Det utökade antalet utbildningsplatser främjar också den digitala omställ-

ningen genom att öka den digitala kompetensen och tillgången till personer med specialistkompetens.

Målgrupper för åtgärden är de utan högskoleutbildning, de som behöver stärka sin ställning på arbetsmarknaden samt de som vill söka sig till bristyrken som kräver en högskoleutbildning. Återhämtningsplanen har ett särskilt fokus på kompetensförsörjningen i utbildningsväsendet samt inom vård och omsorg. Högskoleåtgärden ska också möta behoven av vidareutbildning och omställning för personer som efter pandemin fått en försvagad ställning på arbetsmarknaden samt bidra särskilt till utbildning som bidrar till digitala kompetens.

UKÄ ska inom ramen för uppdraget genomföra analyser som bidrar till förståelsen av högskolans roll i återhämtningen och som utgår från regeringens syfte i den nationella återhämtningsplanen. Vi ska också genomföra analyser som skapar förståelse för de långsiktiga effekterna av pandemin för lärosätenas verksamhet. Analyserna ska generera kunskap som i förlängningen gynnar högskolesektorns motståndskraft och återhämtningsförmåga.

Förändringar på längre sikt

Hittills har rapporten handlat om utvecklingen under pandemin – hur olika delar av högskolan har ställt om och påverkats av beslut och insatser. I uppdraget ingår också att undersöka vilka långsiktiga konsekvenser som pandemin eventuellt kan komma att föra med sig för verksamheten vid universitet och högskolor.

Baserat på de undersökningar som genomförts inom uppdraget har UKÄ identifierat tre områden där pandemin kan komma att medföra stora konsekvenser eller omfattande förändringar på längre sikt. Det handlar om internationalisering och internationell studentmobilitet, omställningen till digital undervisning och examination samt konsekvenserna av pandemin för doktorander och juniora forskare.

Inom vart och ett av dessa områden har UKÄ genomfört särskilda framåtblickande undersökningar med hjälp av expertpaneler, där deltagarna först har fått tillfälle att föreslå och sedan ta ställning till olika påståenden om pandemins långsiktiga effekter. Det handlar både om konsekvenser på längre sikt för högskolans arbetsformer och verksamhet, och om följder för de individer som påverkats av pandemin inom utbildning eller forskning. Expertpanelerna har rekryterats genom befintliga nätverk eller genom att lärosätena nominerat personer med insikt i hur pandemin påverkat något av de specifika områdena.

Framåtblickande undersökningar om långsiktiga konsekvenser

För att identifiera möjliga framtida effekter av pandemin genomförde UKÄ, under sommaren och hösten 2022, studier inom tre prioriterade områden - *Internationalisering och internationell mobilitet, Digital undervisning och examination* samt *Doktorander och juniora forskare*. Experterna rekryterades genom befintliga nätverk eller genom att lärosätena nominerade personer med extra god insyn i hur pandemin påverkade något av de specifika områdena.

Experternas åsikter samlades in med hjälp av webbenkäter och inbjudan skickades ut via e-post. Studierna genomfördes i två steg där experterna i den första enkäten uppmanades föreslå möjliga långsiktiga konsekvenser av pandemin. I den andra enkäten fick deltagarna möjlighet att ta ställning till samtliga långsiktiga konsekvenser som föreslagits av panelen i den första enkäten.

Undersökningarna genomfördes under sommaren och hösten 2022. I kapitlet följer några preliminära resultat från de tre undersökningarna.

Resultaten och undersökningarnas metod kommer att också att presenteras i rapporter som publiceras under nästa år.

Internationalisering och internationell mobilitet

Internationella kontakter och utbyten hör till de områden inom högskolan som påverkades allra mest under pandemin. De stängda gränserna fick betydande konsekvenser inte minst för den internationella studentmobiliteten.

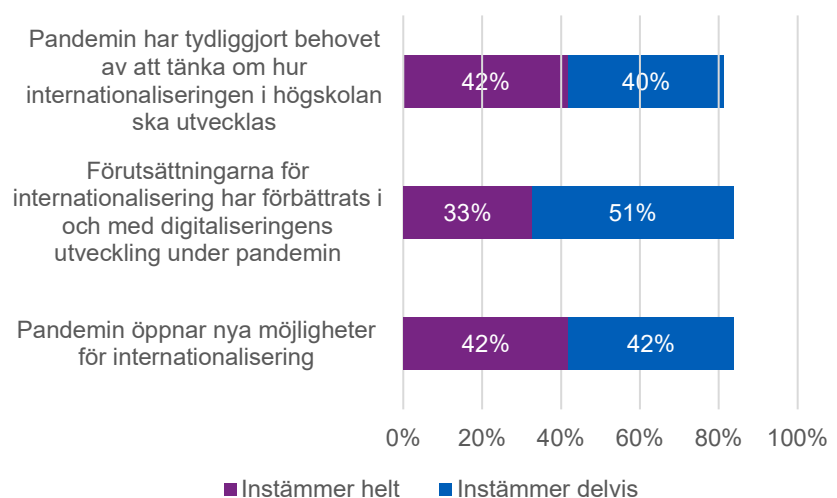
Också inom forskningen fick reserestriktionerna stora konsekvenser. En stor del av den internationella verksamheten fick ställa om till andra former och utlandssamarbetena minskade kraftigt i omfattning.

Utvecklingen under pandemin ger nya möjligheter

Bland experterna syntes en fortsatt tilltro till att internationaliseringen är en viktig del av den högre utbildningen, men bedömningen var också att den behöver utvecklas med tanke på de senaste årens erfarenheter och insikter. Inte minst fanns förhoppningar om att kunna använda digitaliseringen för att bredda och förbättra de internationella samarbetena.

En klar majoritet av experterna instämde helt eller delvis i påståendet att pandemin har öppnat upp nya möjligheter för högskolans internationalisering. De menade också att förutsättningarna för internationalisering har förbättrats genom den ökade digitaliseringen under pandemin, som öppnat upp för fler samarbeten med nya partner i andra länder.

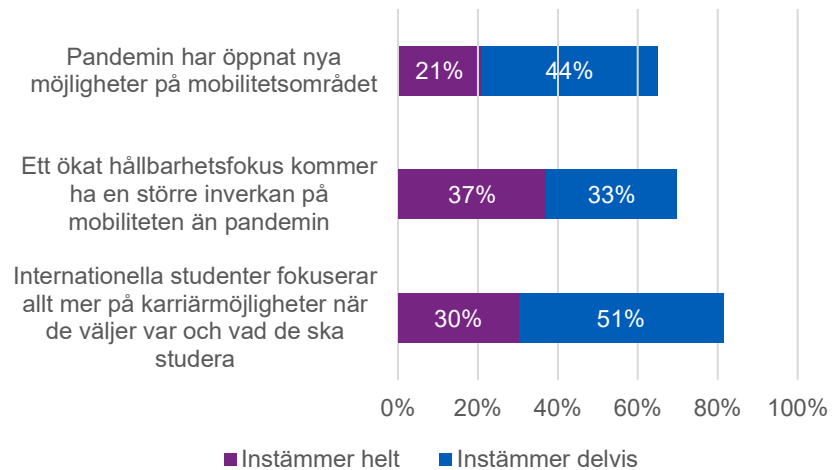
Figur 10.1. Experternas svar på påståenden om långsiktiga konsekvenser av pandemin för internationaliseringen. Andel (procent) av antalet svarande som instämmer helt respektive instämmer delvis.

Digitaliseringen viktig för framtidens mobilitet

Mer delade var experterna i sina bedömningar om hur den internationella studentmobiliteten kunde komma att utvecklas efter pandemin. En del menade att det ännu var för tidigt att göra förutsägelser om de långsiktiga konsekvenserna på området.

Figur 10.2. Experternas svar på påståenden om långsiktiga konsekvenser av pandemin för den internationella mobiliteten. Andel (procent) av antalet svarande som instämmer helt respektive instämmer delvis.

En majoritet gjorde emellertid bedömningen att andra faktorer, exempelvis ett ökat hållbarhetsfokus, sannolikt kommer att ha större långsiktig inverkan på den internationella mobiliteten än pandemin. De flesta trodde att svenska studenter kommer att vilja åka på utbyten inom Europa i större utsträckning än innan pandemin. Över hälften förväntade sig också att satsningen på Europauniversitet kommer att innebära ett ökat fokus på Europa och ett minskat fokus på övriga världen.

Det fanns också förhoppningar bland experterna om att digitaliseringen under pandemin skulle kunna leda till nya möjligheter på mobilitetsområdet och till en breddad rekrytering av studenter till studentutbytena.

Nästan alla som svarat förväntade sig att studenterna i framtiden kommer att ställa högre krav på utbytenas flexibilitet, nytta och relevans för utbildningen. Många instämde i att tydliga karriärmöjligheter kommer bli viktigare för internationella studenter när de väljer var och vad de ska studera.

Undervisning och examination

Den omställning av utbildningen vid universitet och högskolor som gjordes under pandemin var både storskalig och långvarig. Under närmare två års tid skedde en stor del av lärosätenas undervisning på distans via digitala undervisningsformer.

Beträffande undervisning och examination gjorde en majoritet av experterna bedömningen att lärosätena genom den här erfarenheten har fått fler och förbättrade möjligheter att bedriva distansundervisning.

Större förväntningar på flexibilitet

Under pandemin utvecklades lärarnas digitala färdigheter och bedömningen är att de numera har en större förmåga att anpassa och utveckla undervisningen med hjälp av digitala verktyg. De har inte bara fått en bättre förmåga att snabbt ställa om enskilda föreläsningar till annat format, utan också en ökad trygghet i användandet av digitala mötesformer. Digitala lösningar har också förbättrat förutsättningarna att använda externa föreläsare och experter i undervisningen. Externa föreläsare bedöms bli mer tillgängliga när det finns nya möjligheter att delta digitalt.

Snabb digitalisering och minskat lokalbehov hos myndigheter

Ekonomistyrningsverket (ESV) har undersökt frågan om vilka förändringar i myndigheternas verksamhet och kostnader som kan bli bestående som en följd av pandemin. Undersökningen genomfördes bland annat med enkäter till statliga myndigheter. Frågorna handlar huvudsakligen om effekter av ökat distansarbete.

Resultatet visar bland annat att merparten av myndigheterna kommer att erbjuda en stor del av sina medarbetare möjlighet att arbeta på distans i varierad utsträckning även efter pandemin. Undersökningen visar också att pandemin kan ha påskyndat myndigheternas arbete med att utveckla digitala arbetssätt och metoder och att myndigheternas verksamheter har digitaliserats i snabbare takt än tidigare.

Eftersom myndigheternas verksamhet delvis förväntas genomföras på distans även fortsättningsvis, bedömer ESV att lokalkostnaderna kan minska över tid, när nya avtal med mindre lokalyta för framför allt kontorslokaler kan förverkligas. Procentuellt sett är det i första hand universitet och högskolor som har angett att de kan minska ytan per anställd.

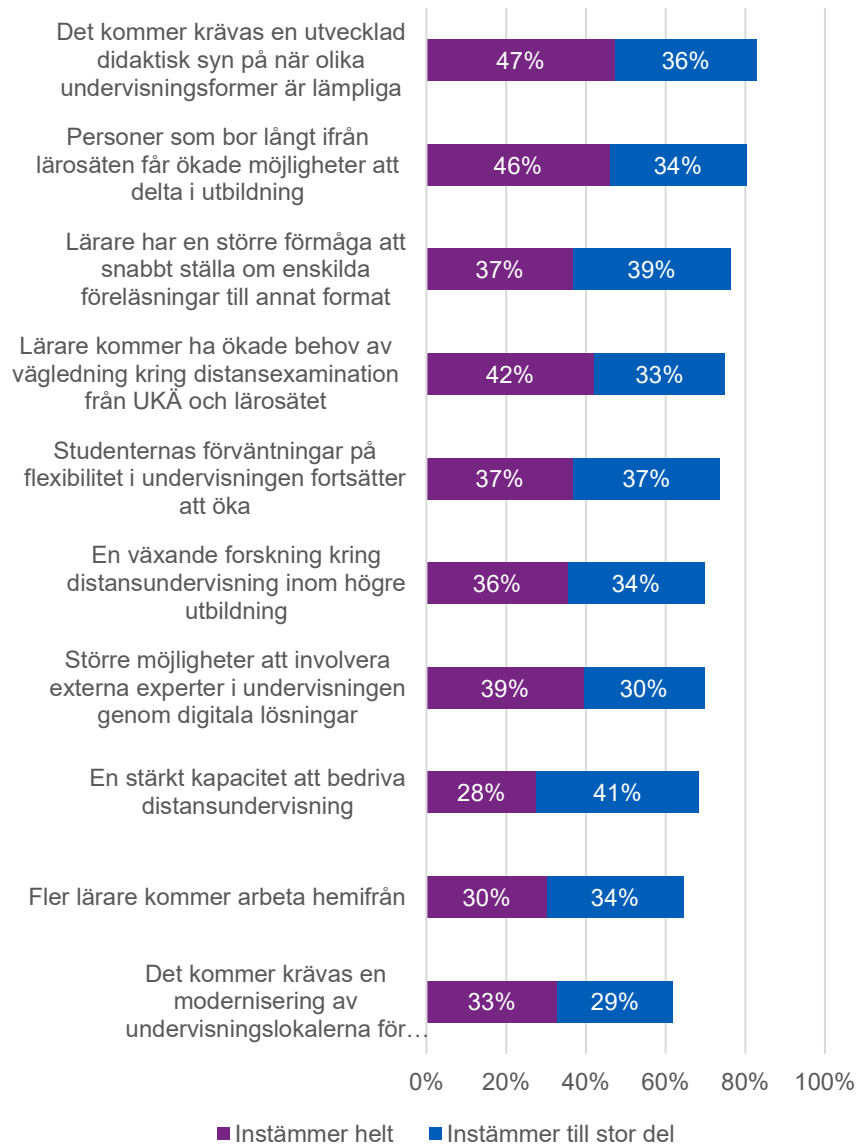
Läs mer i *Det nya normala? Bestående coronaeffekter i myndigheternas verksamhet*, Rapport 2022:27, ESV.

Samtidigt tyder resultaten på att lärdomar från pandemin har lett till en större flexibilitet i undervisningen och att det framöver kommer att finnas fler nya undervisningsupplägg. Parallellt framgår att didaktiken behöver utvecklas avseende den digitala undervisningen. När undervisningsformerna blir fler och flexibiliteten ökar, behövs en diskussion om när olika undervisningsformer är lämpliga eller olämpliga.

Bedömningen är att omställningen under pandemin kommer att leda till att studenternas förväntningar på flexibilitet fortsätter att öka. Studenter

framöver kan komma att kräva att få ta del också av campusundervisning digitalt. Med de ökade förväntningarna och kraven uppstår därmed ett behov hos lärarna av att kunna redovisa anledningar till vald undervisningsform. En majoritet av studiens deltagare bedömde att undervisningslokalerna kommer att behöva anpassas till den tekniska utvecklingen och det nya utbudet av undervisningsformat, till exempel hybriduppbygg.

Figur 10.3. Experternas svar på påståenden långsiktiga konsekvenser för undervisning och examination. Andel (procent) av antalet svarande som instämmer helt eller till stor del.

Mer hemarbete för lärare

De flesta experterna bedömde att fler lärare kommer att arbeta hemifrån efter pandemin, men det rådde delade meningar om hur distansarbetet kommer att påverka arbetsmiljön. För studenternas del bedömde en majoritet att mer distansundervisning kommer att innebära ökade

möjligheter att delta i utbildning för personer som bor långt från lärosätena.

Behov av vägledning om digitala examinationer

Uppfattningarna om de långsiktiga konsekvenserna för examination var mindre entydiga. Det är tydligt att examinationen har inneburit stora utmaningar under pandemin. Inte minst har det varit svårt att åstadkomma rättssäkra digitala examinationer och det har skett en kraftig ökning av disciplinärendena under pandemin.

En långsiktig konsekvens som många höll för trolig var att mer distansundervisning också kommer att leda till ett behov hos fler lärare av vägledning om distansexaminationer från UKÄ och det egna lärosätet. En majoritet bedömde att verksamheten hade fått nya erfarenheter och en ökad kompetens att utveckla examinationsformer. De flesta bedömde också att erfarenheter från pandemin i någon form kommer att leda till diskussioner i lärarkollegiet om hur studenternas kunskaper bäst kan mätas.

Den ökade förekomsten av fusk i samband med examinationer kommer enligt experterna sannolikt att leda till att studenterna framöver får bättre information om vad som är tillåtet och otillåtet. En knapp majoritet bedömde att studentkårerna kommer att få en viktig roll i att utveckla en kultur som tar avstånd från fusk.

De flesta instämde helt, till stor del eller till viss del i påståendet att den ökade distansundervisningen kommer att innebära en konkurrenssituation mellan de lärosäten som erbjuder distansexamination och de som inte gör det. Det är sannolikt kopplat till bedömningen att studenter kommer att efterfråga mer flexibilitet i framtiden. Det kan innebära att utbildningar med krav på att examinerande moment utförs på campus väljs bort till förmån för utbildningar med distansexamination.

Doktorander och juniora forskare

Beträffande undervisning och examination fanns inom många områden en bred samsyn mellan experterna. En mer splittrad bild framträdde i svaren från undersökningen om långsiktiga konsekvenser för doktorander och juniora forskare.

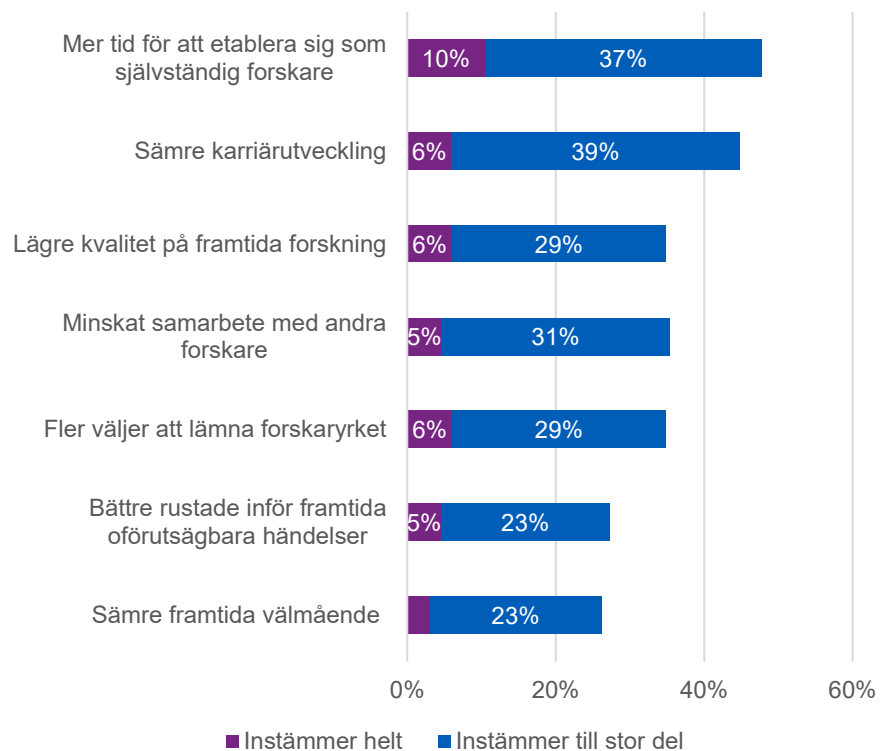
Längre tid att etablera sig som självständig forskare

Ett tydligt resultat var att det sannolikt kommer att ta längre tid för de som var doktorander och juniora forskare under pandemin att etablera sig som självständiga forskare. En klar majoritet (76 procent) av experterna instämde helt eller till stor del i påståendet om juniora forskare och nära hälften (46 procent) om doktorander. En möjlig förklaring är att tiden till dess att doktoranderna ska etablera sig som självständiga

forskare är längre och att de därmed har större möjligheter att ta igen det som eventuellt förlorats under pandemin. Tiden till dess att de juniora forskarna förväntas uppnå en relativt högre grad av självständighet är betydligt kortare. Därför kan effekterna av pandemin märkas av tydligare för dem.

Samtidigt instämde fler i påståenden om långsiktiga konsekvenser för doktoranderna. En stor andel, men färre än hälften, instämde helt eller delvis i att doktoranderna kommer att få en försämrad karriärutveckling på grund av pandemin. En ungefär lika stor del instämde i att det kommer att bli lägre kvalitet på doktorandernas framtida forskning. Lite drygt var tredje expert bedömde också att doktoranderna kommer att samarbeta med andra forskare i lägre utsträckning. Det är sannolikt en konsekvens av att doktorandernas nätverk utvecklades sämre under pandemin. En ungefär lika stor del menade att fler doktorander kommer att lämna forskarkyrket till följd av utvecklingen under pandemin.

Figur 10.4. Pandemins långsiktiga konsekvenser för doktorander. Andel (procent) av antalet svarande som instämmer helt eller till stor del i minst ett påstående om långsiktig konsekvens.

Snarlik bild av juniora forskares framtid

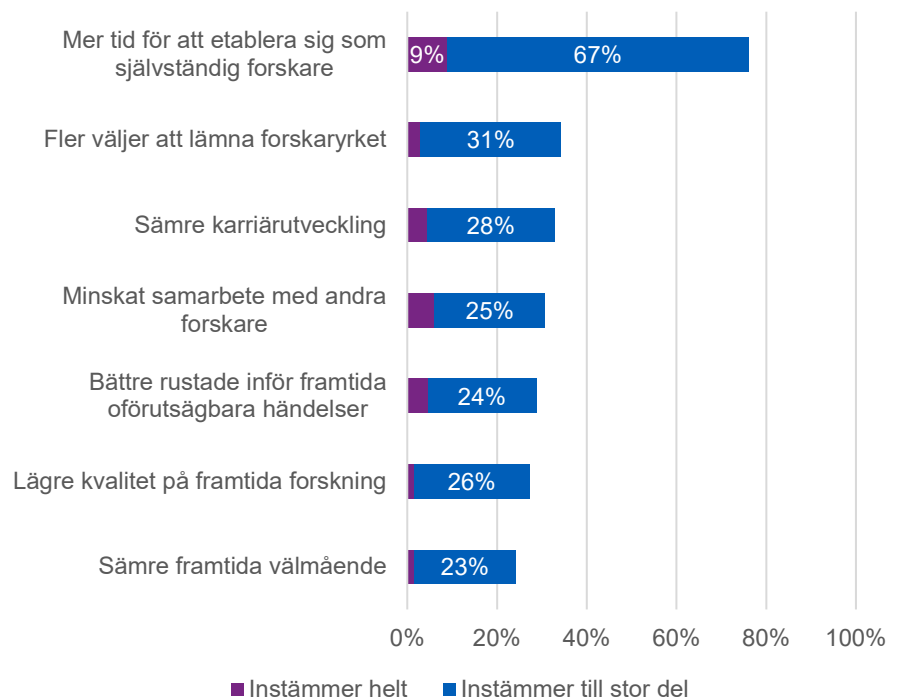
Generellt instämde en något lägre andel av experterna i motsvarande påståenden för juniora forskare. De förutspådde ungefär samma långsiktiga konsekvenser. Ett undantag var åsikten att pandemin har försämrat kvaliteten på de juniora forskarnas framtida forskning. En markant mindre andel instämde helt eller till stor del i påståendet om att kvalitet-

en i de juniora forskarnas framtida forskning kommer att bli lägre. En möjlig förklaring är att de kunskaper och erfarenheter som doktoranderna eventuellt gick miste om under pandemin var av mer grundläggande karaktär och därför riskerar att påverka deras framtida forskning mer.

Eventuellt sämre välmående

En mindre, men inte obetydlig, andel av experterna trodde att det kan finnas både doktorander och juniora forskare som långsiktigt kommer att få ett sämre välmående. Många menade att pandemin medförde ökad stress för en stor andel av doktoranderna och de juniora forskarna. Även åsikten att många doktorander och juniora forskare blev isolerade under pandemin var vanlig. Omkring var fjärde instämde i påståendet att pandemin kommer att försämra doktoranders och juniora forskares framtida välmående.

Figur 10.5. Pandemins långsiktiga konsekvenser för juniora forskare. Andel respondenter som instämmer (helt eller till stor del) i minst ett påstående om långsiktig konsekvens.

Bättre rustade för framtida oförutsägbara händelser

Men pandemin kan också ha fört med sig positiva konsekvenser för de som var doktorander och juniora forskare under pandemin. Till exempel ansåg flera av experterna att pandemin medförde att många doktorander och juniora forskare förbättrade sina förmågor att "tänka utanför boxen" och att bedriva forskning under oförutsägbara förhållanden. 29 procent av experterna instämde i påståendet att pandemin har medfört att de juniora forskarna är bättre rustade inför framtida oförutsägbara

händelser. Andelen som instämde i motsvarade påstående för doktoranderna är 27 procent.

Små skillnader mellan forskningsämnesområden

Skillnaderna mellan de olika forskningsämnesområdena är generellt små. Experterna inom samhällsvetenskap instämde överlag i färre av de negativa långsiktiga konsekvenserna för doktorander och juniora forskare.

Avslutande diskussion

Ett huvudintryck av undersökningarna inom regeringsuppdraget är att universitet och högskolor har klarat omställningen under pandemin väl. Det har funnits en strävan och en stark beslutsamhet – både hos personal och studenter – att anpassa sig till situationen för att möjliggöra en verksamhet i andra former. Omställningen till nya undervisnings- och arbetsformer har samtidigt skett till priset av en ökad arbetsbelastning och stora påfrestningar för många av dem som är verksamma inom högskolan.

UKÄ:s omfattande arbete med regeringsuppdraget visar att omställningen inom flera områden kan komma att förändra högskolan långsiktigt. Utan ett medvetet och aktivt förhållningssätt från lärosätenas sida och från andra berörda blir det samtidigt svårt att ta tillvara de möjligheter som den här perioden har skapat och möta de utmaningar som uppstått.

Möta en ny efterfrågan på flexibilitet och tillgänglighet med bibehållen kvalitet i utbildningen

Den storskaliga omställningen till distansundervisning har inneburit att utbildningen vid universitet och högskolor i vissa avseenden sannolikt kommer att förändras också långsiktigt genom utvecklingen av nya digitala undervisnings- och examinationsformer.

Som en konsekvens av omställningen har studenternas förväntningar på flexibilitet i undervisningen ökat. Till exempel kommer många studenter i framtiden att förvänta sig att få ta del av sin utbildning digitalt, även inom campusförlagda utbildningar. Men det är svårt att generalisera. Det beror inte bara på att förutsättningarna ser olika ut inom olika utbildningar och ämnen, utan också på att den bild som studenterna har av sin utbildning under pandemin är delad. En grupp studenter har fått en mer positiv bild av distansundervisning och digitala undervisningsformer, men inte alla delar den uppfattningen. Det blir en viktig uppgift för lärosätena att organisera sin utbildning på ett sätt som möter studenternas ökade förväntningar på flexibilitet, med bibehållen kvalitet i utbildningen.

Det finns också förväntningar om att tillgängligheten till högre utbildning ska öka, geografiskt och med hänsyn till olika gruppers behov. Här erbjuder utvecklingen av digitala undervisnings- och examinationsformer nya möjligheter att arbeta till exempel med breddad rekrytering och livslångt lärande, men också den aktuella frågan om omställningsstöd och hur det ska påverka lärosätenas utbildningsutbud. Inom vårdutbildningarna har begränsningarna under pandemin i flera fall inneburit ett ökat fokus på innehåll och kvalitet i den verksamhetsförlagda

utbildningen, som kan komma att bli bestående. Det ger möjligheter till en utvecklad samverkan mellan lärosäten och huvudmännen inom vården när det gäller verksamhetsförlagda utbildningsmoment.

Erfarenheterna från pandemin ger ett gott underlag för en fortsatt utveckling av digitala undervisnings- och examinationsformer. Men frågan om hur utbildningen ska bedrivas handlar om mer än bara kunskapsförmedling och hur den kan organiseras på bästa möjliga sätt. Den handlar också om vad en akademisk utbildning ska vara. Högre utbildning ska utveckla studenternas förmåga till kritiskt tänkande och att självständigt söka, värdera och utbyta vetenskapligt grundad kunskap. De sociala inslagen i högskolestudierna – mötet med andra studenter och lärare – är här minst lika viktiga som utbildningens formella innehåll och upplägg.

Det har under pandemin skett en digital utveckling som universitet och högskolor måste förhålla sig till. Samtidigt har omställningen till distansundervisning framtvingat reflektioner om utbildningens grunder – varför utbildning bedrivs vid universitet och högskolor och hur den ska bedrivas. Det är viktigt att den reflektionen fortsätter även efter pandemin, parallellt med den digitala utvecklingen. Det krävs därför ett aktivt och medvetet agerande från lärosätenas sida för att fullt ut utnyttja och bygga vidare på de gjorda erfarenheterna. Samtidigt är det viktigt att reflektera över de risker som förändringen innebär, inte minst för utbildningens kvalitet. Det är inte säkert att alla möjligheter som utvecklingen erbjuder är önskvärda.

Olika lärosäten kan komma att välja olika förhållningssätt och vilka vägar de gör kommer i hög grad att bero på deras nuvarande utbildningsinriktning och profil. I vissa avseenden kommer erfarenheterna från pandemin att förstärka etablerade inriktningar och profilmråden, medan de i andra fall kan lägga grunden till en ny utveckling.

Använda nya möjligheter och hantera utmaningar för högskolans internationalisering

Digitaliseringen kan även ha öppnat nya möjligheter för internationaliseringen av utbildning och forskning. Hur universitet och högskolor kan komma att påverkas återstår att se, men att de behöver förhålla sig till den digitala utvecklingen och räkna in den som en faktor i sitt förändringsarbete råder det ingen tvekan om.

Både innan och under pandemin har det utvecklats olika initiativ för internationalisering via EU-kommissionen, exempelvis Europauniversitetet (EUI). I allianserna kan det vara angeläget att arbeta aktivt med kombinationen internationalisering och digitalisering.

I ett längre perspektiv kommer sannolikt andra faktorer än pandemin, exempelvis ett ökat hållbarhetsfokus och den globala utvecklingen, att ha

en större inverkan på lärosätenas internationaliseringsarbete och utvecklingen av den internationella studentmobiliteten.

Ta hand om pandemins konsekvenser för grupper som drabbats hårt

UKÄ:s bedömning är att forskningen och forskarutbildningen inte har förändrats långsiktigt i samma utsträckning som undervisningen. Däremot har enskilda forskare och doktorander påverkats negativt, och det går att se skillnader mellan olika grupper. Särskilda problemområden har varit datainsamling och försämrade internationella samarbeten. Minskningen – och i många fall den totala avsaknaden – av sociala interaktioner till följd av distansarbete har försvårat det intellektuella utbytet och påverkat kreativiteten i forskningsprocessen negativt.

Det är doktorander och juniora forskare som påverkats mest av detta, medan mer etablerade forskare med utvecklade nätverk och fasta anställningar har drabbats i mindre utsträckning. Följderna kan i många fall bli en försämrad karriärutveckling – att det tar längre tid att etablera sig som självständiga forskare eller i värsta fall en avbruten forskarkarriär. Lärosätena och även forskningsråden behöver ta hänsyn till de försämrade meriteringsmöjligheter som pandemin inneburit för dessa grupper under de kommande åren. Också för andra grupper kan pandemin ha medfört negativa konsekvenser på längre sikt.

Utbyggnaderna och det kortsiktigt ökade inflödet av studenter under pandemin har inte bidragit till en breddad rekrytering till högskolan. Studenter med högutbildade föräldrar har ökat sitt deltagande i högre utbildning mer än studenter med förgymnasialt utbildade föräldrar. Det är också kvinnor i högre grad än män som börjat studera under pandemin. Det är fortfarande för tidigt att säga om detta blir en bestående effekt, men utvecklingen under pandemin belyser en fråga som lärosätena länge arbetat aktivt med.

I UKÄ:s tematiska utvärdering av lärosätenas arbete med breddad rekrytering framgår att lärosätena arbetar med många olika satsningar för att bryta könsbundna studieval i försök att nå en jämnare könsfördelning på sina utbildningar. På samma sätt sker insatser för att bidra till att minska den sociala snedrekryteringen. I utvärderingen drar UKÄ slutsatsen att lärosätenas satsningar på att rekrytera personer från grupper som är underrepresenterade i högskolan behöver planeras och följas upp mer systematiskt för att bli långsiktigt framgångsrika. Det arbetet kan effektiviseras av att lärosätena samverkar. Könsbundna studieval och social snedrekrytering sker också tidigare i utbildningssystemet och utvärderingen framhåller därför behovet av att stödja och inspirera samarbeten mellan lärosäten och skolhuvudmän för att motverka samhällsstrukturella studie- och yrkesval.

En omställning till distansundervisning har inte bara skett vid universitet och högskolor, utan även gymnasieskolan bedrev undervisning på distans under lång tid. Det betyder att lärosätena under de kommande åren kommer att få ta emot studenter som har gått stora delar av sin utbildning på distans. Det handlar om en grupp studenter som är vana vid digitala undervisningsformer, men som samtidigt kan ha fått med sig sämre förkunskaper från gymnasieskolan. En viktig uppgift för lärosätena blir att bevaka hur det går för dessa studenter i högskolan.

Dra lärdom inför styrningen av högskolan i kommande kriser

Slutligen kan erfarenheterna från de senaste åren också bidra till en utvecklad finansiell styrning av sektorn. Precis som vid finanskrisen för tio år sedan tog regeringen under pandemin initiativ till stora utbyggnader av utbildningen vid universitet och högskolor för att mildra de negativa konsekvenserna av en försämrad arbetsmarknad.

UKÄ konstaterar att den högre utbildningen har expanderat i en omfattning som ligger i linje med regeringens mål för utbyggnaderna, men att många lärosäten samtidigt har haft svårt att fullt ut omsätta tillskotten av anslagsmedel i utbildningsverksamheten. Det har bidragit till ekonomiska överskott och ett ökat myndighetskapital. En liknande situation rådde i samband med utbyggnaderna under 2010–2011. Det är svårt för lärosätena att snabbt skala upp sin verksamhet och för att kunna ta emot fler studenter har många lärare fått arbeta hårt. Lärosätenas möjligheter att bygga ut sin verksamhet i linje med tillskotten skulle vara större om anslagsökningarna kom successivt och var mer långsiktiga. Samtidigt har högskolan genom den tillfälliga expansionen fyllt en viktig funktion i hanteringen av krisen och nedgången på arbetsmarknaden.

Följa återhämtningen efter pandemin

För att med större säkerhet kunna dra slutsatser om pandemins konsekvenser på längre sikt för universitet och högskolor behövs fler och mer långsiktiga undersökningar som sträcker sig över längre tid. En stor del av detta arbete kommer att bedrivas inom det regeringsuppdrag som UKÄ har fått om att delta i genomförandet av Sveriges återhämtningsplan.

Inom ramen för uppdraget ska UKÄ genomföra analyser som bidrar till förståelsen av högskolans roll i återhämtningen efter pandemin och som utgår från regeringens syfte i den nationella återhämtningsplanen. I det ingår att genomföra analyser som skapar förståelse för de långsiktiga effekterna av pandemin för lärosätenas verksamhet. Analyserna ska generera kunskap som i förlängningen gynnar högskolesektorns motståndskraft i kris och dess återhämtningsförmåga. Det ger oss möjligheter att fortsatt följa utvecklingen av de långsiktiga konsekvenserna av pandemin för högskolans verksamhet.

Genomförda undersökningar

Omställningen till distansundervisning som följd av coronapandemin. En sammanställning av lärosätenas och studentkårernas egna kartläggningar och analyser. Rapport 2021:5, UKÄ.

Disciplinärenden 2019 och 2020 vid universitet och högskolor. Rapport 2021:8, UKÄ.

Universitetskanslersämbetets pandemiuppdrag: Delrapportering 1. Rapport 2021:9, UKÄ.

Coronapandemins effekter på den privata forskningsfinansieringen. Rapport 2021:11, UKÄ.

Verksamhetsförlagd utbildning inom sjukvården under coronapandemin: En intervjustudie med företrädare för sjuksköterskeprogrammet och läkarprogrammet. Rapport 2021:25, UKÄ.

Doktorandspegeln 2021: Forskarutbildningen under coronapandemin. Rapport 2021:27, UKÄ.

Effekter av coronapandemin på några av Sveriges nationella forskningsinfrastrukturer. Rapport 2021:31, UKÄ.

Planering och genomförande av undervisning i en pandemi: En fallstudie av tio kurser på grundnivå. Rapport 2021:33, UKÄ.

Universitetskanslersämbetets pandemiuppdrag: Delrapportering 2. Rapport 2021:36, UKÄ.

Studentspegeln 2021: Studenters upplevelser av att studera under coronapandemin. Rapport 2021:37, UKÄ.

Studentmobiliteten under coronapandemin – en intervjustudie med sex lärosäten. Rapport 2021:38, UKÄ.

Disciplinärenden 2021 vid universitet och högskolor. Rapport 2022:3, UKÄ.

Universitetskanslersämbetets pandemiuppdrag: Delrapportering 3. Rapport 2022:4, UKÄ.

Studentutbytena inom Erasmus+ under pandemin. Rapport 2022:17, UKÄ.

Personalens arbetsmiljö under coronapandemin – observationer från några lärosäten. PM, 2021-03-05, UKÄ.

Hur påverkar coronapandemin arbetsmarknaden för nytutexaminerade studenter? Statistisk analys, 2021-03-05, UKÄ.

Genomströmningen i högskolan under coronapandemin – direkta avhopp. PM, 2021-03-09, UKÄ.

Genomströmningen i högskolan under coronapandemin – studenternas prestationsgrad. PM, 2021-03-09, UKÄ.

Lärosätenas hantering av coronapandemin. Utmaningar och åtgärder med anledning av beslut från regeringen och myndigheter. Rapport, 2021-03-11, Snowflake Education AB.

Studenternas studiemiljö och hälsa efter omställningen till distansutbildning vårterminen 2020. PM, 2021-03-15, UKÄ.

UKÄ:s dialogseminarium den 27 januari 2021 – Rättssäkerhetsfrågor i samband med digitala examinationer under pandemin. PM, 2021-03-16, UKÄ.

Kraftigt minskad aktivitet på campus under coronapandemin. Statistisk analys. 2021-05-25, UKÄ.

Coronapandemins konsekvenser för forskningen. Statistisk analys, 2021-06-01, UKÄ.

Den sociala snedrekryteringen till högskolan förstärktes i pandemins första fas. Rapport, 2021-07-01, UKÄ.

Skillnader mellan lärosätena i återgången till undervisning och examination på campus. Rapport, 2021-09-09, UKÄ.

Liten påverkan på internationell rekrytering av forskare i början av karriären. Rapport, 2021-10-28, UKÄ.

Ärendeutvecklingen i Överklagandenämnden under pandemin. Rapport, 2021-11-10, UKÄ.

Aktiviteten på campus på väg tillbaka – men långt kvar till nivån före pandemin. 2021-11-24, UKÄ.

Inflödet till högskolan under coronapandemin. Rapport, 2021-12-20, UKÄ.

Studenternas avhopp och prestationer under coronapandemin. Rapport, 2022-02-23, UKÄ.

Aktiviteten på campus ökar snabbt vintern 2022. Rapport, 2022-03-07, UKÄ.

Coronapandemin och arbetsmarknaden för nytexaminerade studenter 2021. Rapport, 2022-03-14, UKÄ.

Aktiviteten på campus tillbaka till nivån före pandemin. Rapport 2022-06-21, UKÄ.

Den sociala snedrekryteringen till högskolan ökade under pandemin. Rapport 2022-09-21, UKÄ.

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

uka.se

